TEXTES DE DRET CATALA

PRIVILEGIS I ORDINACIONS

DE LES

VALLS PIRENENQUES

EDITATS PER

FERRAN VALLS TABERNER

III

VALL D'ANDORRA

BARCELONA

IMPREMTA DE LA CASA DE CARITAT

1920

TEXTES DE DRET CATALA

COL·LECCIÓ PUBLICADA SOTA EL PATRONAT
DE L'EXCMA. DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE BARCELONA

I DIRIGIDA PER

RAMON D'ABADAL I VINYALS
I
FERRAN VALLS TABERNER

II

PRIVILEGIS I ORDINACIONS
DE LES VALLS PIRENENQUES

BARCELONA
1920

PRIVILEGIS I ORDINACIONS
DE LES
VALLS PIRENENQUES

EDITATS PER

FERRAN VALLS TABERNER

III

VALL D'ANDORRA

BARCELONA

IMPREMTA DE LA CASA DE CARITAT

1920

INTRODUCCIÓ

La vall d'Andorra és l'única d'entre les valls pirenenques catalanes que ha conservat la seva organització jurídica tradicional. És, també, de tots els territoris catalans, l'únic que ha restat lliure de la dominació política d'altres pobles.

L'estudi dels orígens històrics de la peculiar situació constitucional d'aquesta vall ha despertat especial interès, donant lloc a vives discussions. Des de ja fa alguns anys, diversos escriptors han tractat, segons criteris distints, de la qüestió d'Andorra, barrejant sovint els problemes històrics de valor retrospectiva, amb temes moderns de dret internacional i amb projectes i opinions d'interès actual.[1] Si no fos per això, no ens caldria advertir que en exposar algunes notes històriques sobre la vall d'Andorra prescindim de tota qüestió actual.

La primera notícia autèntica que coneixem de la vall d'Andorra en l'època carolíngia[2] es troba en l'acte de consagració de la catedral d'Urgell (839), que esmenta les parròquies de Lòria, Andorra, amb Santa Coloma, la Massana, Ordino, Encamp i Canillo, integrants d'aquella.

[1] Baudon de Mony, *Origines historiques de la question d'Andorre* («Bibliothèque de l'Ecole des Chartes», 1885). Trias i Giró, *Constitución política y personalidad internacional del Principado de Andorra* (1890). Brutails, *Etude critique sur les origines de la question d'Andorre* («Revue des Pyrenées, »1891). Baudon de Mony, *La vallée d'Andorre et les évêques d'Urgel au moyen-age* («Revue des Pyrenées», 1892). Brutails, *Etudes critiques sur les origines de la question d'Andorre* («Revue des Pyrenées», 1892). Vilar, *L'Andorre. Etude de droit public et international* (1904). Miret i Sans, *Noves y documents inèdits sobre la familia senyorial de Caboet y la qüestió d'Andorra* (1918). Brutails, *Au sujet de l'Andorre* («Bulletin hispanique» 1918).

[2] Un suposat diploma de Carlemany per als pobladors de la vall d'Andorra és apòcrif. (Vegeu : *Boletín de la R. Academia de Buenas Letras de Barcelona*, t. V, p. 417, nota).

*

En 843 el rei Carles el Calb va cedir a un seu fidel que es deia Sigfred el dret de propietat privada de la *villa* anomenada vall d'Andorra, *cum suis omnibus appendiciis,* la qual estava situada dintre el *pagus* d'Urgell.[1] Alguns erudits han tractat d'identificar aquest Sigfred amb el comte Sunifred I d'Urgell († 848) i, realment, malgrat sigui una mica estrany que en el diploma del rei Carles no hi fos consignat el títol de comte al costat del nom del donatari, resulta ben demostrada la identitat d'aquest amb Sunifred I d'Urgell, perquè essent la *villa* de Prades, en el Conflent, altre dels béns donats pel rei a Sigfred, en un judici que sobre la propietat d'ella tingué lloc l'any 865 hi fou declarat que havia estat donada al monestir de la Grassa pel susdit comte Sunifred, el qual l'havia obtinguda per mercè del rei Carles.[2]

La propietat alodial de la vall d'Andorra degué ésser tramesa als successors de Sunifred. Potser el nét d'aquest, Sunifred II d'Urgell († vers 940), va fer donació a l'església urgellesa d'alguns béns alodials en l'esmentada vall.[3] En 988 el comte de Barcelona i d'Urgell, Borrell II, va cedir en permuta a la susdita església altres diversos béns alodials situats a Sant Julià de Lòria, Santa Coloma, Andorra i Ordino i en altres llocs de la vall.[4]

Políticament la vall d'Andorra, durant els segles IX i X, formava part del comtat d'Urgell, sota la sobirania dels reis carolingis. Les principals causes que en la generalitat dels dominis d'aquests varen anar donant naixença a l'organització feudal i les circumstàncies particulars

[1] *Marca hispanica,* col. 778.

[2] Alart, *Cartulaire roussillonnais,* p. I.

[3] Indueix a creure-ho la següent frase de la butlla de Benet VIII, en 1013, confirmatòria de les possessions de l'església urgellesa: «ipsos alaudes de valle Andorra qui fuerunt de Seniofredo comite» *(Marca Hispanica,* col. 991). És possible, però, que aquesta frase fos interpolada, com ho és la que figura en la còpia de la butlla atorgada per Silvestre II en 1001, escrita en el cartulari d'aquella església, i que diu : «In valle Andorra omnes alodes comitales» *(Marca hispanica,* col. 958); la qual no es troba en l'exemplar original. (Millares, *Documentos pontificios en papiro de archivos catalanes).*

[4] Villanueva, *Viaje literario,* t. X, p. 274.

que arribaren a produir la independència efectiva d'alguns dels territoris de la monarquia franca, actuaren també en el comtat d'Urgell, del qual n'era una part integrant la vall d'Andorra. Com és prou conegut, els monarques carolingis no varen saber retenir totes les llurs atribucions ni els impostos que hi corresponien; per concessions unes vegades, per usurpacions, dels comtes principalment, altres, va anar-se desmembrant la sobirania, la unitat de la qual resultà substituïda per una multitud de petites senyories, d'entre les quals prenen relleu amb una superior influència, com nuclis originaris de concentració, alguns poders comtals. Una de les prerrogatives de què els reis carolingis s'havien anat desprenent era la relativa als impostos sobre el comerç i la indústria. En l'any 860 Carles el Calb va fer concessió a l'església d'Urgell de la terça part dels drets dels mercats (tal com la posseïen ja les esglésies de la Septimània) i de la terça part de l'impost sobre els marxants que transitessin i negociessin pel respectiu terme, confirmant-li a l'ensems el delme del ferre i de la pega de la vall d'Andorra.[1] Dos segles més tard, el dret sobre els mercats pel que es refereix a la vall d'Andorra ja l'havia perdut l'església urgellesa i el detentaven injustament els homes de la vall; car sabem que el comte d'Urgell, Ermengol IV, el va rescatar d'aquests (com indemnització de danys que li havien causat) i el va donar a la susdita església en 1083.[2]

Els primers comtes hereditaris d'Urgell s'havien anat apropiant progressivament els drets i atribucions que abans corresponien al càrrec comtal per delegació del monarca; venint a coincidir finalment la plena independència de fet d'aquest comtat, com la dels altres comtats catalans, amb l'extinció de la dinastia carolíngia, sense que hi restés des de llavors altre record de la sobirania dels reis de França que el sistema de datació dels docu-

[1] Villanueva, *Viaje literario*, t. X, p. 239.
[2] Vegeu el doc. I del present volum, p. 379.

ments pels anys dels regnats d'aquests. En aquell moment, a les darreries del segle X, el comte d'Urgell era el mateix comte de Barcelona, Borrell II, qui ja feia bastants anys que posseïa ambdós comtats; la seva autoritat era ben efectiva a la vall d'Andorra, car per aquell temps (després de 981), havent manat als homes de la vall que posessin pres al batlle d'aquesta, En Sendred, ells ho compliren.[1] Sabem també que a començaments del segle XI el comte d'Urgell tenia a la vall d'Andorra, en tota sa extensió, la percepció d'un tribut o cens i certs drets d'alberg; car en 1007 Ermengol I, fill de Borrell, va fer donació al monestir de Sant Cerni de Tabernoles de la meitat de dit cens i de la totalitat dels drets esmentats.[2] Però, ultra això, els comtes d'Urgell durant el segle XI posseïren encara a la dita vall, d'una manera més o menys efectiva, altres drets i censos, així com també hi tingueren algun castell i hi conservaren o hi adquiriren de nou qualques propietats alodials, a part de les que havien cedit abans a l'església urgellesa, si és que (com gens improbablement suposa M. Baudon de Mony)[3] no n'haguessin usurpat algunes d'aquestes que ja havien estat objecte de cessió. El cert és que el comte Ermengol II († 1038) va deixar a l'església urgellesa (segons consta en l'acte de la segona consagració de la catedral, en 1040)[4] la parròquia andorrana de la Massana. Finalment, en 1133 el comte Ermengol VI va cedir a la dita església, en franc alou, tot ço que ell posseïa a la vall d'Andorra, com censos, usatges i béns alodials, manant als andorrans que ho atenguessin.[5] Encara, però, en 1190 el comte Ermengol VIII disposava del castell de Sant Vicens, situat en l'esmentada vall, concedint-lo en feu a Arnau de Castellbó, amb determinades reserves; si bé M. Baudon considera ja això com un fet isolat.

[1] Vegeu la nota de la pàgina 385 del present volum.
[2] Vegeu la nota de la pàgina 381 del present volum.
[3] *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne*, t. I, p. 64, nota.
[4] *Marca hispanica*, col. 1070.
[5] *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne*, t. II, p. 10.

El comtat d'Urgell, després de la mort d'Ermengol VIII (1208), va passar un període d'agitacions, promogudes per les usurpacions de Guerau de Cabrera. En 1228 fou reivindicat per Aurembiaix, filla d'Ermengol, la qual entrà en possessió del comtat mercès a la intervenció activa del rei Jaume I el Conqueridor. Aquest monarca, poc després, morta ja Aurembiaix, va obtenir de l'infant Pere de Portugal, vidu d'ella, la cessió, en concanvi, del susdit comtat (1230). Alguns anys més tard, entre Jaume el Conqueridor i el rei de França Sant Lluís fou estipulat el tractat de Corbeil (1258), pel qual el monarca francès renunciava a favor del rei català tots els drets que en qualsevol forma li poguessin correspondre sobre els diversos antics comtats de la Marca Hispànica, ço és, les grans demarcacions governatives carolíngies de la nostra terra, amb tots llurs respectius termes i jurisdiccions.[1] Així, llavors, la sobirania dels territoris catalans (entre els quals tot l'antic comtat d'Urgell) vingué a correspondre, en dret, a la dinastia de Barcelona.

És indubtable que durant el segle XI (paral·lelament a ço que més amunt havem explicat) per virtut d'una sèrie complexa de circumstàncies, i principalment per cessions successives dels comtes urgellesos, la posició que els bisbes d'Urgell, en representació de la respectiva església, tingueren a Andorra va anar evolucionant progressivament des de la propietat d'un cert nombre de béns alodials i de la facultat (no sempre efectiva) de percebre, en tot o en part, determinats impostos fins a una senyoria feudal que esdevingué cada vegada més important i de major amplitud. A l'ensems, ja en el mateix segle XI (en els seus començaments, segons M. Baudon de Mony) la mitra d'Urgell va infeudar certa part del territori d'Andorra subjecte a la seva senyoria a favor de la família de Caboet. En 1096, Guitard Isarn, senyor

[1] Tourtoulon, *Jacme I le Conquerant.*

de Caboet, va fer donació a sa filla i a son gendre d'una part del patrimoni que tenia a la vall d'Andorra, consistent en les parròquies d'Ordino i de Canillo, del qual patrimoni la resta pertocaria a son fill Guillem Guitard; havent de tenir-ho respectivament uns i altre en feu del bisbe d'Urgell.[1] Més tard Guillem Guitard, en son testament (1110), va deixar a sa filla ço que tenia en feu a la vall d'Andorra, establint una sèrie de substitucions fideicomissàries.[2] No sabem quina va ésser, en definitiva, la transmissió hereditària d'aquestes porcions del patrimoni andorrà dels Caboet; però, demés, sembla que altres individus d'aquesta família, com, per exemple, Miró Guitard, germà de Guillem, en posseïen d'altres encara. Un document de 1150, del qual se'n coneix sols un extracte antic, deia que Miró Guitard, son pare, son avi i altres predecessors havien posseït la vall d'Andorra en feu de l'església d'Urgell i que així havien de tenir-la Ramon, fill de Miró, que l'havia heretada, i els altres successors.[3] Cal remarcar que ço que Ramon de Caboet tingué a Andorra no li pervenia directament per cap de les clàusules de substitució del testament de Guillem Guitard.

¿Aquest patrimoni andorrà dels Caboet, fraccionat entre diversos individus de la família, en el segle XII, comprenia en conjunt la totalitat de la vall d'Andorra? M. Brutails, contra el parer dels senyors Baudon de Mony i Miret i Sans, nega que els Caboet posseïssin llavors la vall en tota sa extensió territorial; però uns i altre concorden en afirmar que els Caboet no tenien la plenitud de drets polítics, militars i judicials sobre d'ella. Per de prompte els bisbes s'hi havien reservat l'ús de drets considerables. Demés, sabem també que el comte de Barcelona (segurament com a successor dels de Cerdanya) percebia, a mitjans del segle XII, certs drets de la vall an-

[1] Miret, *Noves y documents inèdits sobre la familia senyorial de Caboet*, p. 22.
[2] Miret, *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó*, p. 364.
[3] Baudon de Mouy, *Relations pol. des comtes de Foix*, t. II, p. 91.

dorrana.[1] Resulta així que ço que l'abans esmentat Ramon de Caboet posseïa a la vall d'Andorra en feu de l'església d'Urgell, en 1155, era quelcom no ben precisat pels documents.

Fins aquest moment cap vestigi de dissentiments no es troba, a propòsit d'Andorra, entre la família de Caboet i els bisbes urgellesos; havent-se distingit aquella més aviat per sa religiositat i per l'adhesió a la mitra. En 1156 (15 de maig) Ramon de Caboet, impregnat dels mateixos sentiments i no tenint posteritat, va fer donació a l'església d'Urgell de la pròpia vall de Caboet, reservant-ne la possessió en feu a son germà Arnau. Aquest no ho va veure de bon grat i recorregué a la violència contra Ramon, arrebassant-li tot allò que posseïa i arribant a expulsar-lo, tot i estar malalt, de son estatge. Ramon atorgà llavors son testament (18 juny 1156), pel qual deixava a Arnau les valls de Sant Joan, de Caboet i d'Andorra, a condició de tenir-les com a vassall del bisbe, sinó el desheretava, dividint en tal cas els seus béns entre l'església (a la qual pertocaria tot allò que tenia ell a la vall d'Andorra) i un nebot seu, R. d'Envetg.[2]

No gaire temps després d'haver atorgat son testament, morí Ramon de Caboet, i llavors començaren les renyines d'Arnau amb el bisbe d'Urgell. Per a aquesta lluita aquell va procurar resoldre les dificultats que tenia amb Pere de Sant Joan i sos germans (fills de la segona muller de Miró-Guitart), convenint a propòsit de la vall d'Andorra que els drets que ja hi tenien llurs predecessors es dividirien per meitat entre Arnau, d'una part, i el conjunt dels seus germanastres i la mare d'aquests, de part altra (2 juliol 1159); però pocs dies després d'aquest acord, Pere de Sant Joan i els seus varen capgirar-se concertant-ne un altre (5 juliol) amb el bisbe, en contra d'Arnau. Aquest, temerós segurament, s'avingué ben aviat a negociar amb

[1] Vegeu el volum precedent d'aquesta col·lecció de *Privilegis i ordinacions de les valls pirenenques*, v. II, p. XXV, nota 3.

[2] Baudon de Mony, *Rel. pol. des comtes de Foix*, t. II, p. 369 i 372.

el prelat, firmant ambdós un conveni (19 juliol) per virtut del qual, en ço que es refereix a l'Andorra la possessió del feu episcopal d'aquesta vall fou mantinguda a Arnau, el qual restava també vassall del bisbe per les valls de Sant Joan i de Caboet.[1]

Havem dit que els bisbes d'Urgell s'havien reservat a la vall andorrana, a més de l'alt senyoratge, nombrosos drets; d'altres, relatius a la parròquia d'Andorra, sabem també que en 1162 els tenien infeudats al vescomte Ramon de Castellbó.[2] Respecte els drets i censos que a la vall tenia llavors directament l'església urgellesa sorgiren, per cert, qüestions amb els andorrans, solventades successivament per una concòrdia de 1162, en la què intervingué el comte d'Urgell Ermengol VIII, i per altra de 1176 feta amb intervenció del vescomte Ramon de Castellbó.[3] El fill d'aquest vescomte, Arnau, en 1185, es va casar amb Arnaldeta, filla única d'Arnau de Caboet († 1170), la qual era ja vídua de Bertran de Tarascó.

La reunió de la casa de Caboet a la de Castellbó va representar un perill per a la preeminència senyorial de l'església d'Urgell, davant del qual el bisbe procurà d'assegurar-se la fidelitat dels andorrans, fent-los-hi jurar que, sense el seu consentiment, no reberien mai per senyor a Arnau de Castellbó (1186). Pocs mesos després el bisbe va concedir a aquest, per consideració a sa muller, entre altres coses, el feu de la vall d'Andorra, a condició de respectar els acords precedents dels andorrans amb la mitra. Alguns anys més tard, Arnau de Castellbó va obtenir de sa muller la cessió completa dels seus drets sobre les valls de Caboet, de Sant Joan i d'Andorra, amb tots llurs termes (1199).

Les relacions d'Arnau de Castellbó amb l'església d'Urgell, en els darrers anys del segle XII, varen ser violents. En 1201 ambdues parts varen sotmetre's a un

[1] Baudon de Mony, *Origines historiques de la question d'Andorre.*
[2] Baudon de Mony, *Relations politiques des comtes de Foix*, t. I, p. 101.
[3] Vegin-se els documents III i IV del present volum.

arbitratge; renovant llavors el bisbe (amb la salvetat també dels drets de la seva església) la concessió feudal de les valls de Caboet, Sant Joan i Andorra a favor del vescomte. Aquest tenia sols una filla, Ermessenda, la qual va prometre amb l'hereu del comte de Foix (1202). El matrimoni s'arribà a realitzar, malgrat una sèrie d'obstacles i després d'un seguit de lluites entre el vescomte de Castellbó i el comte de Foix, d'una part, i el comte i el bisbe d'Urgell, d'altra banda. En 1206 el vescomte va fer la pau amb Ermengol VIII; llavors aquest li va prometre de procurar reconciliar-lo amb el bisbe, fent per manera que aquest novament li concedís en feu les valls d'Andorra, de Sant Joan i de Caboet, segons els convenis anteriorment establerts a propòsit d'elles. A la fi, aquell mateix any, el bisbe d'Urgell i Arnau de Castellbó amb sa filla (no casada encara), varen sotmetre llurs diferències a un arbitratge, el resultat del qual vingué a ser una confirmació del de 1201.

L'harmonia, però, durà poc. Arnau de Castellbó va renovar aviat sos atacs a l'església d'Urgell realitzant diverses malifetes, va perseguir i exigir rescat als homes de les valls d'Andorra, de Caboet, de Sant Joan i Vallferrera, que eren adictes a aquella, i tingué massa condescendències amb els heretges que s'anaven propagant pel vescomtat. Arnau morí vers 1226, i sa filla Ermessenda en 1229; llavors van restar enllaçats amb la casa comtal de Foix els patrimonis dels senyors de Caboet i dels vescomtes de Castellbó. No coneixem documentalment altre origen dels drets dels comtes de Foix a la vall d'Andorra que el de l'herència dels susdits patrimonis.

Entre els comtes de Foix i els bisbes d'Urgell, durant el segle XIII, hi hagué, a propòsit de l'Andorra, una hostilitat persistent, amb episodis de forta animositat i de violència,[1]

[1] Ultra les notícies i documents utilitzats per M. Baudon en la seva obra (de la que ens servim principalment per a aquesta explicació) vegeu els que publica M. Delaborde, *Layettes du Tresor des Chartes*, t. V.

algun dels quals, enllaçat amb moviments de revolta de la noblesa catalana contra el rei Pere II, motivà la intervenció d'aquest a favor de l'església. Les principals divergències entre els comtes i els bisbes arribaren a ésser resoltes successivament en 1278 i en 1288 per mitjà dels pariatges, redactats per àrbitres, que determinaren els drets respectius del comte i del bisbe, establint entre els dos una consenyoria en relació a la vall i declarant la condició de feudatari del primer respecte el segon. Encara després va sorgir de tant en tant, fins a mitjans del segle XIV, alguna qüestió incidental entre el comte i el bisbe. En 1333, el comte de Foix i Roger de Comenge varen atacar, respectivament, els territoris del bisbe d'Urgell i del comte de Pallars; llavors el rei Alfons III proveí a llur defensa[1] i volgué desposseir al comte de Foix dels drets que exercia a Andorra, traspassant-los a l'infant En Pere, comte d'Empúries, germà seu. Però acabat l'incident, això no tingué ulterior eficàcia.

Aquestes lluites i rivalitats entre els dos consenyors de la vall d'Andorra havien de produir segurament en ella una veritable pertorbació, per tal com d'un i altre devien emanar sovint ordres contradictòries.[2]

[1] Això ens ho demostra el següent document: «Alfonsus, etc. Nobili et dilecto consiliario nostro Guillelmo de Cervilione, gerenti vices procuratoris in Cathalonia pro inclito infante Petro, karissimo primogenito et generali procuratore nostro, salutem etc. Quamvis vobis mandaverimus ut accederetis ad Sedem Urgellensem pro resistendo una cum exercitibus quos convocari facimus in aliquibus civitatibus et locis nostris pro resistendo nobili Gastono, comiti Fuxensi, qui extraneus est et cum gentibus a terra nostra extraneis equitibus et peditibus manu armata intendit intrare regnum nostrum pro dampnis episcopo et Urgellensi ecclesie inferendis, quia tamen e cetero didiscimus quod dictus comes una cum nobili Rogerio de Convenis, qui cum eodem existit, quamvis sub palliamento asserat intrare debere loca dicti episcopi intendit intrare et invadere comitatum Pallariensem dampna inibi que poterint illaturi, et nos talia tollerare minime debeamus; idcirco, vobis dicimus et mandamus quatenus in continenti cum vobis constiterit per certificationem comitis Pallariensis vel aliter dictos nobiles debere intrare seu invadere dictum comitatum, cum exercitibus et militibus quos pro tuitione dicti comitatus et etiam locorum episcopi et ecclesie Urgellensis convocavimus ad comitatum predictum accedatis eisdem viriliter et potenter, ne ibi dampna aliqua inferant resistendo in predictis prout in talibus convenire ad honorem nostri cum summa diligentia intendendo. Datum in Montealbo, pridie idus augusti, anno Domini M.º CCC.º XXX.º tertio.—Bartholomeus de Podio, mandato regio facto per vicecancellarium.» (Registre 539, f. 107; a l'Arxiu de la Corona d'Aragó).

[2] Per semblant motiu igual perturbació es va produir en 1437, en ocasió de voler la majoria del Capítol d'Urgell, sede vacant, exercir la senyoria a An-

Des de mitjans del segle XIV sembla que, en general, hi hagué pràcticament bastant més bon acord que abans entre els bisbes d'Urgell i els comtes de Foix respecte el govern conjunt de la vall andorrana.

El Sr. Miret i Sans ha posat de manifest la pretensió dels andorrans en els segles XIV i XV de voler fruir dels

dorra a l'ensems que el comte de Foix tractava d'estendre-hi la seva influència, segons ho demostra aquest document: «Noverint universi, quod die sabbati intitulata vigesima secunda mensis junii, anno a Nativitate Domini millesimo quadrigentesimo tricesimo septimo, in civitate Sedis Urgellensis et in presentia mei notarii infrascripti ac etiam honorabilium dominorum Johannis Pellicerii, in legibus baccalaurei, Jacobi de Llarat, jurisperiti, et Johannis d'Estalis, canonici Organiani et beneficiati in sede jamdicta Urgellensi, testium ad hec vocatorum et adhibitorum, constituti personaliter in patio palatii episcopalis sedis predicte Johannes Giberga, vallis Maçane, et Raymundus Babot, vallis d'Ordineu, sindici, actores et procuratores, ut verbo asseruerunt, hominum vallium Andorre, ante presentiam honorabilium dominorum Jacobi Salvat, archidiaconi Ceritanie, locum tenentis dechani, et Jacobi de Calidis, canonicorum et vicariorum dicte sedis, ipsa sede vaccante, personaliter existentium et dictis nominibus obtulerunt, produxerunt et presentarunt ac per me dictum ac infrascriptum notarium publice legi fecerunt et requisiverunt eisdem honorabilibus vicariis quandam papirei cedulam scriptam supplicationem, requisitionem, protestationem et quedam alia in se continentem tenoris sequentis: Los prohomens de les valls de Andorre en gran perplexitat e en gran angustia posats per los diverses e contraris manaments, requestes e ordinacions a els fets per lurs senyors no sabents via ne manera a ells segura com se'n comporten ne com si agen sino aquesta: que intimen a les vostras grans senyorias com ells no poden complir la vostra e lur volentat per lo gran perill e dan que hi es apparellat, mes exprimexen la lur intencio ab la present que no y fan ne hi faran en res mala fe ne en injuria, prejudici ne desleyaltat, ans ab la present regonexen bona fe e senyoria acustumades a la esgleya d'Urgell e als regidors de aquella sede vaccante e aximateix al senyor molt alt lo senyor comte, aximateix com sa entras ells e lurs predecessors han acustumat, e que si a ayxi a ple no ho meten en execucio de fet ab tota honor e reverencia e subjeccio protesten que no sta per ells ne stara levats a ells los impediments perills e occasions e perplexitats e haut conseyll concort dels dits senyors e ab la present supliquen los dits prohomens humylment a les vostres grans senyorias vos placie de haver-los per escusats e de relevar-los les perplexitats, perylls e impediments tant com sia en vosaltres e de guardar-los-en, com tot vassall naturalment recorre a son senyor com es en angustia posat per esser relevat e tot senyor per amor natural que ha a son vassall es inclinat a hoyr les justes pregaries de aquell e de relevar-lo·n e traure de angustia e perylls; e fan-vos fe dels manaments, ordinacions e resposta a ells feta en una supplicacio per lo molt alt senyor lo senyor comte de Foyx e de aço demanen carta publica a ells esser feta per vos notari etc. per tal que en esdevenidor lur fe apparega e sia salva e que res no·ls puga esser imputat, com justus metus et qui potest cadere et cadit in constantem virum ut est iste eos excuset et excusat, e per ço que apparega que no sta per ells. Qua siquidem dicta papiri cedula dictarum supplicationis, requisitionis et protestationis sicut predicitur per dictos venerabiles Johannem Giberga et Raymundum Babot, sindicos dictarum vallium, dictis honorabilibus dominis vicariis presentata et me dictum notarium lecta, ilico idem honorabiles domini vicarii petierunt copiam de eadem ipsis dare et tradi, alias protestati fuerunt quod tempus ipsis non precurreret donec ipsam habuerint copiam cum qua cum aliis honorabilibus dominis de capitulo valerent habere acordium. Postea die martis, hora nona ante meridiem,

aventatges de considerar-se catalans, però sostenint la seva separació de Catalunya, resistint-se a contribuir als impostos de la Generalitat.

Hi hagué una ocasió a les darreries del segle XIV, en què la vall d'Andorra estigué a punt d'ésser incorporada al patrimoni reial de la casa de Barcelona. Fou en 1396,

intitulata vicesima quinta jamdictorum mensis et anni fuit tradita copia predictorum dicto honorabili domino Jacobo Salvat, vicario, ante portale chori dicte Sedis, in presentia omnium honorabilium dominorum canonicorum dicti capituli et in presentia etiam Simonis Muntanerii, Stephani de la Borda, dicte civitatis, ad hoc pro testibus adhibitis et vocatis per me jamdictum notarium. Successive autem die veneris intitulata vicesima octava jamdictorum mensis et anni coram dictis honorabilibus dominis vicariis et honorabili capitulo sedis predicte, congregato in domo capitulari ejusdem, comparuerunt dicti Johannes Giberges et Raymundus Babot ac etiam Petrus Cella, loci de Canillo, Petrus Berengarii, loci de Encamp, Guillelmus Vitalis, loci de Andorra, et Johannes Berengarii, loci de Loria, omnes sindici et procuratores, ut verbo asseruerunt, dictarum vallium et hominum eorumdem, in domo capitulari dicte sedis personaliter existentibus in presentia mei jamdicti notarii et discretorum Guillelmi Call, Petri Vilella, Geraldi Caselles et Johannes Vila, botiguerii, testium in hiis adhibitorum et receptorum, et dictis nominibus verbo petierunt per ipsum honorabile capitulum responderi et satisfieri supradicte supplicationi per ipsos nomine hominum dictarum vallium ipsi honorabili capitulo presentate predictisque hominibus dictarum vallium prestari consilium, auxilium et favorem ne valeant in predictis in aliquo errare nec esse dictorum dominorum ingratos nec culpabiles quovis modo. Et dicti honorabiles domini vicarii, in presentia dictorum dominorum de capitulo et testium supranominatorum ac etiam ipsorum requirentium, tradiderunt mihi notario jamdicto ac dictis requirentibus ibidem presentibus pro responsione et satisfactione premissorum quamdam papiri cedulam sumptam hujusmodi seriey: Lo capitol d'Urgell, la seu vagant, responent e provehint a una cedula per part dels prohomens de les valls d'Andorra a ell presentada, que comença: Los prohomens etc., continent en si supplicacio, raquesta e protestacio, diu que los dits prohomens no ignoren, ans de cert saben, que ells son vassalls de sancta Maria de Urgell e en aquella presten sagrament de fidelitat e no altri e per conseguent en aquell qui en aquella presideix per se com a bisbe e no havent-hi bisbe, com de present no s'ha, en lo dit capitol resideix la senyoria que sancta Maria e la esgleya de Urgell ha en les dites valls e en los poblats en aquells e aquell es lur senyor directe e major ho represente aquell per disposicio de dret e als manaments de aquell son tenguts e obligats los dits prohomens hoc obehyr e responre realment de fet del fruits e rendes que an acustumat de responre e donar a la dita esgleya, bisbe e prelat president en aquella e aximateix saben e no ignoren com lo spectable comte, de Foix es feudatari de la dita esglesia e ha aquella es de fidelitat tengut e obligat e al dit capitol estant la seu vegant e en les dites valls ha agut solament certa senyoria e limitada devellant de la sglesia d'Urgell segons se conste en certs pariatges fets entre lo senyor bisbe e lo dit espectable comte ladonchs presidents en lur bisbat e lur comdat e tan solament son tenguts de obehir al dit spectable comte e a sos officials en les dites coses ja expressades en los dits pariatges e donades e atorgades per la dita esglesia. E si lo dit comte e sos officials se volen entremetre de aço qui es de la esglesia, la qual deu e ha a regonexer en senyoria directa, e si per aquell o algu de aquells es manat que les rendes e ·ls fruits qui son e ·s pertanyen als dits esglesia e capitol de aquells no responguen en aquella e al dit capitol o arrendadors de aquell, los dits prohomes no son tenguts de obehir ne obtemperar a tals manaments ans si ·u han fet o fan o faran no serven fe lur ne naturalesa a la qual son

després de morir el rei Joan I, quan la reina governadora Maria de Luna, muller del nou monarca Martí l'Humà (absent encara), havent proveït a la defensa del territori i rebutjat la invasió del comte Mateu de Foix (el qual pretenia la corona), va apoderar-se de bona part dels llocs i castells que aquest posseïa a Catalunya i volgué fer el

primerament obligats e tenguts ans que altres manaments de qualsevol altre dels quals son tenguts a la dita esglesia e obligats los quals deuen tembre e a la esglesia tenir e servar que als dits manaments injusts fets contra tota raho e justitia e serie e tenor dels pariatges. Perque lo dit capitol done conseyll als dits prohomes e 'ls diu e 'ls mane que tot ço que es de la dita esgleya e se pertany en aquella donen e liuren e realmen e de fet responguen al dit capitol o aquells als quals ell ha arrendat o venut dins la ciutat d'Urgell hon resideix capitol e aquell ha la senyoria sobre ells la dita seu vagant e ayxi seguiran lo dit de nostre Senyor Deu Jhesu Christ. qui ordone que ço que es de Deu e de la esgleya donen a Deu e a la dita esglesia e en aquells qui serveixen en aquella e ço qui es de Cessar e del dit egregi comte donen e responguen a Cessar e al dit egregi comte e fahent-ho ayxi servaran lur fe e naturalesa les quals lurs predecessors e ells han ben servada e acustumada de servar ni de aquella fahent lo contrari seran escusats e menys se·n poden escusar com los manaments asserts los quals no creu lo dit capitol que protestan de volentat e sabuda del dit egregi comte lo qual ab sa e bon conseyll acustuma de fer les coses degudes e no perjudicials a la esglesia de Urgell de la qual es feudatari e aquells no han mostrat e menys mostren no deuen metuum qui debet cadere in constantem virum ni obliguen los dits prohomens qui son primerament astrets a la esglesia en especial com haien manaments en contrari e en favor de la esglesia dels molt alts e excellents lo senyor rey de Arago e de la senyora reyna los quals son senyors e superiors en toda lur dominació dins la qual son poblats los dits prohomens terres e valls de Andorra e ayxi be les terres e lochs del egregi comte de Foix les quals son situades dins lo principat de Catalunya e ambits de aquell. E aço no·s pot metre en dubte car en altra manera serien e se pretendrien esser acefali, qui vol aytant dir com sense cap, e seria trobar en ells ço qui no 's trobe en altres gents e en que semblant cas e altres son tenguts de obehir als manaments reals, com lo dit senyor rey los faca en favor de la esglesia de la qual es protector, majorment com aquells sien justs e prosehesquen de justicia corroborats e concordants ab los manaments de la dita esglesia e capitol; ne son e menys seran escusats per que dos o tres affermants-se canonges, qui son vagabonts inobedients a la esglesia d'Urgell, se adherexen a la volentat e als manaments del dit egregi comte e de sos officials com sapien be los dits prohomens e ayxi los es estat donat per conseyll que aquells no fan e menys son capitol e ja molt menys representen aquell la seu vagant com no estigan en la dita seu e menys servesquen sancta Maria d'Urgell e sien pochs en nombre e la pus part de ells sien de alguns crims irritits e los canonges qui estan en la dita seu servexen sancta Maria ab lurs adherents fahents e representants capitol sien molt mes en nombre com sien XVIII. ço es XII. presents en la dita seu e esgleya capitulans e officiants seguons se seguexen, ço es: los honorables Jachme dels Barragans, artiacha de Andorra, betxeller en decrets, micer Marti de Thovia, licenciat en decrets, arthiacha de Berga, mossen Jachme Salvat, batxeller en decrets, arthiacha de Cerdanya, Guillem Franch, batxeller en decrets, cabiscol, Arnau Forrol, Guillem de Tarrega, betxeller en decrets, Jachme Caldes, betxeller en decrets, Jachme Porta, rector de sent Ot, batxeller en decrets, Bernat Lorenç, batxeller en decrets, Bernat Tholosa, doctor en decrets, Guerau Falagas, Galceran de Bellver, batxeller en decrets, tots presents officiants e capitolants e ab aquests XII. son adherents an aquests VI. seguents a la oppinio del regiment e capitol huy capitulant, jatsie a present sien absents, ço es: micer Bernat del Bosch,

mateix respecte la vall d'Andorra, considerant-la inclosa dins els límits del Principat. La reina escrigué diverses vegades als prohòmens de la vall reclamant-los que prestessin homenatge i jurament de fidelitat en mans del veguer de Cerdanya i deslligant-los de tota obligació envers el comte de Foix, per ésser aquest rebel. Però ja de moment sembla que el bisbe d'Urgell va fer objeccions a la incorporació de la vall al patrimoni reial (per la qual cosa llavors no fou portada endavant, establint-se un acord provisional amb el prelat pel febrer de 1397)[1]; i no molt més tard la reconciliació de la casa de Foix amb

doctor en decrets, dega, Roger de Cartella, licenciat en decrets, Andreu Tallada, batxeller en decrets, Johan de Sent Climent, Nicholau de Montsoriu, Jachme Borrell, batxellers en decrets, tots canonges de la dita seu. E los altres de contraria volentat qui tots son absents no basten a la maytat daquests. E per ço com a capitol vertader e senyor, la seu vagant, la ciutat d'Urgell e totes les altres universitats e vassalls de la dita esglesia los obehexen hoc e tots los subdits de la diocesis d'Urgell, ayxi dels lochs reyals com de qualsevol baronies, exceptats los del vescomdat de Castelbo qui son vassals del dit egregi comte de Foix los quals volen calcitrar contra stimulum a partir-se del lur tot ab massa voluntat desordonada; ayxi que per resposta de les coses contengudes en la dita cedula lo dit capitol e canonges dessus expressats consellen, dien e manen als dits prohomens de les dites valls de Andorra que obehesquen, tinguen e observen lurs manaments e a ells o a lurs arrendadors responguen de les rendes, ayxi d'aquells qui son de la mensa episcopal com del dit capitol, e aço sots la fe e naturalesa qui son tenguts a la esglesia de Urgell, notificant e avisant a tots e sengles prohomens de les dites valls e als officials de aquelles perque no puguen pretendre neguna ignorancia que contra tot hom qui se occupara, husurpara o vessi en qualsevol manera tenra contra voluntat del dit capitol e canonges bens, fruits, rendes e altres qualsevol emoluments de la dita esglesia e aquella pertanyents e a singulars de aquella, que incorren ipso facto sentencia de escomunicacio e altres penes statuydes ayxi per dret com per constitució del sacre concili de Tarragona per vigor dels quals sera procehit contra aquells e cascun d'ells en tal forma que aquells sera castich, lo qual sera dat als altres exemple ayxi de per imploracio de braç secular com en altre manera per reintegracio de la dita esglesia e conservacio dels drets de aquella. Requerint vos notari que la present resposta continuets al peu de la dita supplicacio, raquesta e protesta. Et tradita per dictos dominos vicarios michi dicto notario dicti papiri cedula et audita per dictos sindicos idem venerabiles sindici petierunt de premissis omnibus et singulis ipsis et cuilibet ipsarum ac eorum principalibus fieri ac tradi publicum instrumentum per me jamdictum notarium. Que fuerunt acta in dicta civitate Urgellensi dictis diebus, hora, mense et anno premissis, presente me dicto notario et testibus supradictis ad hec vocatis specialiter et assumptis.—Sig *(s. man.)* num Ludovici Martini, notarii publici civitatis Sedis Urgellensis auctoritate honorabilis domini Jacobi Porta canonici et capellani sancti Odonis ecclesie beate Marie dicte civitatis et notarii publici ejusdem, qui premissis omnibus et singulis requisitus interfuit eaque recepit, scripsit et clausit; cum suprapositis in lineis duodecima, ubi supraponitur: «esser», et in vicesima nona: «de aquells no responguen en aquella e al dit capitol» et in tricesima tercia: «dita.» (Document original, en pergamí, a l'Arxiu de la vall d'Andorra).

[1] Miret i Sans, *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó,* p. 285.

el rei Martí, després de la mort del comte Mateu (1398), va extingir aquell projecte.

Durant tot el segle XV la vall d'Andorra va seguir sota la senyoria conjunta dels bisbe d'Urgell i dels comtes de Foix, els quals esdevingueren reis de Navarra. Llevat d'una altra interrupció d'aquest sistema durant una part del segle XVI (després que Ferran el Catòlic, havent conquerit la Navarra, s'apropià el vescomtat de Castellbó i la vall d'Andorra, i ho va cedir en usdefruit, en 1513, a sa muller Germana de Foix, a la qual, demés, l'emperador Carles V li va confirmar amb caràcter de perpetuïtat), la vall andorrana ha anat continuant essencialment, fins al dia d'avui, sota el règim derivat dels pariatges; sols que els drets dels vescomtes de Castellbó, comtes de Foix i reis de Navarra els exerceix actualment la República francesa, com successora de la corona de França a la qual foren incorporats pel rei Lluís XIII, fill i successor d'Enric de Navarra.

Els documents que integren aquest volum ens mostren els inicis i desenrotllament del sistema de govern de la vall d'Andorra i la vida de ses principals institucions; per ells pot hom compendre la força de l'organítzació popular dels andorrans ja des del segle XII, els orígens i el desdoblament del règimen de la consenyoria, la freqüent col·laboració legislativa (successiva o simultània) dels dos senyors durant els segles XIV i XV i l'acció concordant de llurs veguers, així com les principals necessitats i perills de la vall i les seves obligacions, costums i llibertats més característiques.

V

PARIATGES

I ORDINACIONS

DE LA

VALL D'ANDORRA

I

1083, juny, 23.

Ermengol IV, comte d'Urgell, dóna a l'esglesia urgellesa els mers, o dret sobre els mercats, de la vall d'Andorra.

A. Original, en pergamí. Arxiu Capitular d'Urgell.

B. Copia en el Cartulari de la Catedral d'Urgell, vol. I, f. 170, doc. 504. — *C*. Copia feta pel P. Jaume Pasqual *(Sacrae Antiquitatis Cathaloniae Monumenta,* t. IV, ms. n.º 729 de la Biblioteca de Catalunya).

a. Miret i Sans, *La casa condal de Urgel en Provenza* («Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», t. II, any 1903, p. 36); segons *C*.[1]

(Chrismon) Res donate si[a] potestas dederit vel in presenti tradiderit, nullo modo repetantur;[2] quia, sicut dicit in Libro judico, donatio que per volumptatem facta fuerit talem habeat firmitatem qualem et emptio.[3] Igitur, in Dei nomine, ego Ermengaudus, gratia Dei comes Urgellitanus sive Provincialis, una cum mea conjuge Adalezis, nutu Dei comitissa, ambo nobili genere orti, sive in datis vel in factis nobiliores, compuncti corde timorem Domini, nullius cogentis imperio nec suadentis ingenio, sed propia et spontanea elegit nobis bona volumptas ut cartam donationis fecissemus domine nostre Dei Genitricis Marie ejusque kannonice, sicuti et facimus, de ipsis nostris m e r s, quos rustici homines tali nomine vocant, que exeunt de

[a] *Aquestes tres primeres paraules estàn escrites en lletres majúscules.*

[1] El Sr. Miret va emetre la sospita de què aquest document pogués estar interpolat i amb la data equivocada; però la troballa de l'exemplar original, que presenta bé els caràcters d'autenticitat, desfà per complet aital suposició. — [2] Cfr. *Lex Wisigothorum*, V, 2, 6 (edició Zeumer, p. 213). — [3] La *Lex Wisigothorum* (V, 4, 1) diu això no pas respecte de la donació, sinó de la commutació.

ipsis parroechiis omnes qui sunt in valde Annorra. In primis id sunt ex Loria et de Annorra et de Encampo et de Kanilau et de ipsa Mazana et de Ordinau, sive de omnibus ecclesiis suffraganeis eorum, et villis et villarunculis unde exeunt vel exierunt et exire debent prelibati mers. Quos supra scriptos mers ego prelibatus comes abui de hominibus valle Annorrensis, qui eos injuste tenebant, propter emendationem de malis que mihi fecerunt sive propter bonam volumptatem illorum. Et sicut nos unquam melius abuimus vel illi rustici homines melius abuerunt ullo modo de prelibatis parroechiis vel locis, sic damus vel concedimus domino Deo sancteque Virginis Marie ejusque kannonice propter remedium animarum nostrarum vel parentum nostrorum, ut fiat nobis deletio nostrorum peccaminum que fecimus vel gessimus in hoc seculo misserrimo et ut donet nobis Dominus suum timorem et amorem et ut doceat nos facere suam volumptatem. Quem vero hec omnia sicut superius scriptum est sic donamus vel concedimus domine nostre Dei Genitrici Marie ejusque kanonice totum ab integrum sine ulla reservatione, quia nec nos supra scripti, nec filii nec filie nostre, nec ullus comes vel comiti, que post nos futuri erunt, nec ulla posterita nostra, nec ullus pontifex qui in presenti modo est vel postea futuri erunt, nec ullus proconsul vel judex, nec ulli nobili vel ignobili homines, vel satrapiis, nec ullus assessor vel sajo, nec ulla persona clericorum, archidiaconorum vel aliorum nobilium hec donatio quem nos facimus vel concedimus non possimus vel posint annullari vel retro converti. Quod si nos donatores aut ullus homo aut ulla subrogata persona, nobilis, mediocra vel vilis, venerimus aut venerint ad inrumpendum, non hoc valeamus vindicare quod requirimus, sed componamus Sancte Marie Sedi Urgellitane ejusque kannonice .C. libras auri cocti et purissimi ad pondus sanctuarii, et insuper in duplo cum sua

in melioratione. Quod si evenerit ut ex hiis personis superius nominatis qui hanc scripturam donationis frangere temptaverit, cum Datan et Abiron, quem terra vivos obsorbuit, et cum Juda Scarioth, qui Dominum nostrum Jhesum Christum tradidit, abeat participationem, et in super fiat subtus anathema maranatha. Et in antea ista donatio firmis permaneat modo vel omnique tempore, et non sit disrupta. Facta carta donationis .VIIII. kalendas julii, anno XX.ºIII.º regnante Philipo rege.

Ermengaudus, gratia Dei comes Urgellitanus et Provincialis, qui manu mea propria expressi in hac carta donationis signum + *(signe)*. Adalezis, nutu Dei comitissa Urgellitana et Provincialis, de manu mea propria impressi signum +*(signe)*; et insuper scripturam hanc donationis ambo jam dicti firmavimus et testes firmare rogavimus. Sig + num Arnallus Dacho. Sig + num Guillelmus Arnalli. Sig + num Guitardus Isarni. Sig + num Raimundus Gomballi. Sig + num Bernardus Trasuerus. Sig + num Mir Mir. PETRUS, presbiter prefati comitis *(s. man.)*.

Reimundus, sacer, rogitus scripsi sub die et *(s. man.)* anno quo supra.

II

1133, gener, 27. — Seu d'Urgell.

Ermengol VI, comte d'Urgell, dóna a l'esglesia urgellesa els drets que percebía i els béns que posseïa a la vall d'Andorra[1] *i a Arcavell.*

[1] En 1007 (13 de juny) el comte Ermengol I d'Urgell, havía ja donat al monestir de Sant Cerni de Tabernoles la meitat del cens que percebía a Andorra i la totalitat de sos drets d'alberg en aquesta vall. El document respectiu (publicat per Baudon de Mony, *Relations politiques des comtes de Foix avec la Cata-*

A. Original perdut.

B. Copia en el Cartulari de la Catedral d'Urgell, v. I, f. 168, doc. 493.

a. Baudon de Mony, *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne*, t. II, p. 10.

Anno ab Incarnatione Domini M.ºC.ºXXX.ºII.º, VI kalendas februarii, venit Ermengaudus, gratia Dei comes Urgellensis, ad Sanctam Mariam Sedis et ibi, in manu dompni Petri, episcopi, et clericorum beate Marie in capitulo,

logne, vol. II, p. 1) és de la tenor següent : «In nomine Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi. Ego Ermengaudus, Dei gratia comes et marchio, magnum nobis et satis licitum esse videtur domum domini Dei hedificare et de rebus meis honorare adque concedere, audiente me predicationem sanctorum Patrum, quia helemosina a morte liberat animam, cognoscente me peccati macula onustum, compunctus divina pietate ut pius et misericors sit Deus in peccatis meis. Propterea placuit in animis meis et placet ut karta donationis fecissem sicuti et facio ad domum Sancti Saturnini cenobii, qui est situs in comitatu Urgello super flumen Valeria, id est censum de valle Annorrense ipsa medietate ab omni integritate et ipsas meas paratas ad integrum totas. Et abet affrontationes valle Annorra, de oriente in comitatu Cerdaniense et de meridie in Rivo Nigro, de parte vero occiduo in comitatu Pallearensis et de parte autem circi in termino de Savartensi. Quantum inter affrontationes includunt sic dono ego Ermengaudus, comes et marchio, ipsum meum censum, sicut superius scriptum est, ad domum Sancti Saturnini cenobii jamdictum, totum ab integrum, ut ab hodierno die et tempore teneant monachi Sancti Saturnini servientes secure et libere et sine blandimento alicujus non servientis. Quod si ego donator aut ullus homo qui contra hanc donationem venerit ad irumpendum, non hoc valeat vindicare, set fiat ei sicut psalmista cecinit ex ipsis qui hereditatem sanctuarium Dei injuste desiderant possideri vel possident, quia ut ignis comburit silva et flama comburet montes ita persequeat eum Deus in tempestate sua et in ira sua turbet eum vel eos qui fecerunt aut consilium dederunt, cum Datan et Abiron, quos vivos terra absorbuit, vel cum Juda traditore portionem accipiat et insuper a regno Dei alienus permaneat et iram Dei incurrat, nisi emendaverit ad jamdictam ecclesiam; et insuper in fisco regis non demoret deponere auri libras XX. Et in antea ista donatio firmis permaneat omnique tempore. Facta ista karta donationis idus junii, anno XI regnante Rodberto rege. + Ermengaudus chomes *(signe)*, qui ista karta donationis vel elemosinaria feci et testes firmare rogavi. Sig + num Miro. Sig + num Waldaldus. Sig + num Wilelmus. Sig + num Durandus. Sig + num Tagemundus. Sig + num Bonifilius. Sig + num Altimirus. Sig + num Witardus. Sig + num Elemares. Agericus levita et monachus, qui ista karta donationis vel elemosinaria rogitus scripsi *(s. man.)* die et anno quo supra.» (Hi ha una copia d'aquest acte en el Cartulari de Tabernoles, f. 3; a l'Arxiu del Seminari d'Urgell.)

recognoscit se de malefactis quas contra voluntatem Dei et sancte Marie in multis causis injuste egerat. Propterea placuit ei ut pro his malefactis et pro redemtione animae suae suorumque parentum dedit sancte Marie ejusque canonice et dompno Petro, episcopo, et clericis beate Marie hoc quod habebat et habere debebat per directum sive per usaticum in valle Andorre et in Archavello, id sunt census, ususaticos et alodia, totum ab integrum, ad proprium alodium, sine ulla reservatione, de ipso monasterio Sancti Saturnini ad amont. Unde prelibatus Petrus, episcopus, donat ei mille ducentos solidos de rebus predicte ecclesiae. Et ego jamdictus Ermengaudus mando vobis hominibus de valle Andorra ut hoc donum quod ego facio Sancte Marie fideliter donetis ei et sitis ei adjutores et defensores contra cunctos homines vel feminas et afidetis in manu dompni Petri, episcopi, per sacramentum quod ita attendatis et teneatis Deo et sancte Marie et domno, Petro, episcopo, suisque successoribus vos et vestri posteri, sine ullo malo ingenio. Propter hoc ego prelibatus Ermengaudus laudo et concedo vobis jamdictis hominibus ut abeatis adempramentum in meo honore et amparamentum de me et de meis hominibus meisque successoribus sicuti unquam melius habuistis. Et si ego aut ullus successor meus aut aliquis homo vel femina hoc inquietare sive disrumpere voluerit, non hoc valeat vendicare, sed in duplo componat cum sua melioratione et insuper iram Dei accipiat et anathema sit; et postea hec carta firma et inconvulsa permaneat meo omnique tempore.

Sig + num Ermengaudi, comitis, qui hoc scribtum scribere jussit propriaque manu firmavit testibusque firmare rogavit. Sig + num Arnalli Mironis, comitis Palariensis. Sig + num Petri, vicecomitis de Castelbo. Sig + num Mironis Guitardi. Sig + num Arnalli Berengarii de Anglerola. Sig + num Bernardi de Taus. Sig + num Be-

rengarii de Petramola. Sig + num Berengarii Arnalli de Anglerola. Sig + num Arnalli de Ponts. Sig + num Berenger de Montclar. Sig + num Gonballi, sacriste. Sig + num Pontii Geralli, archidiaconi. Sig + num Bernardi archidiaconi, Sig + num Bernardi de Benavent. Sig + num Guillelmi de Torroga. Sig + num Bernardi de Alantorn. Sig + num Bertrandi. Sig + num Bernardi Pontii. Sig + num Mironis de Agilar. Sig + num Petri Guillelmi, archidiaconi. Sig + num Berengarii de Tarascho. Sig + num Petri Mironis, de Loria. Sig + num Petri Domeneg. Sig + num Guillelmi Bajuli. Sig + num Sinfre Ramon, de Annorra. Sig + num Mir Mir, de la Maçana. Sig + num Ramon Onofre, de Ordinau. Sig + num Raimundi Guillelmi, de Canillau. Sig + num Guillelmi Sancii. Sig + num Vidal Ramon, de Encamp. Sig + num Ricard.

Arnallus levita, rogatus scribsit et suo signo *(s. man.)* firmavit.

III

1162, mars, 7.

Concordia del bisbe Bernat Sanç i els canonges d'Urgell amb els homes de la vall d'Andorra.

A. Original perdut.
B. Copia de finals del segle XII, en paper, a l'Arxiu Capitular d'Urgell. — *C.* Copia en el Cartulari de la Catedral d'Urgell, v. I, f. 244 v.º, doc. 844.

INDICACIÓ. Baudon de Mony, *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne,* t. I, p. 83.

Notum sit omnibus hominibus quod[a] diu fuit contentio inter dominum Bernardum, Urgellensem episcopum, et ca-

[a] qualiter, *C.*

nonicos ejusdem sedis et homines vallis Andorre de directis et censibus quos Urgellensis ecclesia et episcopus habebat vel habere debebat in eadem terra; tandem in presentia et consilio domini Ermengaudi, Urgellensis comitis, facta fuit inter eos concordia sicut in hac pagina continetur :

§ I In primis nos omnes homines vallis Andorre concedimus Deo et beate Marie et tibi Bernardo, Urgellensi episcopo, et canonicis ejusdem sedis vestrisque successoribus quod de ista ora in antea habeatis omnes ecclesias vallis Andorre cum omnibus rebus ad eas pertinentibus libere et canonice ut stabiliatis eas quibuscumque volueritis absque nostra contradictione vel successorum nostrorum, omnes scilicet[b] ecclesias que modo ibi sunt vel erunt; cognoscentes nefarium et injustum esse quod laici teneant ecclesias vel clerici per manus laicorum ideoque relinquimus eas ad vestram voluntatem et dispositionem. Si vero clerici qui ibi fuerint in aliquo erunt vobis vel successoribus vestris inobedientes, nos distringamus eos sicut vos preceperitis.

§ II Iterum convenimus vobis quod fideliter et absque dolo donemus vobis et bajulis vestris[1] decimas et primitias semper in areis nostris; et quando debuerimus levare annonam nostram notificemus hoc bajulis vestris et apellemus eos ut possint esse ad levandum.

[b] videlicet, *C*.

[1] Hi ha noticia de l'existencia de batlle de la vall d'Andorra en el darrer terç del segle X, en temps del comte d'Urgell i de Barcelona Borrell II i del bisbe urgellità Salla. Llavors el batlle de la vall d'Andorra era Sendred, ardiaca de Santa Maria de la Seu d'Urgell (fill de Centul i d'Eimeriga), el qual, per ordre del comte Borrell, fou pres i agarrotat pels homes de la vall d'Andorra, que el tingueren llarga temporada dins un castell; el comte volia que Sendred li donés l'alou de Submonte, replicant aquest que prefería abans la mort que donar l'heretat de sos pares. Hi intervingué el bisbe Salla, reclamant per la presó de l'ardiaca, i aquest donà son alou a Santa María de la Seu; el comte en enterar-se'n s'enfurismà molt, però va manar que deixessin lliure En Sendred, el qual va formalitzar la seva donació a l'esglesia urgellesa alguns anys més tard, en document d'11 de maig de 1002 (Cartulari de la Catedral d'Urgell, vol. I, f. 114 v.º doc. 344), explicant lo ocorregut.

Et quia recognoscimus quod injuste accipiebamus beuraticas vel aliqua lucra pro dandis decimis et primitiis, dimitimus eas omnino, ita quod nunquam amplius requiramus eas vel aliquod requiramus lucrum propter hoc. Decimas autem de agnis et de lana donemus semper ad festum sancti Johannis Babtiste fideliter et sine lucro ac sine engan. Caseos vero donemus fideliter per omnes kalendas. Cepas etiam similiter donemus in predicto festo. De fructibus siquidem omnibus et lanificiis, pullis et vedellis,[c] porcis et gallinis et ovis, nabs et cols, donemus fideliter temporibus suis. Pernas autem de ipsa leuda donemus bonas et obtimas de valore IIII[or] argentium parentorum, numero .XX.IIII. usque ad carnestoltes[d], annuatim; alias quoque pernas de ipsa vista donemus bonas et recipients quales dare consuevimus ad comites Urgelli, et sunt VI. Vacce vero de ipsa parada sunt ob-
§ III time et sunt VI.[1] Concedimus insuper vobis quod mitatis per omnes parrochias[e] vallis Andorre quoscumque bajulos volueritis,[2] tam de nostra terra quam de alia, sine aliqua
§ IV contradictione. Alodia quidem Sancti Michaelis relinquimus ad vestram voluntatem et proicimus inde omnes

[c] vedels, *C.* — [d] carnestoltas, *C.* — [e] parrocias, *B.*

[1] En una composició de l'any 1163 (15 de març), entre el bisbe Bernat Roger i els canonges d'Urgell, el primer restituí a la Canònica, a més d'altres coses que injustament detentava, dues parts dels delmes d'Ordino, i donà encara la tercera part de dits delmes; en canvi, els clergues d'Urgell li deixaren, per durant la seva vida, entre altres coses, «quator vaccas de parada, XIII pernas de levada et VI de vista, et chestam comitalem et omnes oblias et totos usaticos comitales de Sancto Saturnino ad amont, preter decem pernas de leuda et duas vaccas de parada quas nobis retinemus». (Cartulari de la Catedral d'Urgell, vol. I, ff. 9 v. i 269 v., docs. 4 i 938.) Cal remarcar que el comte de Barcelona percebía també per cens de la vall d'Andorra, «XII pernas bonas», segons document de 17 d'abril de 1150 (Arxiu de la C. d'Aragó). — [2] En 1166 (25 de maig) els canonges de la Seu d'Urgell cediren al bisbe Bernat Roger, per durant la seva vida tan solament, la meitat dels delmes de la parroquia d'Ordino, els quals «bajulus noster et tuus colligent in simul»; després de replegats tots se'n faríen dues parts. (Cartulari de la Catedral d'Urgell, vol. I, f. 9, doc. 2.)

termes quas ibi fixeramus, preter illa de quibus poterimus
hostendere scripturam donationis antecessorum vestrorum;
illa tantum habeamus per vos sicut resonat in scriptura.
Trevam vero Domini que inter nos fracta fuerit rediriga- § V
mus semper ad stagnum, sicut inter antecessores nostros
et vestros consuetudinis fuit; et si forte propter hoc aliud
sentencia excomunicationis vel interdicti de nobis facta
fuerit, observemus eam firmiter quousque nobis absolvatis.
Si quandoque aliquod placitum evenerit inter vos et nos, § VI
placitetur secundum usaticos nostros et vestros. Insuper § VII
si contigerit nos dare vel vendere vel impignorare alicui
de alodiis nostris, tali homini faciamus qui faciat vobis
illud servitium quod nos facere debemus, et non perdatis
inde censum neque decimas vel primitias. Quando au- § VIII
tem dominus noster episcopus intraverit in terram nos-
tram procurremus eum bene et honorifice cum sociis suis
et servientibus et equitaturis; quando vero inter nos
intrare noluerit donemus ei de unaquaque parrochia[f] pro
ipsis redets .IIII. bonas pernas et .XL. fogaces pulcras fru-
menti, et unaquaque suficiat bene ad unum hominem, et
.IIII.^{or} canades vini puri ad nostram mensuram et .I.
modium de bona civada, medio ordeo et media avena, ad
nostram mensuram. De hoc quod pro ipsis redets a nobis
amplius requiritis faciemus vobis directum. Insuper quan- § IX
do vos vel successores vestri nobis mandaveritis faciemus
vobis seguimentum[g] super inimicos vestros infra statutos
terminos una die cum nostro cibo; aliis vero diebus quibus
nos vobiscum esse volueritis stabimus vobiscum quamdiu
super inimicos vestros cibum accipere poterimus. Et in
hoc seguimento[h] vadat de unaquaque domo unus bene ar-
matus qui melior sit ibi in armis. Preterea de contentione § X
que est inter nos et vos de ipso seguimento[h] faciemus vobis

[f] parrocia, *C.* — [g] segimentum. *C.* — [h] segimento, *C.*

directum. De oblationibus quas a nobis requiritis faciemus directum. Alie vero oblationes que episcopo dimituntur si noluerit inter nos venire, deferantur vobis ad Sedem et fiat ibi servitium. De comitalibus soldades
§ XI faciemus vobis directum. Pernas vero sinodales et firmancias et soldades de granario et receptos quos ibi[i] facere debent et justitie observationes et treve fracte denunciationes ac cetera que ad eos pertinent requirite a clericis vestris quos ibi miseritis. Ut autem supradicta firmiter a nobis observentur et attendantur mitimus vobis in fidanciam dominum Ermengaudum, Urgellensem comitem, et Arnaldum de Cabod, cum hominibus vallis sancti Johannis; mitimus etiam vobis in eandem fidanciam dominam de Bescaran ac filium suum R. ac generum suum Bertrandum, cum hominibus de Bescaran. Insuper firmamus hoc vobis per omnes homines utriusque Vallis Ferrarie ac per homines de Cardos. Nichilominus affidamus hoc idem per dominum Raimundum, Barchinonensem comitem, et per ejus curiam, videlicet per Barchinonensem episcopum Guillelmum et Bertrandum de Castelet ac per judicem suum R. sive per bajulos comitis B. G. de Vilafranca ac B. de Livia sive B. Ferrarii et B. Guillelmi de Cherol simul et per milites Cerritanie, scilicet per P. de Castelo ac A. de Saga et per P. de Annes ac filios suos R. et G., B. de Sancta Eulalia cum fratre suo B. et filio suo G., W. de Bolvir cum filio suo, B. de Saga cum filiis suis, R. de Bergeda sive R. de Travesseres nec non etiam Rogerium, comitem de Fox, ac R. de Prulans. Nos siquidem omnes supradictos scilicet dominum Raimundum, Barchinonensem comitem, ac dominum Ermengaudum, Urgellensem comitem, sive Rogerium, comitem de Fox, cum omnibus aliis, mitimus vobis de hoc in fidanciam, ea quiquidem conditione ut si forte,

i ipsi, *B.*

quod absit, aliquid de his supradictis vobis infractum fuerit et infra X. dies non fuerit redirectum, ipsi domini comites et omnes alii adjuvent vos, prout melius poterint, frangere terram nostram et distringere nos omnibus modis tam in terra nostra quam in sua, et solvimus eos ac precamur ut faciant nobis totum malum quod facere poterint omni tempore et prohibeant nobis introitum terre sue. ¶ Insuper nos de villa Canilou, videlicet : B. Ferriol ac Ermengaudus Guillelmi et Pontius Borrel, Ferrarius de Caseles et R. de Prads et Dominicus Sibren. ¶ De villa Encamp: R. Petri, Johannes de Labeos et G. Pontii de Labeos, ac G. Arnaldi, B. Isarni, G. Mir. ¶ De villa Ordinau : P. Mir et R. Mir et Ros de Moles, A. Suger, A. Petri de Cortinada et Mir Isarni de Lorg. ¶ De villa Maçana : Borraz, Compag, G. R. de Sespoin, Ermengod de Arenseu, Mir B. de Pal, Johannes de Sespon. ¶ De villa Andorra: G. R., P. R., G. Petri de Engordan, Mir de Vilar, Mir de Sancta Columba, Rossel. ¶ De villa Loria : Gerreta, A. Guillelmi, G. Bernad, G. Arnal de Ceters, Mir de la Moxela, Mir P. de Bexasarri. Nos supradicti pro cunctis aliis nostre parrochie et totius vallis Andorre facimus hominaticum propriis manibus domino Ermengaudo, Urgellensi comiti, ac tibi Bernardo domino nostro, Urgellensi episcopo, et juramus supra Crucem et IIII.^{or} Evangelia quod hec supradicta tibi domino nostro episcopo et canonicis Urgellensis sedis ac successoribus vestris semper fideliter attendantur per Deum et hec Sancta. Actum est hoc nonas martii, anno dominice Incarnationis M^o C^o LX° II.º [1] XX°IIII°. regni Franchorum regis Leudovici regis junioris.

[1] La data d'aquest document, en la qual hi ha consignat l'estil de l'Encarnació, ha de correspondre (malgrat ser generalment el calcul florentí el seguit a Catalunya) al 1162 de l'estil modern, car el comte Ramón Berenguer IV de Barcelona, que figura en el diploma, morí el 6 d'agost d'aquest any.

Sig + num Ermengaudi, Urgellensis comitis. Sig + num Raimundi, Barchinonensis comitis. Sig + num Rogerii, comitis de Fox. Sig + num Arnaldi Capodecii. Sig + num Bertrandi. Sig + num R. de Elins. Sig + num B. R. de Anoriis. Sig + num P. de Castelo. Sig + num A. de Saga. Sig + num P. de Annes. Sig + num R. Sig + num G.; filiorum ejus. Sig + num B. de Sancta Eulalia. Sig + num G., filii ejus. Sig + num Berengarii. Sig + num G. de Bolvir. Sig + num G., filii ejus. Sig + num B. de Saga. Sig + num R. de Prulans. Sig + num R. de Travesseres. Sig + num R. de Berga. Sig + num R., judicis Ceritanie. Sig + num B. Ferran, bajuli. Sig + num B. Ferriol. Sig + num Ermengaudi. Sig + num Ponç Borrel. Sig + num Ferrer de Caseles. Sig + num R. Sig + num Dominici de Encamp. Sig + num R. P. Sig + num Johanni. Sig + num G. Pontii. Sig + num G. A. Sig + num B. Isarn. Sig + num G. Mir, de villa Ordinau. Sig + num P. Mir. Sig + num R. Mir. Sig + num Rossel. Sig + num A. Sig + num A. Y. Sig + num Mir Isarn, de villa Mazana. Sig + num Borraz. Sig + num Compan. Sig + num G. R. Sig + num Ermengod. Sig + num Mir. B. Sig + num Johannis de villa Andorre. Sig + num G. R. Sig + num P. R.[a] Sig + num G. P. Sig + num Mir de Vilar. Sig + num Mir de Sancta Coloma. Sig + num Rossel, de villa Loria. Sig + num Gerreta. Sig + num A. G. Sig + num G. B. Isarn, de Arensal. Sig + num G. A. Sig + num Mir Pere. Sig + num Mir de Moixela. Sig + num Ermengod de Arensal. Sig + num P. G. de Mazana. Sig + num Babot, de Ordinau. ¶ De valle Sancti Johannis : Sig + num Alegret de Ferrera. Sig + num R. Berengarii de Caseles. Sig + num Johannis de Canaval. Sig + num

[a] *Des d'aquí en avall manca en B.*

P. Ferrer. Sig + num E. Marti, de Arcs. Sig + num G. Proborum. Sig + num G. Selvam. Sig + num P. Mir. Sig + num Domenge de Ministrels. Sig + num P. Sig + num Mir. Sig + num P. de Ceviz. Sig + num P. Sinfre. Sig + num R., clerici. Sig + num R. Palares. Sig + num R. Mir, de Aòs. Sig + num Ponç. Sig + num A. Raulf. Sig + num A. B. de Tor. Sig + num P. Sig + num P. A. Sig + num B. G. Sig + num Johannis Isarn. Sig + num A. Sig + num P. Mir. Sig + num Marti, presbiteri. Sig + num Johannis Guard. Sig + num A. P. Sig + num R. G. Sig + num Domenge.

B. subdiaconus, hec scripsit et hoc *(s. man.)* impressit in prefato die et anno.

IV

1176, gener, 8.

Concordia del bisbe Arnau de Pereixens i els canonges de l'esglesia d'Urgell amb els homes d'Andorra.

A. Original perdut.

B. Copia del s. XIII. Arxiu de la C. d'Aragó, pergamí 191 d'Anfós I (abans : 11 Armari de Vilafranca, sac Sant Ramon de Penyafort, n.º 87). — *C.* Copia en el Cartulari de la Cat. d'Urgell, vol. I, f. 246, doc. 848. — *D.* Copia en el registre E. 391 a l'Arxiu del Baixos Pireneus. — *E.* Copia en un recull de *Copies dels encartaments e dels pariatges de tota la terra d'Andorra.*[1] Arxiu de la Vall d'Andorra. — *F.* Copia en el *Libre de la terra d'Andorra,*[2] f. 7. Arxiu de la Vall. — *G.* Copia en la *Collection Doat,* vol. 161, f. 264, a la Biblioteca Nacional de París. — *H.* Copia en el t. I de *Traslados de las escrituras de Alfonso I.* Arxiu de la C. d'Aragó.

[1] Aquest conjunt de copies (inclòs en un volum factici) fou fet, en el s. XIV, per mestre Ramón d'Ornach, tresorer de Foix i regent de la veguería d'Andorra. — [2] Aquest llibre és un ms. en paper, que té el següent encapçalament: «Libre de la terra d'Andorra copiat dels encartaments e pariatges de tota la terra d'Andorra e de tots los drets que lo senyor comte de Foys ni'l bisbe d'Urgell an en la dita terra, la qual copia fonch dreyta de les cartes originals per mi Miquel Ribot de Cirovall en l'an de M CCCLXXXVI a X. del mes de desembre.»

a. Baudon de Mony, *Relations politiques des comtes de Foix avec a Catalogne*, t. II, p. 29.

In Christi nomine. Notum sit cunctis hominibus, presentibus atque futuris, qualiter longa contentio fuit inter episcopos Urgellenses et specialiter inter domnum Arnallum, Urgellensem episcopum, et canonicos Sedis et inter homines vallis Andorre de directis et censibus quos Urgellensis ecclesia et episcopus in eadem terra habebat vel habere debebat; tandem, consilio Raimundi, vicecomitis de Castrobono, et canonicorum Urgellensis Sedis, facta fuit inter eos concordia, sicut in hac pagina conti-
§ 1 netur: In primis nos omnes homines vallis Andorre concedimus et convenimus Deo et beate Marie et tibi Arnallo, Urgellensi episcopo, domino nostro et canonicis ejusdem Sedis vestrisque successoribus quod, de ista hora in antea, fideliter[a] et absque dolo et fraude, donemus vobis et bajulis vestris decimas et primitias in areis vel in orreis nostris, quod horum duorum melius vobis placuerit; et decime et primitie congregentur insimul in granario, sine diminutione, ita quod primitie ponantur in uno calass, separatim, et decima in alio calass, separatim, et de decimis primum accipiantur et separentur levate et mers et postea primitie cum decimis misceantur et, hoc facto, totum granarium dividatur per medium inter clericos nostros et clericos Sedis. Et quia recognoscimus quod injuste accipiebamus potationes sive beuraticas vel aliqua lucra, pro dandis decimis, dimitimus eas omnino Urgellensi ecclesie, ita quod ab Urgellensi ecclesia nunquam amplius requiramus eas vel aliquod lucrum, propter hoc, nos vel nostri post nos. Decimas quidem de agnis et lana et cepis donemus semper ad festum sancti Johannis Babtiste, fideliter et sine lucro ac sine engan. Caseos vero donemus fideliter, ad festum sancti Joannis Babtiste et sancti Michaelis.

[a] *Els passatges d'aquest acte impresos en lletra petita són repetició d'alguns fragments del doc.* III.

De lanificiis siquidem omnibus et pullis et vedels, porcis, gallinis et ovis
donemus fideliter, temporibus suis. Concedimus, insuper, vobis quod mitatis § II
per omnes parrochias vallis Andorre quoscumque bajulos volueritis, tam de
nostra terra quam de alia, sine aliqua contradictione. Pernas autem de ipsa § III
leuda donemus bonas et optimas, de valore IIII^{or} argentium parentorum, numero XX^{ti} IIII^{or}, usque ad Natale Domini, annuatim. Alias quoque
pernas de ipsa vista donemus bonas et recipients, quales dare consuevimus ad
comites Urgellenses; et perne iste sunt VI^{ex}. Vacce vero de ipsa parada
sunt obtime et sunt .VI. et donentur usque ad festum sancti Andree, in secundo anno, sicut consuevimus. Et si aliqua
contentio evenerit de ipsis vaccis et pernis de leuda,
secundum arbitrium duorum canonicorum Sedis, qui magis
discreti tunc temporis videbuntur, et duorum proborum
hominum vallis Andorre persolvantur et recipiantur.
Oblias vero donemus bonas, sicut dare consuevimus. Pro
ipsis vero solladis comitalibus donemus semper vobis, in
secundo anno, CC solidos denariorum melioris monete que
publice curribilis sit in villa Sedis, ad Natale Domini.
Quando autem dominus noster episcopus intraverit in terram nostram hono- § IV
rifice suscipiamus eum et faciamus ei honorabilem cort,
quamdiu nobiscum fuerit, et pro recepto donemus ei, de unaquaque parrochia, IIII^{or} bonas pernas, sicut dare consuevimus;
et .XL. fogaces pulcras de frumento, et unaqueque sufficiat bene ad unum hominem, et IIII^{or} canadas boni vini et puri, ad nostram mensuram, et unum
modium de bona civada ras, cum tertia parte ordei, ad nostram mensuram. Pernas vero sinodales et firmancias clericorum et solladas de § V
granario et receptos quos clerici debent facere, faciant clerici bene et
honorifice, per omnes parrochias. Insuper convenimus vobis § VI
quod faciamus vobis seguimentum super inimicos vestros, infra statutos terminos, una die cum nostro cibo; aliis vero diebus quibus nos vobiscum esse
volueritis stabimus vobiscum, quamdiu super inimicos vestros cibum accipere
poterimus. Et in hoc seguimento vadat de unaquaque domo unus bene armatus,
qui melior sit ibi in armis. Iterum convenimus vobis quod facie- § VII
mus directum vobis et clericis predicte Sedis et omnibus

hominibus qui conquesti fuerint de nobis, per vos et in vestro judicio. Ad nostros vero frontalers qui nobiscum pacem habent vel sacramento nobis tenentur, per vos faciemus directum, secundum usaticos quos habemus cum illis. Et qui nostrum per vos voluerint habere directum; similiter per vos faciant et nobis. Homines vero terre nostre de quibus querimoniam habueritis, unaquaque parrochia distringat eos ad directum vobis faciendum; et si ipsa parrochia facere noluerit, omnis populus vallis Andorre
§ VIII distringat eos. Similiter convenimus vobis quod justitias quas dominus episcopus vel canonici posuerint super
§ IX clericos et laicos nostros firmiter observabimus. Trevam vero Domini que inter nos fracta fuerit redirigamus semper ad stagnum, sicut inter
§ X antecessores nostros et vestros consuetudinis fuit. De stabilimento etiam ecclesiarum terre nostre quas dicitis injuste et irrationabiliter possidere, si cum pace et concessione vestra eas habere non poterimus, justitiam ipsam quam, propter
§ XI hoc, super nos feceritis, firmiter observabimus. Quam justitiam dum bene observaverimus, guerram vel aliquod aliut malum, preter justitiam, nobis non faciatis neque adempramentum terre vestre et deffensionem vestram nobis ullomodo auferatis. Similiter nos decimas et census et usaticos quos habetis in terra nostra, propter hoc, vobis numquam auferamus nec diminuamus vel aliquo modo defraudemus. Si forte, quod absit, predictam justitiam non tenuerimus, guerram vel quodcumque malum nobis, propter hoc, facere volueritis, licentiam habeatis, absque reclamatione quam vobis facere non possimus. Et, ut fidelius suprascripta omnia capitula a nobis atendantur et exsecutione mandentur, sine engan et absque ullo malo ingenio, unusquisque nostrum, propria manu, firmat et, tactis sacrosanctis Evvangeliis, jurat et posteris nostris idem facere constituimus imperpetuum. Actum est hoc VI° idus januarii anno dominice Incarnationis M^{o} C^{o} LXX° V^{o}.

Sig + num domini Arnalli, Urgellensis episcopi. Sig + num Ramundi, vicecomitis de Castrobono. Sig + num Guillelmi, prioris. Sig + num Willelmi, sacriste. Sig + num Berengarii, archidiaconi. Sig + num Raimundi, archidiaconi de Authes. Sig + num R., archidiaconi de Bag. Sig + num Berengarii, archidiaconi de Sancta Fide. Sig + num Pontii; archidiaconi. Sig + num Bernardi, capud schole. Sig + num Arnalli de Sancto Stephano. Sig + num Bernardi de Anaugia, bajulus Sedis. ¶ De Loria: Sig + num Mir de Moxela. Sig + num Arnall Pelicer. Sig + num R. de Elinç. Sig + num A. de Vilar. Sig + num Bernad de Fontaneda. Sig + num W. Bord. Sig + num Ferrer. Sig + num Berenguer. Sig + num Pere Gall. Sig + num A. de Huenvesa. Sig + num Ferrer de Pug. Sig + num Johanni de Juverra. Sig + num Arnalli. Sig + num Guillelmi Caz. Sig + num Ramon de Serra. Sig + num Petri de Albina. Sig + num Jozfre. Sig + num A. de Sola. Sig + num Gerreta, de Ciroval. Sig + num Petri Mir. Sig + num G. Bernard. Sig + num A. Guisall. Sig + num Johanni Ferrer. Sig + num A. Guillem. Sig + num Bernad, fratris ejus. Sig + num Johanni Bouet. Sig + num P. Bover, de Orto Cuminal. Sig + num Ferrer de Alumenes. Sig + num P. Malet, de Certers. Sig + num W. Guazamir. Sig + num Johanni Esclua. Sig + num Mir Sanza. Sig + num Arnall. Sig + num Mir. Sig + num Ramon. Sig + num Guillem Sacer. Sig + num R. Guadamir. Sig + num A. Mir de Serra. Sig + num Mir. Sig + num Guillem Mir, de Enagual. Sig + num Guillem Arnall. Sig + num Julia. Sig + num A. Sunner. Sig + num W. Borgaz. Sig + num A. Mir, de Xoval. Sig + num Ballovi. Sig + num G. Ramon. Sig + num Johan Cameta. Sig + num Esteve de Bixesarre. Sig + num Pere Bela. Sig + num W. Sig +

num Pere Arnall. Sig + num Siula Caig. Sig + num Isarn. Sig + num Johan. Sig + num Gerreta. Sig + num Mir Pere. Sig + num Pere Gitard. Sig + num Pere Vives, de Escass. Sig + num Pere Hualard. Sig + num Domeneg. Sig + num A. Vives. Sig + num Mir Guifre. Sig + num A. Guitard. Sig + num Bernad Malabarba. ¶ De Andorra : Sig + num Arnall Pere, de Margineda. Sig + num Isarn Maiet. Sig + num Guillem Sinfre. Sig + num Alegret. Sig + num Petri Marti, de Inelseu. Sig + num Ferran. Sig + num Guillem de Rossa. Sig + num Beringuer de Capite ville, de Sancta Columba. Sig + num A. Mai. Sig + num Bosch. Sig + num Rossel. Sig + num Pere Adell. Sig + num Mir, presbiter. Sig + num Pere A., de Margineda. Sig + num Punet, de Pujal. Sig + num Petri. Sig + num Johannis de Pujal. Sig + num W. Vilanou. Sig + num Dalmalz, de Anorra. Sig + num A. Ramon, de Puig. Sig + num Petri Ramon. Sig + num Petri de G. Sinfre. Sig + num P. de Vilaplana. Sig + num Mir, ius de Borraz. Sig + num Morat, de Canalig. Sig + num R. Arnall. Sig + num R. de Anorra morta. Sig + num Witard de Feners. Sig + num G. Pere, de Vilar. Sig + num A., filius Bernardi. Sig + num Babot. Sig + num Pere Bernad. Sig + num Berenguer de Bernad Maiol. Sig + num Rossel. Sig + num Beringuer Bernad. Sig + num A. Gobert. Sig + num Pere, filius de Mora de Torrent. Sig + num Beringuer de Calic, de Gordan. Sig + num Berenguer Raimundi. Sig + num Guillem de Mesug. Sig + num G. Morato. Sig + num Petri Ermengoz. Sig + num Pere Arnall. Sig + num J., filius de Mir G. Sig + num Petri Johannis de Pug. Sig + num Ramon de Pug. Sig + num Mir. Sig + num Berenguer de Riberaqua. Sig + num A. de Socherana. Sig + num R. Punet. Sig + num R. Olsdesen. Sig + num Punet.

Sig + num Johan Lafont. Sig + num Berenguer. Sig + num Mir Sinfre, de Lanoz. Sig + num Pere de Cases suciranes. Sig + num Pere Mir. Sig + num Pere de Cases, d'Engolestes. Sig + num R. de Gina. ¶ De Maçana : Sig + num Ponc de Lafont, de Saspon. Sig + num Pere de Sorribes. Sig + num Pere Johan. Sig + num Berenguer Ramon. Sig + num Pere d'Escass. Sig + num Mir de Lafont. Sig + num Johan de la Mora. Sig + num A. Isarn. Sig + num R. de Rivatel. Sig + num W. Guitard. Sig + num Mir de Cherol. Sig + num Johan. Sig + num Pere Guitard. Sig + num Petri de Lachal. Sig + num A. Pelicer. Sig + num R. de Piu. Sig + num Mir de Lacal. Sig + num Pere Gerall. Sig + num Pere Arnall. Sig + num Pere Mir. Sig + num R. Guillem. Sig + num Punet de la Riba. Sig + num Mir de Riba. Sig + num Petri de Vivel. Sig + num R. Johan. Sig + num A. Sig + num Ponç. Sig + num Bernad. Sig + num Ponç de Ermessen. Sig + num W. Guitard, de Nos. Sig + num Pere Fortun. Sig + num A. de Cal. Sig + num R. de Mediavilla. Sig + num Ferrer. Sig + num Pere Pelicer. Sig + num A. de Pere Guitard. Sig + num R. Ar. Sig + num A. Pere de la Llosa. Sig + num Isarn. Sig + num Malet. Sig + num W. Gitard. Sig + num Johan de Losada. Sig + num Berenguer de Piu. Sig + num P. Scola. Sig + num P. Gitard. Sig + num Mir de Torrent. Sig + num Pere Vives, de Anglada. Sig + num Calbo. Sig + num Pere. Sig + num A. de Vila, de Maçana. Sig + num Ponç. Sig + num Mir. Sig + num Bernad. Sig + num Guitard Sala. Sig + num Berenguer Bord. Sig + num Borraç. Sig + num Pere Lorenc, d'Escass. Sig + num Pere Bernad. Sig + num Rossel. Sig + num A. Rossel, d'Arc. Sig + num Pere Guillem. Sig + num Bernad Sala. Sig + num Berenguer. Sig + num G. Bernad. Sig + num

Pere Bernad. Sig + num A. Gifre. Sig + num Pere Arnall. Sig + num A. Pere. Sig + num A. Bord, de Pujol. Sig + num A. Mir. Sig + num. R. Torner. Sig + num Isarn Mir. Sig + num G. Pelicer. Sig + num Ferrer de Ribafeita. Sig + num Pere. Sig + num R. de Pere Vives. Sig + num W. Arnall, de Aransaul. Sig + num Pere Ramon. Sig + num A. Pere. Sig + num Ermengod. Sig + num Azemar. Sig + num Bernad de Fort. Sig + num Mir Bernad, de Pal. Sig + num Bernad de Camp. Sig + num A. Pelicer. Sig + num Pere Guifre. Sig + num Johan Bernad. ¶ De Encamp : Sig + num R., presbiter de Lobedos. Sig + num Pere Bernad. Sig + num Pere Guillem. Sig + num A. Isarn, de Moschera. Sig + num Jouan Guillem. Sig + num G. Pere. Sig + num Bernad Isarn, de Vila. Sig + num Calbo. Sig + num Ponc Mir, de Vila. Sig + num A. Pere, de Vila stremera. Sig + num A. Mir. Sig + num R. Mir. Sig + num Johan Fedança. Sig + num A. Isarn. Sig + num A. de Lobedos. Sig + num Jozpert. Sig + num G. Arnalli. Sig + num G. Isarni. Sig + num Ponç Pere, de la Masçana. Sig + num Pere Vidal. Sig + num Mir Pere, de Lobedonç. Sig + num Calb. Sig + num G. Arnall. Sig + num Pere Ermengod. Sig + num G. Ramon. Sig + num Bernad, de Vila. Sig + num Mir Isarn, de Vila. Sig + num A. Ponç. Sig + num A. Pere. Sig + num Pere Guillem. Sig + num Johan Isarn. Sig + num Bernad Isarn, d'Encamp. Sig + num Mir Guillem. Sig + num Vidal Pere. Sig + num R. Guillem. Sig+ num R. Mir. Sig + num R. de Anglada. Sig + num Johan Maiol. Sig + num Calbo. Sig + num R. Pere. Sig + num A. Mir. Sig + num A. Guillem, de Moschera. Sig + num R. Ermengoz. Sig + num A. Bernad. Sig + num R. Pere. Sig + num W. Ricard. Sig + num Ponç Guillem, de Lobedons. Sig + num Poncet.

Sig + num Rossel. Sig + num Berenguer. Sig + num Ponç R. Sig + num Johan Pere. Sig + num Mir Guillem, de Moleres. ¶ De Canilau : Sig + num Berenguer Arnall, de Moles. Sig + num Johan Mir. Sig + num Johan Sibran, de Merechel. Sig + num Marti. Sig + num Ermengod de Prads. Sig + num R. Johan. Sig + num A. Johan. Sig + num G. Ponç. Sig + num Isarn Borrel. Sig + num G. Ramon. Sig + num Mir de la Font. Sig + num Vidal de Cela. Sig + num Rossel. Sig + num Ponç Duran. Sig + num Mir de Prad. Sig + num Pere Vidal. Sig + num Vidal Gozeran. Sig + num Vidal de Lacal. Sig + num R. Ferran. Sig + num Ferrezer. Sig + num Firriol. Sig + num Pere Rusca. Sig + num Sinfre. Sig + num Bonsom. Sig + num Vidal Morel. Sig + num Ricard. Sig + num A. Castan. Sig + num Furiol. Sig + num Pere Mir, de Cher. Sig + num G. Ramon, de Angladela. Sig + num Rossel Don. Sig + num R. Guillem, de Torre. Sig + num Mir. Sig + num P. Ponç, de Caseles. Sig + num Johan Bosom. Sig + num Johan Duran. Sig + num Johan Adalbert, de Vilar. Sig + num R. Beringuer, de Pujal. Sig + num Pere Guillem Bonid. Sig + num Mir Tixidor. Sig + num Vidal Beringuer. Sig + num Pere Vasal. Sig + num Guillem Bernad. Sig + num Nicholau. Sig + num Vidal Fels, presbiteris. Sig + num Guillem Rog. Sig + num Bernad de Pujal. Sig + num Beringuer. Sig + num Ramon Ermengod, de Prads. Sig + num Bernad Mir. Sig + num Guillem Mir, del Cher. Sig + num A. Don. Sig + num A. Ramon. Sig + num Ponç Duran. Sig + num Vidal Duran. Sig + num R. Guillem, de Prads. Sig + num Guillem. Sig + num A. Beringuer, de Torre. Sig + num Pere Sibran. Sig + num Johan Don. Sig + num Ermengod de Vilar. ¶ De Ordinau. In primis de vila : Sig +

num Pere de Torer. Sig + num Guillem de Torer. Sig + num Ramon de Pal. Sig + num Gomball. Sig + num Raolfet. Sig + num Mir Domeneg. Sig + num Guillem Ferrer. Sig + num R. Pelicer. Sig + num Pere Mir, presbiter. Sig + num Pere Honofre, de Moles. Sig + num. Pere Isarn, de Ceguded. Sig + num Mir, presbiter. Sig + num Rossel. Sig + num Isarn Ramon. Sig + num Pere Ramon. Sig + num A. Bels. Sig + num W. de Vilar. Sig + num Pere Ponç. Sig + num Pere Trasuer. Sig + num Gerall. Sig + num Pere Ponç, de Furnass. Sig + num Sinfre. Sig + num Pere Isarn. Sig + num Guillem Arnall, de Insolalonga. Sig + num Pere Arnall. Sig + num W. Pere. Sig + num A. de Pere Suner. Sig. + num Johan Compan. Sig + num Beringuer de Vilar. Sig + num Guillem Bord, de Cortinada. Sig + num R. Mir. Sig + num Brunel. Sig + num Azemar. Sig + num Ramon de Ermessen. Sig + num R. Bernad. Sig + num Mir Pelicer, de Soler. Sig + num G. Maestre. Sig + num Raolfet de Aranss. Sig + num Rossel de Aranss. Sig + num Ramon de Azemar. Sig + num Johan de Cherol. Sig + num G. Arnall, de Vilaró. Sig + num G. Lorenç. Sig + num A. Guillem. Sig + num Pedro. Sig + num Pere Gribert, de Lorc. Sig + num A. de Subtusvia. Sig + num Pere de Ponça. Sig + num Honofre. Sig + num Rossel de, Lorc. Sig + num Mir Guillem, de Lorc. Sig + num Guillem de Mir Isarn. Sig + num W. Pere. Sig + num Pere de Adalet. Sig + num Babot, de Furnass. Sig + num Calb. Compan de Pont sig + num. Sig + num Ramon de la Vilela.

Willelmus Bovarius, jussu Arnalli Capellani, hec scripsit et cum suo sig *(s. man.)* no corroboravit.[1]

[1] Aquest i els demés convenis del bisbe d'Urgell amb els homes d'Andorra foren mantinguts per ell quan concedí al vescomte de Castellbó el feu de la vall d'Andorra, en 1186. (Baudon, *Rel. pol. des comtes de Foix*, II, 379.)

V

1199, desembre, 31

Els homes de la vall d'Andorra juren a Bernat de Vilamur, bisbe d'Urgell, el compliment de certes obligacions de l'ordre judicial i militar, la fidelitat i la prestació de tots els demés drets.

Diploma perdut, ressenyat en un *Memorial dels danys donats per lo comte de Foyx y vescomte de Castellbó a l'esglesia d'Urgell* (quadern del s. XIII, en paper, conservat a l'Arxiu capitular d'Urgell i publicat per Baudon de Mony, *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne,* t. II, p. 95).

In VI D jurant omnes homines vallis Andorre Bernardo de Villamur, episcopo, quod semper ipsi et successoribus eorum firmabunt ei directum omnes et singuli, sive ipsi conqueratur de eis vel aliquis, et facient directum omni querelanti in curia episcopi,[1] in perpetuum, et nuncquam contradicent facto prius firmamento in manu episcopi et judicium episcopi sequentur, et fideles ei essent in omnibus et seguimentum ei facerent[2] et omnia alia jura darent in perpetuum episcopo et successoribus ejus, sicut melius potest dici ad profectum ecclesie. Anno MCC, II kalendas januarii.[3]

[1] Cfr. doc. IV, § VII. — [2] Cfr, doc. III, § IX i doc. IV, § VI. — [3] Cal advertir que En Baudon de Mony, llegint equivocadament aquesta data, posà: «Anno MCCII, kalendas januarii»; però en l'exemplar del *Memorial* hi ha una separació ben marcada entre la indicació de l'any «MCC» i la del dia «II kalendas januarii». El mateix *Memorial* ens dóna noticia també de diversos juraments de fidelitat dels homes d'Andorra als bisbes d'Urgell; un de 1162 (confós per En Baudon amb el conveni dels homes d'Andorra amb el bisbe Bernat Sanç), altre de 1170, altre de 1186 (13 de gener), altre fet al bisbe Pere de Puigvert i altre de 1231 (12 desembre) que és l'únic del qual se'n conserva encara copia (Cartulari de la Catedral d'Urgell, I, f. 287) i fou publicàt, sense les suscripcions, per En Trías.

VI

1201, agost, 11

Arnau de Castellbó fa consignar per escrit els drets que els homes de la vall d'Andorra tenien amb el senyor de Caboet i els serveis que devien prestar-li, jurant mantenir-ho.[1]

A. Original perdut.
B. Copia en el ***Libre de la terra d'Andorra***, f. 112, a l'Arxiu de la vall d'Andorra.

Notum sit cunctis hominibus, presentibus atque futuris, qualiter ego Arnaldus de Castrobono fecit scribere cartam inter se et [h]ominibus de vallis Andorre de ipsos bonos usaticos que habebant homines de vallis Andorre ab en Mir Guitart de Cabouet. Juro ego ut in illos teneat
§ 1 et illos juraverint similiter ad me. ¶ In primis quando senyor voluerit vel debet intrare in vallis Andorre mandet

[1] Dos anys abans de la redacció d'aquest acte, Arnau de Castellbó i els homes d'Andorra havíen posat fi a diverses qüestions pendents entre ells, atorgant (amb data de 22 agost 1199) el següent document: «Universis pateat hominibus quod contentio fuit inter Arnaldum de Castrobono et homines vallis Andorre de multis querimoniis quas faciebat Arnaldus de Castrobono de eis; tandem in manu Bernardi, sacriste Urgelli, et Raimundi de Belera ita factum est quod Arnaldus de Castrobono difinivit hominibus vallis Andorre omnes querimonias quas aliquo modo habebat de eis, preter sacramentum et hominium quod ipse profitebatur se ab eis accepisse, licet ipsi negarent. Quod sacramentum et hominium fuit exceptatum a supradicto fine in hunc modum : ut si Arnaldus de Castrobono fatigaret se de directo post consecratione dicti sacriste in Arnallda et in ipso episcopo de Arnallda et de ipso honore, ex tunc posset demandare homines vallis Andorre de hominio et sacramento; et non possit Arnaldus de Castrobono ante consecrationem episcopi, scilicet ante festum Natalis Domini, vel si consecratio differretur ante medium Quadragesime, aliquid demandare ipsi sacriste nec sacrista teneatur ei respondere de aliqua querimonia qua Arnaldus de Castrobono habet nec aliquo modo erga ecclesia Urgelli vel etiam erga Arnalldam donec post predictum terminum. Iterum Arnaldus de Castrobono et homines sui non forisfaciant in aliquo honore beate Marie preter vallem de Caboed, et omnia alia Urgellensis ecclesie sint salva et se-

vistam ad probis hominibus et veniant ad illum ad Sancti Juliani de Loria et senyor cum probis hominibus debent acordare quomodo ille recipiant. Et ipso die que intraverit per unaquaque parrochia habeat tres dies de corts : Primo die debet cibum prendere cum bajullo, et senyor veniat ab sua compania, cum senyor de Cabouet debet venire; et per istum cibum debet habere bajullo .V. solidos gros[sos] et .I. plet cuminall, nec major nec minor. In secundo die debet prendere cibum de omnes homines de XL.ª fogaças de pan, quando unum hominem possit sufficere ipso die ad unum cibum, et IIII^{or} canadas de vini puro et IIII^{or} pernes de .II^{os}. argentios unamquaque et .I. mug de civada ras. Et III.º die habeat suos firmamentos de suos clamatores. Et nullum hominem qui voluerit directum ac- § II
cipere directum faciat, exceptus homines de valle de Sancti Johannis illos prendant directum et non faciant ipsa cort, sed faciant directum in ipsa valle de Sancti Johannis ad ipsos homines de vallis Andorre; et nullum hominem de sua cort non faciat clam ni testimoni de ipso die, nec nullum hominem de feu non faciant testimoni. De ipso die in antea non [h]abeat cort plenera, set homines qui sunt clamatores et firmatores de omicidium, si [est] factum

cura ab eo et ab hominibus suis. Pro supradicta autem difinitione habuit Arnaldus de Castrobono ab hominibus vallis Andorre. M.D. solidos. Ego igitur Arnaldus de Castrobono per me et per omnes meos me tenere, atendere et observare omnia superius dicta per bonam fidem sine enganno promito. Actum est hoc XI. kalendas septembris anno ab Incarnatione Christi. M.C.XC.VIIII. Sig + num B., sacriste. Sig + num A. de Castrobono qui hoc jussimus scribi, firmavimus firmarique rogavimus. Sig + num R. de Belera. Sig + num G. de Sancto Johanne. Sig + num P. de Villamur. Sig + num P. de Villamur junioris. Sig + num P. de Orchad. Sig + num G. de Lorda. Sig*(s. m.)*num P. de Palerols, qui hoc scripsit die et anno supra.» Aquest document ha estat publicat pels nous editors de la *Histoire génerale de Languedoc* (edició Privat), t. VIII, col. 459, i per en Delaborde, *Layettes du Trésor des chartes*, t. V, p. 42, n.º 124; mentre el segón l'atribueix a l'any 1198 de l'estil modern, els primers el redueixen amb més raó al 1199, havent de tenir-se en compte que el bisbat d'Urgell no va restar vacant fins després del 8 de desembre de 1198.

et est probatuum, veniant in potestate de bajullo de
ipsa parochia et de vicario suas clames; et si compossar
no·s vollia, per consillium de probos homines, veniant
suos directos in potestate senior de suo mobille, ex-
ceptus basculla majore, et habeat bajullus et vicario
§ III unusquisque .I. solidum gros. Et nullum hominem qui
frangit cum munimentum, et est probatum, vel faciat re-
derictione ad clamatore [vel] firmet directuum a senyore et
habeat V. solidos grossos de inscidia; et si non abet
§ IV clamatorem non firmet directuum a senyore. Et nullus
homo qui facit furtum, et [est] probat[um],[a] veniant
in potestate de bajullo et de vicario suas clames et ha-
beant suos directos de suo mobille, exceptus basculla ma-
jore, et habeant bajullo et vicario V. solidos gros[sos]
per sazina; et si non est probatum et venit clamator
ad suas corts, faciat directuum et firmet, et si non
est probatuum vel accussator non venit, non firmet
§ V directuum. Et nulla femina qui fassit gazaliciuum, simi-
§ VI liter de furto. Et de gazalici, si senyor venit primus et
sapit, habeat senyor dues partes et vicinos tres; et si
vicinos primus poterunt incidiare vel sapere, abeant duas
§ VII partes et senyor tres. Et si nullus homo fecerit for-
ciam ad femina, ut senyor et vicinos videant rupta vel illa
se clamat rupta, abeat senyor V. solidos gros[sos] et bajul-
§ VIII lus suos directos. Et si nulla femina est probata de gu-
ternones donare, fiat incossa ad senyor et ad vicinos
cors[b] et aber, et si non est probata et venit clamator,
§ IX firmet directum et faciat. Et nullus homo qui facit arsi-
nam per mallam voluntatem infra terminos de vallis An-
dorre, et est probatuum, perdat suum averem mobillem,
§ X exceptus basculla majore. Et vicario abet anum infra
anum tres plets, sic sunt pro[b]atos tot, si vident femina

[a] et non probati, *B*. — [b] corts, *B*.

rupta, homicidium, si vident homines fossa fresca, arci-
nam, si vident [h]omines terminus et cobicullum. Et se- § XI
nyor quando intrat in unamquaque paroquia et manulevat de bajullo, firmet vicarius et reddat a desisere de paroquia.[c] Actum est hoc tertio idus augusti anno ab Incarnatione Domini M.º CC.º primo.

Sig + num Arnalldus de Castrobono, qui hoc fecit scripbere. Sig + num Arnallda, ejus uxor. Sig + num Ermensen, ejus fillia. Sig + num Ramon de Carmanill, vicario. Sig + num Mir de la Moyxella, de Loria. Sig + num Ramundet, presbiter, de Cirovall. Sig + num Steve de Beyxessari. Sig + num Mir d'Endora. Sig + num Ramon Sinifre. Sig + num Johanni d'Engordany. Sig + num Boras de la Massana. Sig + num Pere del 'Aldosa. Sig + num Berenguer de Pall. Sig + num Guilem Babot, d'Ordinol. Sig + num Gerald. Sig + num Babot de Surnas. Sig + num Poncii Videll, d'Encamp. Sig + num Mir. Sig + num Johan del Seria. Sig + num Guilem del Queroll, de Canilleu. Sig + num Farioll. Sig + num Guilem Ramon, de Prats.

Sig + num Arnaldus, capellani, jussu Arnaldi de Castrobono, per complir la fe del umanall linatge, hoc scripsit die et anno quod supra.

VII

1206, novembre, 12

Conveni del bisbe Pere de Puigvert i de l'esglesia d'Urgell amb Ermessenda de Castellbó i amb son pare Arnau sobre la percepció del dret de les fermances a la vall d'Andorra.

[c] paropia *B*,

A. Original perdut.[1]
B. Copia en el vol. 161 de la *Collection Doat*, f. 285, a la Biblioteca Nacional de París.[2]

Notum sit cunctis quod contentio fuit inter Petrum de Podioviridi, Urgellensem episcopum, et Urgellensem ecclesiam, ex una parte, et inter Ermessen, filiam Arnalde[a] quondam de Caboet, et Arnaldum de Castrobono, patrem ejusdem Ermessen, ex alia parte, super firmanciis vallis Andorre et fidelitatibus militum comtorie[b] vallis de Caboet, quas firmancias et quas fidelitates episcopus et Urgellensis ecclesia asserebant ad se pertinere, et predicta Ermessendis et Arnaldus de Castrobono ad se pertinere affirmabant. Tandem, consilio proborum hominum, facta fuit inter eos amicabilis compositio; de consensu et voluntate spontanea utriusque partis, tali tenore quod Petrus, Urgellensis episcopus, et successores ejus et Urgellensis ecclesia habeant predictas firmancias vallis

[a] Arnaldi, *B*. [b] cantorie, *B*.

[1] D'aquest document n'hi ha una indicació antiga en el *Memorial dels danys donats pel comte de Foix a l'esglesia d'Urgell* (Baudon de Mony, *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne*, t. II, p. 96.) — [2] Aquesta transcripció fou feta a Foix, el 16 de febrer de 1668, d'una antiga copia en pergamí, segons indica la certificació que porta al peu, la qual és de la tenor següent: «Extrait et collationné sur une copie escrite en parchemin, trouvée au Tresor des chartres de Sa Majesté au chasteau de Foix en la caisse quarant septiesme, par l'ordre et en la presence de messire Jean de Doat, conseiller du roy en ses conseils, president en la Chambre de comptes de Navarre et commissaire deputé par letres patentes de Sa Majesté des premier avril et vingt troisiesme octobre derniers pour faire recherche des titres concernans les droits de la couronne et qui peuvent servir a l'histoire dans tous les tresors des chartres de Sa Majesté et dans touts les archives des villes et lieux, archeveschez, eveschez, abbayes, prieurez, commanderies et autres communautez ecclesiastiques et seculieres des provinces de Guienne et Languedoc et du pais de Foix et dans les archives des archevesques, evesques, abbes, prieurs et commandeurs qui en pourroient avoir de separées de leurs chapitres, faire faire des extraits de ceux qu' il jugera necessaires et les envoyer au garde de la Bibliotheque royalle, par moy Gratian Capot prius pour greffier en la dite commission, soubsigné. Fait a Foix, le seziesme fevrier mil six cens soixante huit. DE DOAT. CAPOT.»

Andorre in pace; et si Ermessendis vel successores ejus vel Arnaldus de Castrobono conquestis fuerint super firmanciis vallis Andorre a Petro, Urgellensi episcopo, vel successoribus ejus vel Urgellensis capitulo, stent eis juri. Et si Petrus, Urgellensis episcopus, vel successores ejus vel Urgellense capitulum conquesti fuerint super fidelitatibus comtorie de Caboet a predicta Ermessendi vel Arnaldo de Castrobono vel successoribus ejus, stent eis juri in potestate episcopi et capituli Urgellensis; tamen nullus istorum predictorum teneatur stare juri alteri, nec respondere de predictis ab hodierno die usque ad unum annum. Et Ermessendis predicta et Arnaldus de Castrobono promittunt per se et successores suos quod si non esse[n]t in terra ista, quod dimitterent tales homines qui attenderent et facerent episcopo et successoribus ejus et Urgellensi ecclesie quidquid dominus de Caboet eis facere tenetur sicut in instrumentis inter illos conditis continetur. Actum est hoc secundo idus novembris anno Christi millesimo ducentesimo sexto.

Sig + num Petri, Urgellensis episcopi. Sig + num Arnaldi de Castrobono. Sig + num Ermessendis, filie ejus; qui hoc jussimus scribi, firmavimus firmarique rogavimus et predictam compositionem gratis concedimus et facimus. Sig + num R., Urgellensis prioris. Sig + num B. de Sancta Fide, Urgellensis sacriste. Sig + num Petri de Jossa, archidiaconi. Sig + num B. de Saga, abbatis. Sig + num B. de Athamora. Sig + num G. Mercatoris. Sig + num G. Gacet. Sig + num R. d'Ergolel. Sig + num Johannis de Pines; in quorum manu predicta compositio facta fuit. Sig + num Petri Raymundi. Sig + num G. de Lorda.

Sig + num Petri de Palerols, qui hoc scripsit.

VIII

1213, juny, 12

El rei Pere I declara que els homes de la vall d'Andorra i els de la Seu d'Urgell han estat sempre exempts dels tributs de bovatge i monedatge i de qualsevol altre exacció comtal o reial i n'enfranqueix per a endavant a tots els demés homes de l'esglesia d'Urgell.

A. Original perdut.
B. Copia en pergamí, feta en 1312 (12 gener). Arxiu de la vall d'Andorra.[1]—*C*. Transcripció en un document del rei Alfons III, de 29 de juny de 1328.[2]

Manifestum sit omnibus quod nos Petrus, Dei gratia rex Aragonum et comes Barchinone, profitemur vobis dilecto nostro Petro, venerabili Urgellensi episcopo, et ecclesie vestre quod, non ex debito neque ex consuetudine aliqua, sed ex dono tantum et ex[a] gratia vestra, accipimus[b] monedaticum[c] dumtaxat in presenti ab omnibus

[a] ex *omès per C.* — [b] accepimus *C.* — [c] monetaticum *C.*

[1] L'encapçalament d'aquesta copia diu així: «Hoc est exemplum factum pridie idus januarii anno Domini ab Incarnatione millesimo trecentesimo duodecimo, sumptum fideliter a quodam instrumento, bulla plumbea in filis sericeis appensis bullato, quod prima facie dignoscitur esse publicum, in cujus quidem bulle parte una patefiebat quedam imago regie magestatis, in capite diadema, in manu vero pomum sinistra, cum quadam crucem super ipsum pomum posita, ac in dextera quendam florem sive ramum tenentis ac ampliatis brachiis pro tribunali sedentis, cum litteris in eadem partis circumscriptis que prout sequitur legebantur : + P. Dei gratia regis Aragonum, comitis Barchinone, domini Montispessulani; in altera quoque parte dicte bulle erat quedam ymago cujusdam muniti militis in quodam equo munito equitantis, cum pendentem lanceam in manu et galeam sive capellum ferreum cum quibusdam bennis retrojectis in capite ad sinistrumque latus clipeum comportantis, littere autem in dicta parte circumscripte erant hec : P. Dei gratia regis Aragonum, comitis Barchinone, domini Montispessulani. Tenor autem dicti instrumenti per omnia dignoscitur esse talis : », — [2] D'aquest document se'n conserva la copia en el registre 476, f. 128 v.º a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

hominibus Urgellensis ecclesie, preter homines vallis Andorre et homines Sedis Urgellensis a quibus numquam nos vel predecessores nostri comites Urgelli accepimus sive habuimus monetaticum vel bovaticum ullo modo. Unde ab omni bovatico et monetatico et alia qualibet exactione comitali sive regali et consuetudine vos et omnes homines Urgellensis ecclesie per nos et omnes successores nostros liberamus et absolvimus imperpetuum. Promitentes Deo et Urgellensi ecclesie et vobis quod, ratione monetatici vel bovatici vel aliqua occasione vel jure sive necesitate, in Sede Urgellensi et valle Andorre vel in aliis quibuslibet dominicaturis et honoribus sive possessionibus Urgellensis ecclesie et vestris aliquid de cetero unquam non exigemus nec exigi faciemus aut permittemus aliquo modo; ecclesiam vestram tamen hiis et aliis possessionibus suis in bonis consuetudinibus et statu libero et quieto et immunitate perpetuo conservantes inviolabiliter et tenentes per secula cuncta. Datum Ilerde, pridie idus junii, per manum Ferrarii, notarii nostri, anno dominice Incarnationis millesimo ducentesimo tertiodecimo.

Signum *(signe reial)* Petri, Dei gratia regis Aragonum et comitis Barchinone.

Testes hujus rei sunt:
Raimundus de Montecatheno,
Guillelmus Raimundi, senescalcus,
Berengarius de Podioviridi,
Guillelmus de Podioviridi,
Raimundus de Ripellis,
Gombaldus de Ripellis,
Berengarius de Petramola,
Berengarius de Perexenz.

Ego Ferrarius, notarius domini regis, hoc scribi feci, mandato ipsius, loco, die et anno prefixis.

IX

1266, gener, 18. — Seu d'Urgell?

Abril, bisbe d'Urgell, concedeix als homes de la vall d'Andorra que pel mesuratge d'oli a la Seu d'Urgell no hagin de pagar al mesurador o saig sinó un òbol el comprador i altre el venedor.

A. Original. Pergamí, amb senyal d'haver portat segell pendent. Arxiu de la vall d'Andorra, n.º 28, lletres Gg.

B. Copia en el *Llibre de transumptos y notas dels privilegis, franquesas, immunitats, exemtions y altres actes de la universitat de la vall d'Andorra,*[1] f. 55 v.º Arxiu de la vall.

Notum sit omnibus quod nos Aprilis, Dei [gratia] Urgellensis episcopus, attendentes fidelitatem et devotionem et benivolentiam hominum vallis Andorre et vassallagii debitum quo tenentur nobis et ecclesie Urgellensi, volumus, mandamus et ad perpetuam memoriam concedimus quod nullus hominum vallis Andorre solvat in Sede Urgellensi pro mensuratico olei aliquas scolaturas ipsius olei mensuratici, nec aliquid aliud ab eis vel aliquo eorum ratione mensure ipsius de cetero exigatur nisi obolus pro mensura pro parte ementis et alius obolus pro parte vendentis, qui oboli dari consueverunt hinc inde mensuratori sive etiam sagioni, non obstante consuetudine qua hactenus ultra obolos predictos scolature olei per sagionem seu nuncios suos exigebantur ab eis. Et ad majorem hujus rei firmitatem presentem cartam concessionis sigilli nostri munimine roboratam sibi duximus concedendam. Actum est hoc XV kalendas februarii, anno Christi M.CC.LX. quinto.

[1] Aquest volum es un manuscrit de l'any 1674, en paper.

Nos Aprilis, Dei gratia Urgellensis episcopus, subscribimus. Ego B., sacrista Urgellensis, subscribo, Ego Johannes Pelagii, archidiaconus Urgellensis et decanus Urgelleti, subscribo. Ego B. de Barberano, abbas Urgellensis, subscribo. Ego G. de Joverre, precentor Urgellensis et prepositus, subscribo. Sig + num P. Draperii, capellani Sancti Odonis. Ego Johannes Dominici, canonicus Urgellensis, subscribo. Ego P. de Soriguera, canonicus Urgellensis, subscribo. Sig + num G. de Soriguera, Urgellensis canonici. Sig + num Bonanati, canonici Urgellensis.

Petrus de Bellopodio, notarius publicus ville Sedis, scripsit hec, mandato predicti domini episcopi *(s. man.)*, die et anno prefixis.

X

1275, maig, 6

Els homes de la vall d'Andorra fan donació al comte Roger Bernat III de Foix de tots els drets de justicia en dita vall; i ell, en canvi, els eximeix de la cugucia.

A. Original en pergamí, als Arxius Nacionals de Paris : J. 879, n.º 73.
B. Copia en el *Libre de la terra d'Andorra*, f. 20, a l'Arxiu de la vall d'Andorra. — *C*. Copia en el vol. 60 de la *Collection Decamps*, f. 344, a la Biblioteca Nacional de París. — *D*. Copia en el volum 173 de la *Collection Doat*, f. 195, a la mateixa Biblioteca.

a. Baudon de Mony, *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne*, II, 152.

Anno Christi Incarnationis M.ºCC.ºLXX.º quinto, rege Filipo regnante Francorum. Noverint universi, presentes pariter et futuri, quod nos de parochia de la Mazana, scilicet Bernardus de Anhos et Johannes de la Audosa, Petrus Cicart, de Erz, Azemar d'Arensau, Raimundus Bos, de Pal,

Berengarius de Maria, Guillermus de Riba, de Sesponh, Ramundus de Tor, Petrus Lorenz et Ramundus Gerau; item nos de parochia de Ordino, scilicet Bernardus de Pal, Berengarius Johannis, Mir Biven, Vitalis Rossel, Ramundus Nomfreu, Ramundus Domenec et Ramundus de Moles, Petrus Gerau, Petrus Goida, Arnaldus Socarana; item nos de parochia de Caniyol : Feriol Duran, Ramundus Mir, Johannes Feriol, Ramundus Simfre, Petrus Moreg et Ermengou del Grau, Ramundus Bernardi, Arnaldus Duran et Caniyol Calbo et Guillelmus Bosquet; item nos de parochia de Anora : Ramundus de la Englada, Petrus del Mas, Ramundus Diacha, Arnaldus del Soler, Arnaldus de Quers et Ferarius de Angolestes; item nos de parochia de Luria : Guillelmus de la Serra, Ramundus de Lumeneres, Petrus Bernardi et Arnaldus de Moissela, Ferarius de Lumeneres, Bernardus de Lumeneres et Guillelmus de Urgel, Johannes Rossel et Johannes Guitart; item nos de parochia de Encamp : Arnaldus Guillelmi et Johannes Petri et Martinus de Lobons, Arnaldus Berengarii, Guillelmus Parador, Petrus Roga, Vitalis de Ponte, Calbo de Vila, Petrus Calbo
§ 1 et Petrus Johis; nos omnes suprascripti, per nos et per omnes sucsesores nostros et nomine omnium hominum universitatis omnium parochiarum omnium vallium de Andora, certificati de jure nostro, non inducti dolo vel metu, ymo spontanea voluntate ad hoc ducti, damus et concedimus in perpetuum titulo pure et perfecte donationis inter vivos et in presenti tradimus vobis domino Rogerio Bernardi, Dei gratia comiti Fuxi et vicecomiti Castriboni, et omni vestro hordinio, presenti et futuro, omnes justitias, tam civiles quam criminales, et merum et mixtum ymperium et totam plenam jurisdictionem omnium hominum omnium vallium de Andora et omnium parochiarum dictarum vallium, prout in aliis vestris hominibus vicecomitatus Castriboni exercetis et utimini et usus fuistis

exercere et uti ad vestrum bonum et sanum intellectum et comodum, promitentes vobis per firmam et solepnem stipulationem per nos et per omnes nostros presentes et futuros, nomine nostro et nomine omnium hominum predictarum universitatum et parochiarum, sub obligatione omnium bonorum nostrorum, quod omnia predicta et singula que vobis damus et concedimus servabimus et nunquam contraveniemus per nos vel per aliquam interpositam personam, nec etiam amodo utemur dictis justitiis nos nec successores nostri, nec vobis in exercendis illis justitiis aliquod prestabimus impedimentum; et possitis ibi ponere et constituere judicem et judices vestros qui ibi cognoscant, judicent et determinent omnes questiones. § II Unde nos predictus Rogerius Bernardi, Dei gratia comes Fuxi et vicecomes Castriboni, recipimus predictam donationem et concessionem a vobis hominibus supradictis, solvimus et difinimus vobis omnibus hominibus et mulieribus omnium vallium et parochiarum predictarum omnem cuguciam quam in vos habemus et antecessores nostri in vos habuerunt et habere consueverunt, ita quod de cetero nos vel aliquis nomine nostro non possimus aliquam penam peccuniarem vel criminalem ratione cugucie ab aliquo vel ab aliqua vestrum exigere seu petere, ymo ab omni petitione seu demanda ratione cugucie sitis exempti et penitus absoluti. Hujus rei sunt testes : Garsias Arnaldi de Castro Verduno, Arnaldus Guillelmi de Fossato et Petrus Za Roco, milites, Ramundus Batalha, Pontius Arnaldi de Castro Verduno et Guillelmus Arnaldi, frater ejus, et Arnaldus Barra et Simon Barra et Petrus de Cozio, de Ax, et Petrus de Campo, presbiter de Pal. Actum est hoc II.° nonas madii. Petrus Auterii, juratus notarius, hoc scripsit vice Guillelmi de Rodessio, notarii publici Taraschonis.

Guillelmus de Rodesio, notarius publicus Taraschonis, subscripsit.

XI

1278, setembre, 8. — Seu d'Urgell?

Pariatge de la vall d'Andorra, establert, per sentencia arbitral, entre Pere d'Urg, bisbe d'Urgell, i Roger Bernat III, comte de Foix.

A. Original en pergamí, a l'Arxiu de la vall d'Andorra.

B. Copia en el Cartulari de la Catedral d'Urgell, vol. II. f. 42 v.º — *C*. Copia en el volum factici que conté un recull de *Copies dels encartaments e dels pariatges de tota la terra d'Andorra.* Arxiu de la vall. — *D*. Copia en el *Libre de la terra d'Andorra,* f. 25. Arxiu de la vall. — *E*. Copia, feta en 1628 (29 octubre) per Antoni Peyre, en el f. 657 del ms. 16657 del fons francés de la Biblioteca Nacional de Paris. — *F*. Copia, en pergamí, feta en 1633. Arxiu de la vall d'Andorra. — *G*. Copia en el *Liber in quo sunt inserta privilegia concessa per dominos comites Fuxi,*[1] f. 2 v.º. Arxiu de la vall. — *H*. Copia del segle XVI, extesa en paper segellat del comtat de Foix.[2] Arxiu episcopal d'Urgell. — *I*. Copia en el volum 162 de la *Collection Doat,* f. 36, a la Biblioteca Nacional de Paris. — *J*. Copia en el volum 52 de la *Collection Dupuy,* f. 6, a la mateixa Biblioteca.

a. Baudon de Mony, *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne,* II, p. 161.

TRADUCCIONS. *Franceses:* Ms. 16657 del fons francés, f. 665, a la Biblioteca Nacional de Paris; Vilar, *L'Andorre, Etude de droit public et international* (París, 1904), p. 159; — *anglesa*: L. G. Leary, *Andorra, the hidden Republic* (1912), pàg. 176.[3]

In nomine Domini nostri Jesu Christi. Cum multe et diverse ac varie questiones, petitiones seu contentiones per longua tempora fuerint, super multis, variis et diver-

[1] Aquest volum es un manuscrit de l'any 1674, en paper. — [2] Aquesta copia, treta d'una copia anterior, fou confrontada amb l'original en 1675 per J. Lauriol, «dechiffreur approubé dans le conté de Foix». — [3] Traducció incompleta.

sis rebus, inter nobilem virum dominum Rogerium Bernardi, Dei gratia comitem Fuxensem et vicecomitem Castriboni, et suos predecessores, ex una parte, et venerabilem dominum Petrum, divina miseratione Urgellensem episcopum, et predecessores suos et ecclesiam Urgellensem, ex altera, ratione quarum multa et gravia dampna ab utraque partium sunt illata, videlicet: homines interfecti, castra diruta, mutilationes membrorum hominum ac multa alia enormia et quasi enarrabilia maleficia sunt secuta. Tandem predicti, interventu domini Yacberti, Dei gratia episcopi Valentini, et nobilium magistri Bonanati de Lavayna, canonici Narbonensis, collectoris decime a Summo Pontifice deputati in regno Aragonie, et magistri Raimundi de Bisulduno, archidiachoni Tarranconensis, Raimundi de Urgio, Isarni de Fanjaus et Guillelmi Raimundi de Josa, amicabilium compositorum, de omnibus supradictis questionibus, petitionibus seu contentionibus venerunt ad finem et amicabilem compositionem, partibus consentientibus, sub forma inferius comprehensa:

§ 1 ¶ In primis super valle seu vallibus de Andorra fuit pronunciatum seu determinatum, per predictum dominum Valentinum episcopum et alios nobiles, quod amodo, in perpetuum, dominus Urgellensis episcopus et successores sui, anno suo, faciant et possint facere questiam hominibus vallis seu vallium de Andorra usque ad quantitatem quatuor milium solidorum malguriensium, sine contradictione comitis et successorum suorum, ita tamen quod dictam quantitatem non possint excedere ipse vel successores sui; et dominus comes Fuxensis et successores sui, alio suo anno, possint facere questiam dictis hominibus de Andorra, ad voluntatem suam, sine contradictione episcopi et successorum suorum et eclesie Urgellensis, non taxata sibi certa quantitate. Et hoc possint facere in perpetuum; et sic possit fieri de anno in annum. Et quod in

primo presenti anno faciat questiam dictus dominus comes Fuxensis dictis hominibus vallis seu vallium de Andorra.

§ 11 ¶ Item fuit pronunciatum, per eosdem, super capitulis justitiarum et meri imperii, quod semper bajuli predictorum dominorum episcopi et comites comuniter et simul exerceant merum imperium in dictis hominibus de Andorra, videlicet: majores justitias, mediocres et minores et omnia que pertinent vel pertinere debent ad merum et mixtum imperium atque jurisdictionem, et simul capiant ac captos teneant delinquentes; et, si causam forte inde contigeret ordinari, bajuli predictorum dominorum simul et comuniter dictam causam ordinent, judicem assignando, et ipsam eandem causam usque ad diffinitivam sententiam ordinantes vel facientes etiam ordinari et sententiam nichilominus simul executioni mandent. Et, si forte contigeret alterum de predictis bajulis ex aliquo casu abesse, qui presens fuerit possit predicta facere, ordinare seu exequi; ita tamen quod in quacumque hora bajulus qui absens fuerit venerit, per illum qui presens fuerit admitatur nec per hoc domino bajuli absentis prejudicium aliquod pateretur nec usus seu aliqua observantia possint nocere contra aliquem dominorum de predictis, licet bajulus alterius frequenter absens esset in predictis causis tractandis, set semper quando venerit admitatur. Et, si forte evenerit quod, propter aliquod delictum, crimen seu excessum, causa aliqua ordinata fuerit per predictos bajulos et peccunia inde accepta fuerit seu habita per sententiam vel per aliquem modum compositionis, semper dominus episcopus et sui successores habeant de predicta peccunia quartam partem, et dominus comes Fuxensis et sui habeant tres partes; semper tamen fiat talis compositio peccuniaria, super premissis, de comuni consensu ipsorum bajulorum, si ambo presentes fuerint, set, si alter absens fuerit, ut superius dictum est, ille qui

presens erit possit predicta ducere, ordinare, componere seu facere exequi, tam nomine sui quam absentis. Caveant tamen semper domini et bajuli predicti, tam presentes quam absentes, quod, circa presentiam seu absentiam vel circa predicta negocia tractanda, dolum non comitant aliquem neque fraudem, set bona fide ac bona intentione predicta incipiant, ducant et finiant seu componant. Habeat autem dictus nobilis comes Fuxensis, si voluerit, vicarium suum in valle seu vallibus de Andorra,[1] prout consuevit habere; qui vicarius exerceat et faciat ea que consuevit facere seu exercere in hominibus de Andorra antequam dictus comes haberet justitias ab hominibus dicte vallis.[2] Predicta autem divisio pecunie fiat deductis expensis de tota quantitate condempnationis et compositionis. In omni autem casu omnia jura, censualia, exitus, redditus seu proventus seu alie obventiones que Urgellensis episcopus, canonici et ecclesia Urgellensis receperunt seu consueverunt recipere usque modo, preter predicta, in valle seu vallibus de Andorra, ipsi et eorum successores recipiant, in futurum, pacifice et quiete, sine aliquo contradicto predicti comitis et vicarii ac bajuli ejusdem, excepta la treva Deu, quam episcopus consueverat recipere,[3] de qua fiat quomodo sicut de ceteris criminibus. Hec eadem intelligantur ex parte comitis Fuxensis de hiis que consuevit recipere in dictis hominibus, preter predicta, quod ea amodo libere habeat et recipiat; nec, per hanc presentem seu novam compositionem, prejudicium aliquod generetur episcopo Urgellensi nec canonicis et successoribus suis nec comiti Fuxensi vel successoribus suis circa hec vel in hiis

[1] El Sr. Miret i Sans dona noticia de que existia ja en 1144 un veguer de la vall d'Andorra, el qual — segons el Sr. Miret — devia ser-ho pel bisbe; llavors era en Ramon de Falguera qui exercía dit càrreg. *(Noves y documents inèdits sobre la familia senyorial de Caboet y la questió d'Andorra*, p. 44.) — [2] Cfr. document X, § I. — [3] Cfr. doc. III, § v; doc. IV, § IX.

que quilibet jam recipiebat in predicta valle seu vallibus et hominibus de Andorra, set quilibet ea recipiat pacifice et quiete, sine aliquo contradicto alterius, sicut retroactis temporibus recipere consueverunt, exceptis superius declaratis. Diffinitio autem et remissio facte hominibus dicte vallis per predictum comitem de intestia, exorquia et cugucia, ratione justitiarum,[1] rate permaneant imperpetuum.

§ III ¶ Item pronunciaverunt quod quilibet predictorum dominorum habeat hostes et calvacatas in hominibus de Andorra,[2] excepto quod unus contra alterum habere non possit dictos homines.

§ IV ¶ Item fuit pronunciatum seu ordinatum, per predictos amicabiles compositores, quod predictus nobilis comes Fuxensis et omnes successores sui teneant in feudum, imperpetuum, pro episcopo Urgellensi et successoribus suis, quicquid habet et recipit et habere seu recipere debet in valle seu vallibus vel hominibus de Andorra et ea teneant pro ecclesia Urgellensi. Teneant etiam idem comes et omnes successores sui, in perpetuum, ad feudum vallem de Sancto Johanne et castrum de Ahos, cum omnibus pertinentiis suis, pro episcopo et successo-

[1] Cfr. doc. X, § II. — [2] Sobre la obligació dels homens d'Andorra de prestar el servei militar al bisbe d'Urgell quan aquest els en requerís, es interessant el següent text: «Quan deuen ni son tenguts los habitants de la ciutat de Urgell seguir la ost per defensió d'aqui. — Item, si lo senyor bisbe vol menar la ost de la dita ciutat en algun loch, no son tenguts ne deuen eyxir de la ciutat los homens de la ciutat de Urgell entro que tots los homens de la bisbalía he de la canongia del pont d'Oliana amont, cavallers e altres homens qualsque sien de la ecclesia d'Urgell ho tenguts per la ecclesia, sien ab lurs armes en la dita ciutat; e ab aquels ensems deven anar he star en la ost, a defeniment empero del dret de la ecclesia d'Urgell tan solament, he en altro cas no deuen anar en ost. Mas en aquesta dicta ost no si entenen homens de la vall d'Endorra; mes son tenguts a manament del senyor bisbe ho de son loçhtenent. Los homens de la val d'Andorra deven venir ab lurs armes, de cada cassa un home, per gordar la dita ciutat d'Urgell entro que la ost sie formada en la dita ciutat, empero lo senyor bisbe, si presonalment no y es, los deu dar cap bo e honrrat, ensems ab qui vayen e qui govern en la ost ho regesque; en altra manera no son tenguts d'anar en nengun loch.» (Copia en el *Libre de la terra d'Andorra*, treta del *Libre del cossolat de la Seu d'Urgell* per Miquel Ribot de Cirovall a 10 de mars de 1471.)

ribus suis et ecclesia Urgellensi; excepto castro de Thor, quod nunquam intelligatur de feudo. Et pro predictis vallibus de Andorra et de Sancto Johanne faciat in presenti idem comes homagium predicto domino episcopo; et idem teneantur facere omnes successores sui episcopo et omnibus successoribus suis, pro predictis. ¶ Item pro- § V
nunciaverunt seu ordinaverunt predicti amicabiles compositores quod dictus nobilis comes Fuxensis et successores sui, imperpetuum, teneant in feudum vallem de Cabaho, cum omnibus pertinentiis suis, pro episcopo et ecclesia Urgellensi et successoribus suis; ita tamen quod dictus nobilis comes Rogerius Bernardi non teneatur facere homagium, de vita sua tantum, episcopo Urgellensi pro valle de Cabaho, set sibi dimitat episcopus Urgellensis dictum homagium, in vita dicti comitis tantum, ob honorem et gratiam dicti comitis. Omnes autem successores dicti comitis teneantur facere homagium pro predicta valle de Cabaho omnibus episcopis qui pro tempore fuerint in dicta ecclesia Urgellensi; nec, propter hoc, aliquod prejudicium generetur in futurum episcopo vel episcopis seu ecclesie Urgellensi, quia presens episcopus, ob honorem dicti comitis, dimitit sibi homagium in presenti; nec hoc successores dicti comitis aliquo tempore allegare possint contra episcopum et ecclesiam Urgellensem, set semper faciant homagium pro predicta valle de Cabaho episcopo Urgellensi, ut superius continetur. Promitit etiam dictus comes, pro se et omnibus successoribus suis, dare potestatem fideliter, ad bonam consuetudinem Barchinone, de omnibus castris et fortitudinibus que sunt vel in futurum construentur in predicta valle de Sancto Johanne et terminis suis; et, post mortem suam, de omnibus que sunt et fuerint in predicta valle de Cabaho et terminis suis. Predicta vero omnia feuda teneant dictus comes Fuxensis et successores sui a feu honrat, pro episcopo et

ecclesia Urgellensi, ita quod nullum servitium teneantur inde facere, exceptis homagio et potestatibus, ut superius
§ VI est expressum. ¶ Item pronunciaverunt et ordinaverunt predicti amicabiles compositores quod ea jura, redditus seu proventus que vel quos episcopus et capitulum Urgellense tenent et possident vel recipiunt in predictis vallibus de Sancto Johanne et de Cabaho amodo eadem habeant et recipiant, pacifice et quiete, nec intelligantur esse de feudis, cum sint propria alodia ecclesie Urgellensis.
§ VII ¶ Item pronunciaverunt seu ordinaverunt predicti amicabiles compositores sobre la Rocha d'Asfa quod si dominus episcopus Urgellensis hostendere poterit quod predecessores dicti comitis dederint seu diffinierint dictam rupem d'Asfa episcopo vel ecclesie Urgellensi, in hoc casu ipse episcopus possit construere vel facere fortitudinem in dicta rupe, nisi comes hostendere poterit quod donatio seu deffinitio predicta non valeat; et de hoc capitulo cognoscant simpliciter et de plano nobilis Raimundus de Urgio et Isarn de Fanjaus et Guillelmus Raimundi de Josa, vel duo eorum, et ipsum capitulum diffiniant usque ad fes-
§ VIII tum Natalis Domini proximo venturum. ¶ Item ordinaverunt predicti amicabiles compositores quod episcopus et capitulum Urgellense faciant excambium sive permutent castrum de Montferrer et locum d'Adrayll cum predicto comite et ipse comes det episcopo et capitulo Urgellensi, pro predictis locis, castrum et locum de Za Bastida d'Ortons et castrum et locum de Adraen; et, si plus valent loca predicta que sunt ecclesie Urgellensis quam que idem comes promitit eis dare, assignet et det eis dictus comes illam minus valentiam in aliis locis seu redditibus, ad cognitionem et arbitrium dictorum nobilium Raimundi de Hurgio et Isarni de Fanjaus et Guillelmi Raimundi de Josa vel duorum ipsorum. Promitit etiam dictus dominus episcopus predicto nobili comiti Fuxensi, sub pena mille

solidorum malgoriensium, quod ipse perficiet cum capitulo suo quod dictum excambium sive permutatio fiet hinc ad proximum festum Paschatis Domini; et, nisi hoc perficeret, amitat dictam penam mille solidorum malguriensium, quos habeat dictus comes; qua soluta, post mortem tamen dicti comitis, ecclesia Urgellensis possit hedificare castrum de Montferrer seu reficere, sine aliquo contradicto successorum dicti comitis, salvo tamen in hoc casu ipsi comiti jure suo, si quod habet, in castro de Montferrer predicto. Diffinit enim et absolvit dominus episcocopus et capitulum Urgellense predicto nobili viro domino comiti Fuxensi et successoribus suis, imperpetuum, omnes petitiones, questiones seu demandas quas contra eum movebat seu movere poterat usque in presentem diem, reales videlicet et personales; et specialiter diffiniunt et absolvunt dicto comiti et successoribus suis, imperpetuum, quicquid juris habebant seu intendebant habere in castris de Salent et de Galeuda et Cintyna et de Nargo et terminis suis vel in quibusqumque aliis locis seu castris que dictus comes hodie possidet et tenet aliqua ratione, ita quod amodo nullam questionem, demandam seu molestiam faciant episcopus et capitulum Urgellense, in predictis, contra predictum comitem vel successores suos. Renunciant etiam omnibus causis et liti mote et libellis oblatis que contra dictum comitem vel patrem suum movebant seu jam moverant in Curia romana, tam coram judicibus delegatis vel subdelegatis quam coram ordinariis vel quibusqumque; imponens sibi super predictis perpetuum silentium, faciendo inde pactum predicto comiti et suis de non agendo, amodo, seu etiam de non petendo. Si qua autem bona episcopo et capitulo Urgellensi comissa fuerint seu confiscata, occasione alicujus criminis ratione personarum Arnaldi de Castrobono et Ermensendis, filie ejus, illi confiscationi et

omni juri eis ex hoc adquisito sive competenti vel competituro et ecclesie Urgellensi, penitus renunciant episcopus et capitulum Urgellense; absolventes nichilominus dictum comitem et successores suos et bona eorum ab omnibus injuriis et dampnis datis quoquo modo per predictum comitem et predecessores suos episcopo et predecessoribus suis et capitulo et ecclesie Urgellensi ac rebus eorum; absolventes nichilominus omnes valitores et familias eorum ac familiam dicti comitis ab omnibus dampnis, injuriis illatis episcopo ac ecclesie Urgellensi et eorum bonis, ratione dicti comitis. ¶ Versa vice predictus nobilis vir comes Fuxensis, per se et suos, difinit et absolvit episcopo et successoribus suis, capitulo et ecclesie Urgellensi omnem ranchorem quem contra eos habebat et omnes petitiones seu demandas quas contra eos movebat vel movere poterat quoquo modo vel jam pater ejus moverat contra eosdem. Et specialiter renunciat petitionibus quas faciebat in castris de Munteylla et de Bescheran et Archavel et in villa Sedis, in qua petebat lo carrer escur et quatuor fogacias in furno, et in omnibus aliis locis que hodie tenet et possidet episcopus et capitulum et ecclesia Urgellensis; de quibus omnibus imponit sibi et suis, imperpetuum, silentium, faciendo inde, per se et suos, perpetuum pactum de non petendo episcopo et capitulo et ecclesie Urgellensi et successoribus suis. Det autem dominus episcopus comiti Fuxensi mille solidos malgoriensium,
§ IX ratione diffinitionis castri de Monteylla. ¶ Item pronunciaverunt et ordinaverunt quod de omnibus supradictis fiant publica instrumenta que confirmentur per Summum Pontificem, et hoc faciat fieri dictus episcopus suis propriis expensis, que confirmatio Summi Pontificis sit completa usque ad quatuor annos. Et, ad hoc faciendum, obligavit se dictus episcopus et obligavit ecclesiam et bona ipsius sub pena quinquaginta milium solidorum

malguriensium, quam penam habeat dictus comes, nisi, usque ad predicta tempora, dominus Papa confirmaverit supradicta; et de hoc det fidejussorem illustrissimum regem Aragonum predicto comiti. Si vero, infra hec tempora quatuor annorum, contingeret vaccare romanam Curiam, quod non esset ibi Papa, illud tempus vaccationis de medio subducatur nec computetur in predictis quatuor annis. Fuit tamen ordinatum per predictos quod comes Fuxensis mitat suum procuratorem ad Curiam romanam, qui diligenter petat confirmationem predictorum, simul cum procuratore episcopi Urgellensis; et ipse comes suo procuratori provideat in expensis, nec aliquam malitiam interponat comes Fuxensis seu ejus procurator, quod si faceret, pena predicta a parte episcopi minime comitatur.

§ X ¶ Item fuit pronunciatum per predictos quod dictus comes reddat episcopo et capitulo Urgellensi castrum de Aqua Tebea, cum omnibus pertinentiis suis, et absolvat omnia illa loca seu castra et homines ab omnibus homagiis et fidelitate que fuerunt dicto comiti obligata per episcopum et capitulum Urgellense pro mille et quingentis marchis argenti, et quod restituat instrumentum quod inde habet.

§ XI ¶ Item fuit ordinatum per predictos quod mortes et interfectiones hominum, tam militum, clericorum quam rusticorum, et destructiones castrorum et mansorum hinc inde ab utraque partium facte, sive per predecessores suos, sint diffinite incontinenti ab utraque partium. Hec sit pax perpetua inter nobilem comitem Fuxensem et suos et episcopum et capitulum Urgellense et suos. ¶ Insuper nos Petrus, divina miseratione episcopus Urgellensis, damus vobis nobili Rogerio Bernardi, comiti Fuxensi et vicecomiti Castriboni, fidejussorem, pro pena quinquaginta milium solidorum malgoriensium, quod dominus Papa confirmabit et corroborabit omnia et singula supradicta hinc ad quatuor annos, predictum excellentissimum

dominum Petrum, Dei gratia regem Aragonum. Quam fidejussionem predictam nos Petrus, Dei gratia rex Aragonum, per nos et nostros, libenter facimus et concedimus vobis comiti Fuxensi predicto et vestris, prout continetur superius, sine dolo; renunciantes epistole divi Adriani et doli [exceptioni], obligantes nichilominus nos dominus rex et episcopus Urgellensis predicti, in solidum, vobis dicto comiti Fuxensi et vestris omnia bona nostra et utriusque nostrum et ecclesie Urgellensis mobilia et immobilia, habita et habenda. Nos siquidem Rotgerius Bernardi, Dei gratia comes Fuxensis et vicecomes Castriboni, per nos et omnes successores nostros, et nos Petrus, divina miseratione episcopus Urgellensis, per nos et totum capitulum Sedis Urgellensis, presens scilicet et futurum, et per omnes successores nostros, predicta omnia et singula, prout expressa sunt superius et notata et tanquam hic de verbo ad verbum singulariter repetita, ex certa scientia nostra et alterius nostrum, concedimus, laudamus, approbamus et confirmamus in omnibus et per omnia, promittentes alter alteri cum hoc eodem instrumento publico, juramento vallato, quod contra predicta vel eorum aliquod non veniemus nec aliquem vel aliquos contravenire permitemus, verbo, facto vel consensu, propter quod presens compositio, Deo et nobis laudabilis, impediatur vel revocetur nec impediri valeat seu in aliquo revocari; immo, ex certa scientia nostra et alterius nostrum, predicta omnia et singula rata et firma et incorruptibilia spondemus tenere et habere irrevocabiliter in eternum. Et in predictis omnibus et singulis renunciamus scienter nos episcopus Urgellensis et comes Fuxensis, predicti, omni juris beneficio, tam canonico quam civili, divino etiam vel humano et omnibus constitutionibus et exceptionibus, tam juris quam facti, scriptis et non scriptis, nobis vel alteri nostrum competentibus vel competituris aliquo modo,

ratione vel causa; jurantes nichilominus nos et alter nostrum ad sacrosancta quatuor Dei Evangelia ea omnia et singula firmiter tenere et observare et in nullo contravenire, sic nos et alterum nostrum Deus adjuvet et hec sancta Dei Evangelia et cru✠x Domini, coram nobis posita et tacta. Nos siquidem Rotgerius Bernardi, Dei gratia comes Fuxensis et vicecomes Castriboni, incontinenti facimus homagium vobis domino Petro, divina miseratione episcopo Urgellensi, ore et manibus, secundum usaticum Barchinone. Actum est hoc sexto idus septembris, anno Domini millesimo ducentesimo septuagesimo octavo.[1]

Sig + num nobilis viri domini Rotgerii Bernardi, Dei gratia comitis Fuxensis et vicecomitis Castriboni, jurantis et homagium facientis. Sig + num domini Petri, Dei gratia regis Aragonum, fidejussoris supradictorum, qui hoc concedimus et firmamus firmarique rogamus. ¶ Nos Petrus, Dei gratia Urgellensis episcopus, premissa juramus et subscribimus. ¶ Ego Johannes Pelagii, Urgellensis ecclesie sacrista, subscribo. Ego G. de Juverre, archidiachonus Urgellensis, subscribo. Ego Berengarius Guinardi, archidiachonus Urgellensis, subscribo. Ego Benedictus, prior Urgellensis, subscribo. Ego P. de Soriguera, abbas Urgellensis, subscribo. Ego Jacobus Johannis, archidiachonus Urgellensis, subscribo. Ego Martinus Petri, precentor Urgellensis, subscribo. Ego Johannes Dominici, capellanus Sancti Odonis, subscribo. Sig + num G. de Soriguera, canonicus Urgellensis. Ego Bernardus Guinardi, Urgellensis canonicus, subscribo. Ego Bernardus de Costis, Urgellensis canonicus, subscribo. Ego Raimundus Bertrandi, Urgellensis canonicus,

[1] Nou dies després de la validació del pariatge, el bisbe Pere d'Urg atorgà un document (17 setembre 1278) per virtut del qual descarregava al capítol d'Urgell de la solidaritat pecuniaria que li pogués correspondre per la subscripció d'aquell, en relació amb la multa consignada en son paragraf IX. (Baudon de Mony, *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne*, II, 171).

subscribo. Sig + num G. de Livia, Urgellensis canonicus. Ego G. de Cervaria, canonicus Urgellensis, subscribo. Ego R. de Besora, canonicus Urgellensis, subscribo. Ego Jacobus de Onczesio, canonicus Urgellensis, subscribo. Ego Petrus de Fonte, Urgellensis canonicus, hoc firmo. Ego Bartolomeus Johannis, canonicus Urgellensis, subscribo. Ego Petrus Magister, Urgellensis canonicus, subscribo. Ego Berengarius de Villamuro, canonicus Urgellensis, subscribo. Sig + num Petri Andree, canonici Urgellensis. Ego Gaucerandus de Urgio, canonicus Urgellensis, subscribo. Ego Petrus de Bellopodio, notarius publicus Sedis Urgellensis, mandato Arnaldi de Ripellis, archidiaconi Urgellensis, subscribo et firmo. Ego R. de Morerio, Urgellensis canonicus, subscribo. Ego Petrus de Bellopodio, cappellanus Sancti Nicolay, pro teste subscribo. Ego Bertolomeus d'Anurri, clericus, pro teste subscribo. Sig + num Guillelmi de Pontibus. Sig + num Pontii de Ripellis. Sig + num Galcerandi de Angularia. Sig + num Guillelmi de Meyano. Sig + num Petri Paschasii. Sig + num Berengarii de Vilarone, jurisperitorum. Sig + num nobilis Raimundeti de Peralta. Sig + num Arnaldi de Vilarone, habitatores Celsone. Sig + num Ferreroni de Areyn. Sig + num Guillermoni de Perexencio. Sig + num Petri de Torrens, clerici. Sig + num Guillelmi d'Estaras. Sig + num Bernardi dez Vilaro. Sig + num Romei de Luparia. Sig + num Bernardi dez Pla, de Solsona. Sig + num Perotoni de Àger. Sig + num Yatberti de Barbarano. Sig + num Pontii, Dei gratia prepositi Celsone; testium firmamenti, concessionis, juramenti et homagii domini Rogerii Bernardi, Dei gratia comitis Fuxensis et vicecomitis Castriboni supradicti, et firmamenti etiam concessionis et juramenti domini Petri, Dei gratia episcopi Urgellensis predicti. Qui dominus episcopus et canonici superius nominati postea, suis manibus propriis, subscripserunt coram me, notario,

et Petro de Bellopodio, capellano Sancti Nicholay, et Bartelomeo d'Anurri, clerico, testibus supradictis. Sig + num domini Yatberti, Dei gratia episcopi Valentini. Sig + num Raimundi de Orchau, qui cum dicto Pontio, preposito Celsone, sunt testes firmamenti et concessionis domini Petri, Dei gratia regis Aragonum, fidejussoris supradicti, qui hoc firmavit et concessit sexto idus septembris, anno superius denotato.

Sig(*s. man.*)num mei Arnaldi de Valleleporaria, notarii publici Ilerdensis, qui predictis omnibus interfui, publicavi et scripsi, cum suprapositis in V[a] linea ubi dicitur: «suis», et in XLVIII[a] linea ubi dicitur: «vobis».

XII

1282, octubre, 7. — Montefiascone

El Papa Martí IV, a petició del bisbe d'Urgell, confirma el pariatge convingut entre aquest i el comte de Foix.[1]

A. Original. Pergamí que conserva pendent la butlla de plom. Arxius Nacionals de París : J. 879, n.º 78.

B. Copia en el volum factici que conté les *Copies dels encartaments e dels pariatges de tota la terra d'Andorra,* f. 49 v.º Arxiu de la vall d'Andorra. — *C.* Copia en el *Libre de la terra d'Andorra,* f. 49 v.º Arxiu de la vall. — *D.* Copia en el vol. 162, de la *Collection Doat,* f. 50, a la Biblioteca Nacional de París. — *E.* Transcripció inclosa en una protestació feta pel comte de Foix en 1289 (Cartulàri de la Catedral d'Urgell, vol. II, f. 191 v.º.)

a. Baudon de Mony, *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne,* vol. II, p. 199.

Martinus episcopus, servus servorum Dei, venerabili fratri episcopo et dilectis filiis capitulo Urgellensi, salu-

[1] L'obtenció d'aquesta confirmació pontifical era una de les obligacions imposades al bisbe d'Urgell pels àrbitres que formularen el pariatge de 1278 (vègi's doc. XI, § IV).

tem et apostolicam benedictionem. Cum a nobis petitur quod justum est et honestum, tam vigor equitatis quam ordo exigit rationis ut id per sollicitudinem officii nostri ad debitum perducatur effectum. Exhibita siquidem nobis vestra petitio continebat quod olim inter vos, ex parte una, et nobilem virum Rogerium Bernardi, comitem Fuxensem, super quibusdam castris, villis ac de Andora, sancti Johannis et de Cabao vallibus, Urgellensis diocesis, possessionibus et rebus aliis, ex altera, dissensionis materia suscitata, cujus occasione multa intervenerunt personarum pericula et dampna fuerunt gravia ab alterutra partium alteri irrogata; tandem, mediantibus venerabili fratri nostro episcopo Valentino, magistris Raymundo de Bisulduno, archidiacono Terrachonensi, et Benenato de Lavania, canonico Narbonensi, ac aliis pluribus bonis viris, quedam inter partes super hiis amicabilis compositio intervenit de observanda compositione hujusmodi, ab eisdem partibus prestitis juramentis, prout in instrumento publico inde confecto plenius dicitur contineri. Quare nobis humiliter supplicastis ut compositionem ipsam apostolico dignaremur munimine roborare. Nos itaque, vestris supplicationibus inclinati, compositionem hujusmodi, sicut rite et sine pravitate proinde facta est et ab utraque parte sponte recepta et hactenus pacifice observata, ratam et firmam habentes, auctoritate apostolica confirmamus et presentis scripti patrocinio communimus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre confirmationis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem Omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli, apostolorum ejus, se noverit incursurum. Datum apud Montemflasconem, nonas octobris, pontificatus nostri anno secundo.[a]

[a] *En el dors, dalt, al mig, hi ha escrit* : Andreas de Secia.

XIII

1288, desembre, 6. —

Sentencia arbitral sobre diverses questions sorgides entre'l bisbe d'Urgell, Pere d'Urg, i el comte Roger Bernad III de Foix, referents, principalment, a la vall d'Andorra i, en part, relacionades amb algunes clàusules del anterior pariatge.

A. Original, en pergamí. Arxiu Capitular d'Urgell. — *A'.* Altre exemplar original a l'Arxiu de la vila de Tournai.

B. Copia en el Cartulari de la Catedral d'Urgell, vol. II, f. 114, doc. 96. — *C.* Copia en el volum 162 de la *Collection Doat,* f. 55, a la Biblioteca Nacional de París.[1]

INDICACIÓ. Baudon de Mony, *Relations politiques des comtes de Foix avec la Catalogne,* t. I, p. 285.

Pateat universis quod cum controversia et questiones quamplurime verterentur inter venerabilem patrem dominum Petrum, divina miseratione episcopum Urgellensem, et ejus capitulum, ex una parte, et nobilem virum dominum Rogerium Bernardum, Dei gratia comitem Fuxi et vicecomitem Castriboni, ex altera, que quidem questiones et controversie orte fuerant inter eos et secute tum propter novitates que discordiam pariunt tum propter ambiguitatem dubiam pronunciationum compositionis inter eos alias dudum facte et aliis de causis plurimis propter quas etiam dampna plurima sequebantur et majora pericula futura que presto inter eos ex hiis cotidie eminebant; idcirco predicti domini, volentes sibi prospicere et suis subditis providere ne deteriora contingant et

[1] Aquesta copia fou feta a 16 de gener de 1668, sobre una copia anterior, en pergamí, existent a l'Arxiu de la vila de Foix.

ulterius subsequantur et ut valeant futura pericula evitare et orta et suscitata tollere et discordiam in concordiam revocare, in nobiles viros dominos Raimundum de Urgio et Guillelmum Raimundi de Josa, a partibus concorditer electos, super dictis questionibus et controversiis compromisserunt tamquam in arbitros, arbitratores seu amicabiles compositores, sub pena mille morabatinos a partibus ad invicem stipulata. Qui nos preffati domini Raimundus de Urgio et Guillelmus Raimundi de Josa, arbitri, arbitratores seu amicabiles compositores, visis dictis controversis et questionibus et demandis ipsisque vicissim propositis coram nobis et cognito de eisdem et de deffensionibus, exceptionibus et aliis que fuerunt per partes proposita coram nobis et facta fide nobis ad plenum, tam per testes et instrumenta publica quam etiam per alia legitima documenta, de jure partis utriusque, volentes inter predictos dominos et suos successores nec non et eorum subditos pacem perpetuam reformare et reformatam conservare, cupientes premissas questiones et controversias per amicabilem compositionem amputare, aprehensa veritate de eisdem, et ambigua et novitates removere et tollere finaliter inter eos et eorum subditos discordiam et omnem materiam questionis, auctoritate et potestate nobis concessa a partibus, utilitatem et comodum partium atendentes, pronunciamus, ordinamus et dicimus sub pena predicta et amicabiliter com-
§ 1 ponendo inter partes: ¶ Super prima petitione quam proponit dictus dominus episcopus contra nobilem dominum comitem supradictum super fortitudine, hedificatione seu castro quod et quam fecit et inchoavit et nititur facere idem dominus comes in podio sancti Vincentii, quod est in valle de Andorra, quod cum dicta hedificatio, castrum seu fortitudo fiat ad emulationem juris preffati domini episcopi et ejus municipii et paret causam discordie et contentionis, nec appareat quod dictus dominus comes

habeat jus hedificandi in dicto podio, et quod facta et edificata sunt in prejudicium ecclesie Urgellensis, quod dictus dominus comes Fuxi cesset a dicta fortitudine et constructione dicti castri quod fecit seu incoavit facere in dicto podio et illud quod factum est seu hedificatum totaliter removeatur et faciat removeri et amodo ulterius dictus dominus comes seu sui successores seu alius pro eodem non possint hedificare seu fortitudinem aliquam facere in podio antedicto sine voluntate, licentia et expresso consensu domini Urgellensis episcopi seu suorum successorum; et vice versa, quod dictus dominus episcopus seu ejus successores non possint similiter hedificare aliquam fortitudinem in dicto podio seu dare licentiam hedificandi alicui alii sine voluntate et licentia dicti domini comitis seu suorum successorum habita et obtenta, sed sit dictum podium perpetuo adempribium hominum de Andorra et de generalitate et proprietate dicte vallis, quia sic invenimus fuisse antiquitus usitatum. ¶ Super § II
secunda vero petitione rupis de Asfa[1] pronunciamus, dicimus et ordinamus, modo quo supra, quod prefatus dominus episcopus Urgellensis seu sui successores non hedificent nec possint hedificare seu facere hedificari, nunc vel in antea, castrum seu fortitudinem aliquam in ruppe de Asfa, videlicet in ipsa ruppe, sine voluntate, licentia et consensu supradicti domini comitis Fuxi sive suorum successorum, cum nobis constet ad plenum quod dictus dominus episcopus et ejus ecclesia non habent jus hedificandi seu fortitudinem faciendi in dicta ruppe sine voluntate et consensu dicti domini comitis, qui jus prohibendi docuit se habere; et vice versa et modo simili pronunciamus, dicimus et ordinamus quod predictus dominus comes seu sui successores, quamquam jus haberent prohibendi fa-

[1] Vègi's doc. XI, § VII.

ciendi fortitudinem in dicta ruppe, non valeant ipse nec sui successores hedificare seu fortitudinem aliquam facere in dicta rupe nec dare licentiam alicui alii faciendi, set sit perpetuo dicta rupis de Asfa sine aliqua alia fortitudine, nisi aliter expresse simul et pariter dicti domini seu eorum successores in antea convenirent. ¶ Super tertia vero

§ III petitione decime de Andorra, quam dictus dominus nobilis comes vendidit et tradidit Petro de Soriguera, tunc abbati ecclesie Urgellensis, cum pactis et conditionibus in instrumento venditionis contentis latius, quam post mortem dicti abbatis dictus dominus comes, ex causis legitimis, ut asserit, occupavit, dicimus, pronunciamus et ordinamus, modo quo supra, quod prefatus dominus comes et sui successores servent et teneant et servare perpetuo teneantur stabilimenta et ordinationes que et quas dictus Petrus de Soriguera fecit et ordinavit in suo testamento seu ultima voluntate, ista videlicet que sequntur : in quo quidem testamento, inter cetera, legavit et instituit perpetuo in ecclesia Urgellensi, dictus abbas, unum presbiterum assignatum per eum ad celebrandum divina officia et missas in altari sancti Laurentii per ipsum hedificato ibidem, cui legavit et dimissit centum quadraginta solidos malguriensium dandos et solvendos dicto presbitero instituto et ejus successori perpetuo annuatim; item legavit et assignavit dictus abbas in perpetuum pro suo obitu XL. solidos malguriensium ecclesie supradicte; item et legavit et assignavit X. solidos malguriensium qui dentur et solvantur presbiteris dicte sedis in die obitus sui; et nichilominus suum heredem instituit in eodem. Quos dari predictos mandavit et solvi voluit dictus abbas perpetuo et annuatim de fructibus decime supradicte et ad hoc dictam decimam, quod de jure facere potuit, juxta pacta et conditiones in contractu venditionis appositas, specialiter obligavit; et designavit quod de dictis reddi-

tibus solutiones predictorum dari [et] fieri voluit, consensu etiam interveniente dicti domini comitis, prout hec omnia et singula in instrumento venditionis et ejus testamento manifeste et apertius colliguntur. Quas assignationes, stabilimenta et ordinationes proximo dictas et relatas predictus dominus comes et sui successores et quicumque alius dictam decimam tenuerit vel perceperit observent, adimpleant et teneantur et faciant observari. Et ad hec facienda et complenda dicta decima et ejus fructus sit in perpetuum et remaneat obligata, ita videlicet quod dictus dominus comes et alius quicumque teneat, possideat, percipiat, tenuerit, perceperit vel possederit in futurum dictam decimam, donet, solvat et teneatur donare et solvere pacifice annuatim in perpetuum, in festo Omnium Sanctorum, dicto presbitero in dicto altari sancti Laurentii assignato et in dicta ecclesia constituto C.XL. solidos malguriensium bonos; item donent et solvant similiter, pacifice et quiete, quolibet anno in dicto festo, priori dicte ecclesie Sedis Urgellensis seu ejus successori XL. solidos malguriensium bonos, quos, ut supra dictum est, dictus Petrus de Soriguera assignavit et legavit pro suo obitu ecclesie supradicte; item donent et solvant idem dominus comes et quicumque dictam decimam tenuerint, in dicto festo pacifice annuatim, dicto priori et suis successoribus X. solidos malguriensium bonos, quos dictus Petrus de Soriguera dari voluit et mandavit presbiteris sedis Urgellensis celebrantibus in die sui obitus in ecclesia antedicta. Declarantes et dicentes quod dicta decima pro predictis et singulis potuit obligari et debet remanere perpetuo obligata, et teneat et valeat obligatio supradicta in tantum quod predictus dominus comes et sui successores, sub virtute prestiti juramenti, sit et remaneat obligatus ad complendum omnia supradicta; et quod bajulus seu aliquis alius qui colligat et congreget fructus dicte decime

et redditus, cum eos congregaverit in loco seu locis consuetis et teneatur congregare sine fraude infra tamen vallem de Andorra, non possint fructus dicte decime annuatim perceptos vendere, alienare, dividere, segregare a dictis locis nec etiam suos aliter facere, immo sit illi vel illis, ut res aliena, quousque sit de predictis omnibus et singulis, dari de dictis redditibus satisfactionem ad plenum annuatim, nomine quo supra, dicto presbitero et priori vel alii seu aliis requirentibus utiliter pro eisdem, et hoc solum ante dictam satisfactionem coligentibus fructus dicte decime liceat facere quod de dictis fructibus possint satisfacere collectores in predictis, dari dictis presbitero et priori et dare et tradere, si convenerint de precio fructuum predictorum, et eis mitere in solutum usque ad integram satisfactionem; aliter si collectores fructuum dicte decime ante dictam satisfactionem distraxerint seu alienaverint segregando, habeantur et puniantur ut contractores rei aliene, invito domino, et ut consimiles puniantur. Illud vero quod residuum fuerit fructuum dicte decime et quod percipi poterit sit perpetuo et spectet ad dictum dominum comitem et suos successores et suos faciat, quia dicimus et pronunciamus dictam decimam ultra dicta stabilimenta et ordinationes legitime factas, in quibus assensum prebuit, fuisse comissam et potuisse comiti, causa in jure statuta postmodum subsecuta. Discernentes et declarantes quod dictus dominus episcopus, ultra supradicta stabilimenta et institutiones seu ordinationes, non potest nec debet se intromitere directe vel indirecte de repetitione dicte decime, nec sibi competit exercitium actionis nec aliter debet vel potest suo officio ultra predicta, si ad plura se extendat juramentum, compellere ad servandum sacramentum per eum super hiis prestitum tempore contractus venditionis decime supradicte; nec per hoc intendimus alicui alii qui jus habeat in dicta decima, si quod habeat,

ejus juri in aliquo derogare, nec aliter alicui alii accrescere, si non habet, sed ut tam predicta stabilimenta et ordinationes predicte firma sint perpetuo teneantur, compleantur ac etiam observentur. § IV ¶ Super IIII.ª vero petitione creationis [et] constitutionis tabellionis seu tabellionum in vallibus de Andorra, visa compositione [que] facta inter dictos dominos dudum est ac etiam inspecto instrumento et contentis in eodem, resiquitis disputationibus et dubia declarantes que oriuntur et videntur oriri ex dicta compositione et diffinitione,[1] super dicta creatione dicti notarii dicimus, pronunciamus et ordinamus, modo quo supra, quod dominus comes predictus et dominus episcopus et eorum successores ponant, creent et statuant in dicta valle simul tabellionem seu tabelliones, secundum quod eis videbitur faciendum, qui, de auctoritate, creatione et licentia utriusque, in dicta valle sicut notarius seu notarii publici testamenta, instrumenta, codicillos et alias scripturas publicas conficiant et [sicut] scriptores constituti et constituendi publicationem et auctoritatem recipiant ab utro que et cuilibet fidelitatem promitant fideliter conscribendi; et in instrumentis confectis nominentur et dicant scriptores quod dicta testamenta, instrumenta, codicillos et alias scripturas publicas auctoritate conficiunt utriusque. Et quicquid per creationem dicti notarii seu notariorum habebitur vel haberi poterit ex venditione seu accapito vel alio contractu a statutis seu statuendis scriptoribus et census seu pensio que prestabitur et prestari debebit per scriptorem juxta pacta inita tempore creationis, id totum inter dictos dominos, sine fraude, et suos successores medium per medium perpetuo dividatur. Et si contingerit dictum tabellionem seu tabelliones creatum et creandos in futurum aliquid commitere in dicto officio seu propter suum offi-

[1] En el pariatge de 1278 no hi ha cap clàusula concreta referent a notaris.

cium, falsum comitendo vel alias delinquendo quoquo modo, contra eos inquiri possit vel debeat ambo domini predicti seu eorum officiales inquirant seu inquiri faciant pariter contra eos et penam et sententias pariter exequentur. Et si peccunia per sententiam vel compositionem habeatur a delinquente, inter dictos dominos et suos successores pariter dividatur; et delinquentes qui compositionem fecerint sive delinquentes remissionem habeat ab utroque. Declarantes tamen et dicentes quod quicquid dominus comes habet et sui successores habebunt in dicto officio et creatione tabellionis seu tabellionum dicte vallis sit et intelligatur annexum in feudo vallis de Andorra, quod tenet dictus dominus comes et tenere debet pro episcopo et ecclesia Urgellensi. Et hoc dicimus sic predicta fieri debere et observari declarantes ambiguitatem que continebatur in instrumento compositionis super
§ V hiis inclusive. ¶ Super V.ª petitione in qua asseritur quod homines de Archavello habent et habere debent et hucusque possederunt, ut dicitur, per dominum episcopum pacifice et quiete ademprivium et pasturas terminorum de Estamariu, inmitendo sua bestiaria grossa et minuta ad pascendum, in quibus nunc perturbantur et prohibentur per homines de Estamariu, ut asseritur, indebite et injuste, dicimus, pronunciamus et ordinamus, modo quo supra, quod nos prefati Raimundus de Urgio et Guillelmus Raimundi de Josa possimus dictum ademprivium et pasturas ad voluntatem propriam terminare, cum ibi fuerimus personaliter seu alios bonos homines et fideles quos voluerimus ponere, qui predicta pascua et ademprivium et pasturas terminent et pacificent ut nobis vel eis videbitur faciendum, aponentes terminos usque ad quos utraque communitas dictorum locorum possit uti et vicinari cum suo bestiario et impune et sua animalia grossa et minuta sine aliqua contradictione alterius inmitere ad pascendum; quam

compositionem et determinationem predictorum, per nos factam seu faciendam seu per substitutos a nobis, predicte partes et homines et eorum successores habeant tenere et debeant eandem perpetuo observare. ¶ Super VI.ª vero § VI petitione domini comitis Fuxi in qua petit penam quinquaginta milium solidorum et petiit sibi solvi et adjudicari a domino episcopo tanquam sibi comissam, pro eo quod cum plurime questiones et diverse fuissent diutius agitate et ducte inter dictos dominos comitem Fuxi et episcopum Urgellensem, ex quibus etiam ad invicem dampna et gravamina et enormia fuerant plurima subsecuta, que quidem questiones per arbitros, arbitratores seu amicabiles compositores a partibus tunc electos sunt et fuerunt determinate et diffinite et diffinitiones eorum aprobate a dictis partibus subsequenter, per quos inter cetera fuit dictum et ordinatum quod omnibus predictis ordinatis et dictis tunc per eosdem fierent publica instrumenta que confirmarentur per Summum Pontificem et hoc tenebatur facere fieri dictus dominus episcopus suis expensis propriis et promissit ad hec et ad corroborationem predictorum se et bona ecclesie, sub penam quinquaginta milium solidorum, aplicandam dicto domino comiti nisi faceret, obligavit, quam confirmationem Summi Pontificis adimplere promisit et obtinere sub eadem pena usque ad IIII.or annos tum proximo subsequentes[1], ut hec latius et plenius in instrumentis compositionis predicte per alfabetum divisis colliguntur manifeste; et quia dictus dominus episcopus dictam confirmationem non obtinuit prout extiterat ordinatum infra tempus promissum, ut asseruit dictus dominus comes, vel saltem si obtinuit eam et in scriptis non edat nec hostendat nec etiam ei fidem fecerat per scripturam, petebat dictus dominus comes dictam penam, in qua

[1] Cfr. doc. XI, § IX.

asserebat ex causis predictis dictum dominum episcopum incidisse; nos dicti arbitri, arbitratores seu amicabiles compositores, visa premissa pronunciatione et ordinatione dictorum amicabilium compositorum ac etiam obligatione et promissione dicti domini episcopi super hiis, visis etiam hiis et intellectis et diligenter examinatis et plena deliberatione habita et consilio sapientum, nolentes, cum jura et rationes objuvent, questiones et earum pericula extinctas indebite suscitare nec dare licentiam partibus refutandi, finem perpetuum hiis et aliis litibus, que exorte sunt et oriri possent inter dictas partes ratione aliqua, imponere cupientes, dicimus, pronunciamus et ordinamus, modo quo supra, dictum dominum episcopum probantem et fidem facientem per testes legitimos se impetrasse dictam confirmationem et obtinuisse, per suum procuratorem ad hec legitime destinatum, infra tempus tunc conventum, a Summo Pontifice ante compositionem et exposito negotio coram eo, non incurrisse seu incidisse in dictam penam, propter quod dicimus dictum dominum episcopum ad dictam penam persolvendam dicto domino comiti non teneri, ipsum dominum episcopum et bona ecclesie Urgellensis a dicta petitione proposita usque ad hanc diem absolventes, cum per eum propositum fuerit usque nunc dicto et ordinationi arbitrorum tunc prolate. Verumptamen, licet in prolatione, ordinatione seu pronunciatione compositionis dudum facte inter eos non contineatur nominatim seu expressim quod dictam confirmationem, quam promissit impetrare dictus dominus episcopus suis expensis, fieret copia dicto domino comiti sive suis successoribus vel quod traderetur eidem impetrata vera bulla romani Pontificis sigillata, atamen cum nobis constet ad plenum quod mens, intellectus et voluntas dictorum amicabilium compositorum tunc fuit, licet minus scriptum reperiatur, quod dicta confirmatio et littera confirmationis sic obtenta dicto domino

comiti traderetur, dicimus, volumus et ordinamus, modo quo supra et sub pena mille morabatinos, quod prefatus dominus episcopus predictam litteram confirmationis, quam coram nobis probavit se obtinuisse et per suum procuratorem a Summo Pontifice impetrasse super predicta compositione, habeat et procuret habere cum effectu sigillatam vera bulla papali in ea forma in qua est et fuit et extitit impetrata et reportet seu reportari faciat eandem a festo Pasche usque ad unum annum completum, ita siquidem quod ea habita et reportata infra predictum tempus tradat eam et tradere teneatur seu tradi facere, sub pena predicta mille morabatinos quam incurrat dictus dominus episcopus nisi fecerit ipso facto, omni exceptione remota, dicto domino comiti vel cui ipse voluerit et infra terminos Castriboni, in cujus receptione nullam fraudem adhibeat dictus comes, qua tradita et oblata cum effectu dicto domino comiti sive suis, infra dictum tempus et infra dictum locum, dictus dominus episcopus et ejus ecclesia et successores a promissionibus per eum factis et stipulationibus super impetratione dicte littere confirmationis et obtentione et ab adictione pene utriusque totaliter liberetur;[1] et hiis factis sit extincta

[1] El bisbe d'Urgell, poc abans d'un any, va complir ço que indica aquesta clausula, fent presentar al comte de Foix, a Castellbó, la butlla pontifical de 1282 (vegi's doc. XII); però Roger Bernard III va protestar, salvant el seu dret. Aquesta protestació es de la tenor següent: «Noverint universi, presentes pariter et futuri, quod sub anno Domini M.º CC.º LXXX.º nono, videlicet die veneris in crastinum Sancti Michaelis mensis septembris, in valle de Castrobono de prope villam de Castrobono in terminis et pertinentiis ejusdem, in presentia et testimonio mei notarii infrascripti et testium infrascriptorum ad hec specialiter vocatorum, venerabiles viri domini Bernardus de Portella, archidiaconus de Cerch, et Johannes Dominici, capellanus Sancti Odonis in ecclesia Urgellensi, nomine et vice, ut dicebant, reverendi in Christo patris domini Petri, Dei gratia Urgellensis episcopi, et capituli ejusdem, presentaverunt nobili viro domino Rogerio Bernardo, Dei gratia comiti Fuxensi et vicecomiti Castriboni, quamdam litteram papalem, ut prima facie apparebat non viciatam, non cancellatam in aliqua parte sui et cum bulla plumbea et filo sindoneo ut prima facie apparebat, cujus tenor dinos-

petitio hujus pene. Atamen volumus et ordinamus quod dictus dominus comes, cum dicta litera confirmationis sibi presentata fuerit et tradita per dictum dominum episcopum seu per alium loco ejus, ibidem faciat et teneatur facere dicto episcopo et ecclesie Urgellensi seu ejus procutatori dicte traditionis recognitionem cum publico instrumento transcripto etiam seu translato publico habito et transumpto integriter per dictum dominum episcopum, si illud habere voluerit de eadem. Que quidem pena nunc proximo apposita per dominum episcopum et suum capitulum et promissa, si eam incurreret dictus dominus episcopus seu ejus successor non habendo dictam literam, sive impetrata non esset sive impetrata et non reportata et dicto domino comiti presentata et tradita seu alii loco ejus, ita quod per dictum dominum episcopum seu ejus successorem remaneret, immediate dicto domino comiti et suis successoribus applicetur et dictam penam, ex tunc elapso predicto terminio, dictus dominus episcopus seu ejus successor, capitulum et ecclesia Urgellensis domini comiti et suis, sine omni exceptione et diffugio, solvant et

citur fore talis: *(Segueix el text de la butlla papal de 1282)* Qua littera presentata, dictus dominus comes, salvo et protestato in omnibus jure suo et salvo et protestato quod per predictam presentationem non intendit in aliquo juri suo renunciare ymmo vult et intendit jus suum salvum et illesum remanere, dixit quod dictam litteram non recipiebat nisi recipienda esset et sufficiens secundum modum et formam, conditiones et conventiones factas super ea inter dominum episcopum predictum et dominum comitem predictum; et si dicta littera erat contenta et sufficiens juxta conditiones et conventiones factas super hiis inter dictum dominum episcopum et ipsum dominum comitem, dictam litteram recipiebat et pro recepta habebat, aliter non. Et quod propter predictam non intendit juri suo in aliquo obviare. Hujus rei sunt testes : dominus Berengarius, abbas monasterii Sancti Saturnini de Tavernulis, nobiles viri dominus Raimundus, vicecomes de Villamuro, P. de Josa, B. de Lordato, milites, magister B. de Fuxo, jurisperitus. Et ego Arnaldus Sartoris, notarius publicus terre domini comitis Fuxi, qui rogatus et requisitus hoc presens publicum instrumentum recepi et in publicam formam redegi et scripsi et hoc signum feci *(s. man.)*.» (Cartulari de la catedral d'Urgell, II, f. 111 v.º, doc. 94). La reducció moderna de la data d'aquesta protestació és 30 setembre 1289.

solvere teneantur; et sic ambiguitatem verborum contentorum in instrumentis dicte compositionis dudum facte et prolationum predictarum super hiis et intellectum et mentem tunc proferentium ita voluisse dicere et ordinare super dicta litera confirmationis declaramus. ¶ Super § VII
VII.[a] vero petitione domini comitis in qua petitur quoddam fossatum dirui seu removeri, quod dominus comes asserit factum fuisse in terra sua et infra ejus terminios per dictum dominum episcopum seu per alium loco ejus eo mandante sive ratum habente, per quod aqua ducitur seu labitur ad molendina civitatis Urgellensis, dicimus, pronunciamus et ordinamus, modo quo supra, quod quantum dictum fossatum sive rechus factus est infra terram dicti domini comitis seu terminos per quodcumque sine ejus voluntate et assensu ultra antiquum statum et alveum removeatur et possit dictus dominus comes illum nunc, si voluerit, removere vel facere removi et quod in statum seu alveum vel rechum antiquum et pristinum reducatur. Hec § VIII
omnia supradicta dicimus, ordinamus et pronunciamus et discernimus, potestate nobis concessa a partibus et auctoritate et sub pena predicta, inter dictas partes amicabiliter componendi, inter quas et suos subditos volumus et ordinamus pacem et concordiam super hiis perpetuo observari; et si qua in dictis prolationibus et ordinationibus nostris predictis sint dubia vel obscura, quod ea interpretari, corrigere et emendare ad sanum intellectum usque ad partium ratificationem et approbationem subsecutam utique valeamus. Que quidem omnia et singula supradicta dominus comes laudet et confirmet sub juramento prestito corporaliter; et illud idem dicimus et volumus quod dictus dominus episcopus omnia predicta laudet et confirmet similiter cum juramento prestito corporaliter et totum capitulum Urgellense, illi tamen de capitulo qui sunt infra episcopatum Urgellensem laudent et

confirment omnia supradicta et singula; presentes statim
et absentes, qui tamen fuerint infra dictum episcopatum,
usque ad proximam venientem dominicam Carniprivii
§ IX XLe. Item, dicimus, pronunciamus et ordinamus quod ins-
trumentum conventionale factum dudum est inter ho-
mines episcopatus qui sunt in Urgelleto et homines vice-
comitatus Castriboni, sicut in eodem instrumento termi-
natur, servetur inter homines et faciant predicti domini
comes et episcopus, sicut conventum est, de eorum volun-
§ X tate et licentia observari. Item, dicimus, volumus et or-
dinamus quod dictus dominus episcopus pro predicta pena
milium morabatinorum solvenda dicto domino comiti et
suis, si comiteretur per dominum episcopum non implendo
supradicta, donet fidejussores ydoneos qui se per ea et
bona sua obligent dicto domino comiti et suis sub omni
§ XI renunciatione juris et cautela. Item, volumus, dicimus
et pronunciamus et ordinamus, partibus etiam ad hoc
consentientibus et approbantibus et volentibus expresse,
quod quamquam dictus dominus episcopus et capitulum
et ecclesia Urgellensis absolvantur per nos a dicta pena
quinquaginta milium solidorum et pronunciaverimus pro-
ximo supra ipsos non teneri nec incidisse in eadem et quod
est extincta actio, si qua competebat vel competere po-
terat dicto domino comiti, quia dictus dominus episcopus
probavit coram nobis se impetrasse per suum procura-
torem ad hoc legitime destinatum et obtinuisse infra
tempus tunc conventum, et quamquam non constaret per
tenorem instrumenti pronunciationis seu compositionis
sub qua forma deberet ipse dominus episcopus literam
impetrare nec etiam quod eandem domino comiti tradere
teneretur, licet mens et intellectus fuerit arbitrorum, ut
videtur, quod hiis non obstantibus dictus dominus epis-
copus, capitulum et ecclesia se obligent et bona omnia
sua et ecclesie supradicte dicto domino comiti et suis ad

penam predictam quinquaginta milium solidorum in prima compositione appositam, si idem dominus episcopus seu ejus capitulum seu ejus successores, omnes vel major pars, venirent contra dictam compositionem, in totum vel majorem partem, vel si episcopus solus frangeret vel niteretur frangere dictam compositionem dudum est inter eos factam, similiter in totum vel in majorem partem, et similiter si capitulum, totum vel major pars, etiam sine episcopo, faceret illud idem et hoc impetrando literam a domino Papa vel alter per se ipsos, ut dictum est, ad dictam compositionem vel majorem partem eisdem infringendam, domino comite tamen et suis predictam compositionem servantibus et non contravenientibus in totum vel in majorem partem, ita est, quod intentionis nostre est quod dicta compositio dudum facta per instrumenta per alfabetum divisa inter dictos dominum comitem et dominum episcopum habeat perpetuo roboris firmitatem; et si infringeretur de facto vel etiam de jure per eos, in totum vel in majorem partem, ut dictum est, dicta pena per dictum episcopum, capitulum et ecclesiam et eorum successores comitatur et bona eorum et ecclesie obligentur domino comiti predicto et suis successoribus et eidem domino comiti et successoribus ejus dicta pena aplicetur. Item, § XII dicimus et ordinamus quod si minor pars capituli usque ad unum contra predicta venirent vel etiam unus solus ad infringendam dictam compositionem quoquo modo, tunc non comitatur dicta pena set dictus dominus episcopus et capitulum non donent illi vel illis contravenientibus nec audeant donare consilium, adjutorium vel favorem, nec de redditibus comunibus dicte ecclesie Urgellensis valeant se juvare, sed teneantur dicto domino comiti dare consilium et juvamen contra illum vel illos qui contravenirent, ad requisitionem domini comitis et suorum; et si dictus dominus episcopus vel capitulum, omnes vel

major pars, darent consilium, adjutorium vel juvamen illi vel illis contravenientibus, incidant in dictam penam quinquaginta milium solidorum, que dicto domino comiti et successoribus suis aplicetur. Unde nos Petrus, Dei gratia episcopus supradictus, et capitulum ecclesie Urgellensis infrascriptum, quorum hic continentur nomina nominatim, habita deliberatione super predictis et diligenti tractatu inter nos, atendentes quod predicta et singula cedunt et redundant in utilitatem nostram et comodum et nostre ecclesie nec non et subditorum nostrorum, laudamus, aprobamus et confirmamus omnia supradicta et singula dicta, ordinata, pronunciata et composita per dictos nobiles Raimundus de Urgio et Guillelmus Raimundi de Josa, ut superius continetur; volentes omnia et singula esse rata, irrevocabilia ac firma. Promitentes vobis predicto domino comiti et vestris et tibi notario infrascripto, nomine illorum stipulanti et recipienti, quod contra predicta non veniemus occulte vel manifeste; et si faceremus, ut supra ordinatum est, seu non atenderemus, prout supra est expressum et ordinatum et condictum, volumus incurrere dictas penas, sicut tamen est promissum et ordinatum singulariter supra in quolibet facto incurrere easdem si contrafieret vel non conventa superius complerentur, obligantes vobis domino comiti et vestris et tibi notario infra scripto, nomine ipsius et quorum interest vel interesse potest stipulanti, omnia bona nostra et nostre ecclesie ubique habita et habenda. Renunciantes, scienter et consulte, certificati de jure nostro et ecclesie nostre, beneficio restitutionis in integrum, specialiter competenti et generaliter, et doli et metus et illi legi qua juvantur qui ultra dimidiam justi pretii sunt decepti et omni alii juri canonico et civili et consuetudini generali et speciali quo contra predicta vel aliqua predictorum venire possemus vel infringere quoquo modo; et, tactis nostris manibus sacro

sanctis IIII^or Dei Evangeliis, juramus omnia predicta servare et non contravenire. Et nos Rogerius Bernardi, Dei gratia comes predictus, habita deliberatione super predictis et diligenti tractatu inter nos, attendentes quod predicta et singula cedunt et redundant in utilitatem nostram et comodum nec non et subditorum nostrorum, laudamus et confirmamus omnia predicta et singula dicta, ordinata et composita per dictos nobiles Raimundus de Urgio et Guillelmus Raimundi de Josa, ut superius continetur; volentes omnia et singula esse rata, irrevocabilia ac firma. Promitentes vobis domino episcopo et vestris et tibi notario infrascripto, nomine ipsius stipulanti et recipienti, quod contra predicta non veniemus occulte vel manifeste; et si faceremus, ut supra ordinatum est, seu non atenderemus, prout supra est expressum et condictum, volumus incurrere dictas penas, sicut tamen est promissum et ordinatum singulariter supra in quolibet facto incurrere eosdem si contrafieret vel nisi conventa superius complerentur, obligantes vobis domino episcopo et vestris et tibi notario infrascripto, nomine ipsius et quorum interest vel interesse potest stipulanti et recipienti, omnia bona nostra ubique habita et habenda. Renunciantes, scienter et consulte certificati de jure nostro, beneficio restitutionis in integrum, specialiter competenti et generaliter, et doli et metus et legi qua juvantur qui ultra dimidiam justi pretii sunt decepti et omni alii juri civili et canonico et consuetudini generali et speciali quo contra predicta vel aliqua predictorum venire possemus vel infringere quoquo modo; et, tactis nostris manibus sanctis IIII.^or Dei Evangeliis, juramus omnia predicta servare et non contravenire. Actum est hoc octavo idus decembris, anno Domini M.^o CC.^o LXXX.º octavo.

Sig + + na Raimundi de Urgio et Guillelmi Raimundi de Josa, arbitrorum predictorum, qui hec firmamus.

Nos Petrus, Dei gratia Urgellensis episcopus predictus, subscribimus et juramus. Sig + num Rogerii Bernardi, Dei gratia comitis predicti, qui hec laudamus et juramus. Ego magister G., archidiaconus Urgellensis, subscribo. Ego Bernardus de Portella, archidiaconus de Cerch in ecclesia Urgellensi, subscribo. Ego Martinus Petri, archidiaconus de Ger, subscribo. Ego B. Guinardi, archidiaconus Urgellensis, subscribo. Ego Berengarius de Vilarone, archidiaconus de Artibus in ecclesia Urgellensi, subscribo. Ego Arnaldus de Solerio, prior in ecclesia Urgellensi, subscribo. Ego Guillelmus Isarni, Urgellensis precentor, subscribo. Ego A. de Apilia, abbas Urgellensis, subscribo. Ego magister Fernandus Pelagii, Urgellensis canonicus, subscribo. Ego Berengarius Guinardi, Urgellensis canonicus, subscribo. Ego R. de Morerio, Urgellensis canonicus, subscribo. Ego Johannes Dominici, capellanus sancti Odonis in ecclesia Urgellensi, subscribo. Sig + num G. de Livia, Urgellensis canonicus. Ego Petrus Johannis, canonicus Urgellensis, subscribo. Ego Bernardus de Arestot, Urgellensis canonicus, subscribo. Ego Rogerius Petri, canonicus Urgellensis, subscribo. Ego Bernardus de Conemines, canonicus Urgellensis, subscribo. Ego G. de Alb, canonicus Urgellensis, subscribo. Ego Petrus de Sancto Stephano, canonicus Urgellensis, subscribo. Ego Bernardus de Sancto Martino, canonicus Urgellensis, subscribo. Ego Raimundus Catelli, Urgellensis canonicus, subscribo.

Sig +++++++++++++++ na Vitalis de Ruppe, militis; Maymo de Josa; Jacobi de Sancta Eulalia, militis; Petri de Josa, militis; Arnaldi de Aguilar, militis; Petri de Aguilar, militis; Jordani de Castro Verdu; Geralli Petri; Guillelmi de Freixa; R. Vitalis; Arnaldi Aur; Johannis Grassi; magistri Pontii; Arnaldi Guillelmi de Lora; et Petri Carbonelli, testes.

Jacobus Orig, publicus Podiiceritani notarius, hec scripsit, cum literis rasis et emendatis in sexaginta linea, in dictionibus: «contra illum vel illos qui contravenerint»; et literis suprapositis in sexaginta IIII.[a] linea, in dictione: «stipulanti»; die et anno *(s. man.)* prefixis.

XIV

1303, octubre, 15. — Lleyda.

El rei Jaume II, a precs del bisbe d'Urgell, atorga la seva protecció als homes de la vall d'Andorra.

A. Orig'nal perdut.
B. Copia, feta a l'ensems de l'expedició de l'original en el registre 201, (abans: *Gratiarum 6 Jacobi II)* f. 52, a Arxiu de la C. d'Aragó.

Nos Jacobus, [Dei gratia rex Aragonum, Valencie, et Murcie ac comes Barchinone], ad instantiam et preces venerabilis patris fratris Guillermi, Urgellensis episcopi, recipimus et constituimus sub nostra protectione, comanda et guidatico speciali omnes et singulos homines habitantes in vallibus de Andorra, qui sunt episcopi et ecclesie Urgellensis, cum omnibus animalibus, mercibus, rebus et bonis eorum, tam mobilibus quam immobilibus, ita quod possint homines ipsi ire, stare, manere et redire per totam terram et dominationem nostram, cum animalibus, mercibus et aliis rebus eorum, salvi et securi; ita quod nullus de nostri gratia vel amor confidens audeat vel presumat dictos homines, res aut bona ipsorum marcare, pignerare, invadere, capere, impedire, agravare seu in aliquo molestare, culpa, crimine vel debito alienis, nisi ipsi homines principales debitores fuerint vel pro aliis fidejussorio nomine obligati, nec etiam in hiis casibus nisi prius fatica in

eis inventa fuerit de directo. Mandantes per presentem cartam nostram universis et singulis officialibus et subditis nostris ut predictam protectionem, guidaticum et comandam nostram firmam habeant et observent et non contraveniant nec aliquem contravenire permittant aliqua ratione, ipsis hominibus facientibus de se conquerentibus justitie complementum. Quicumque vero contra predictum guidaticum nostrum venire presumpserit, iram et indignationem nostram et penam .D. aureorum se noverit incursurum, dampno illato prius integre restituto. Datum Ilerde, idus octobris, anno [Domini .M.ºCCC.º tertio] [b].

Bernardus Majoris, mandato regio per Petrum de Monello; et Berengarius de Manso mihi dixit ex parte regis. Berengarius de Manso.

XV

1305, mars, 22. — Castellbó (?).

Gastó I, comte de Foix i vescomte de Bearn i de Castellbó, otorga en favor dels homes d'Andorra, un privilegi que conté diverses concessions.

A. Original perdut.

B. Copia autentica, feta en 1338 (6 de maig), per Arnau Babot, notari public de la vall d'Andorra. Pergamí existent a l'Arxiu de la vall. — *C*. Copia en pergamí a l'Arxiu dels Baixos-Pirineus, a Pau : E. 459. — *D*. Copia feta en 1666, en el volum 178 de la *Collection Doat,* f. 1, a la Biblioteca Nacional de París. — *E*. Transcripció inclosa en la confirmació del comte Gastó II.[1]

a. Brutails; *La coutume d'Andorre,* p. IV.

[b] anno predicto, *B*.

[1] Aquesta confirmació fou feta en 1332 (11 d'abril) en la següent forma : «Noverint universi hoc presens publicum instrumentum inspecturi quod anno Domini millesimo trecentesimo trigesimo secundo, die undecima mensis aprilis, egregius et potens vir dominus Gasto, Dei gracia comes Fuxi, vicecomes Bearni et Mar-

Noverint universi, presentes pariter et futuri, quod nos Gasto, Dei gratia comes Fuxi, vicecomes Bearni et Castriboni, volentes hominibus et feminabus vallium de Andorra, nunc habitatoribus et pro tempore habitaturis, facere gratiam specialem, gratis, consulti et ex certa scientia nostra, per nos et per omnes nostros presentes et futuros, damus et concedimus eisdem et successoribus eorum in § I perpetuum quod nullus seu nulli [a] eorum infra etate XII. annorum constituti effussionem sanguinis facientes in vallibus predictis et pertinentiis earumdem nobis nec successoribus nostris pro dicta sanguinis effussione justitiam solvere minime teneantur. Volumus et etiam con- § II cedimus eisdem quod temporibus quibus nobis et successoribus nostris questias sive soldades solvere tenentur quod

[a] nulla *C.*

ciani, constitutus personaliter in mei notarii et testium infrascriptorum presentia, per me notarium infrascriptum legi etiam et perlegi et in vulgari exponi fecerunt quoddam publicum instrumentum non viciatum, non cancellatum, non in aliqua sui parte suspectum, sed carens vitio et suspitione totali scriptumque manu magistri Johannis Sicardi, publici notarii Castriboni et ejusdem vicecomitatus, ut prima facie apparebat, cujus quidem instrumenti tenor de verbo ad verbum talis est : *(Aqui segueix el document de Gasto I, de 1305)* quo quidem instrumento publico lecto et in vulgari exposito per me infrascriptum notarium coram dicto domino Gastoni, comite et vicecomite predictorum locorum, et testibus infrascriptis, idem dominus comes, de jure suo certioratus ad plenum et non seductus aliqua machinatione seu fraude, sed bono animo et deliberato consilio et ex sua certa scientia, ut dixit, pro se et omnibus heredibus et successoribus suis presentibus et futuris, predicta omnia et singula in predicto instrumento contenta et etiam infrascripta approbavit, laudavit, emologavit et etiam confirmavit, eo meliori modo et forma quibus potuit melius fieri aut intelligi, et non contrafacere vel venire, clam vel palam, per se vel per aliam personam interpositam, quacumque ratione, occasione vel causa, in judicio vel extra, directe vel etiam indirecte; et quod in casu in quo forsitan dicta terra de Andorra deveniret ad Rogerium Bernardi, fratrem suum, quovis modo, promissit idem dominus comes quod per ipsum suum fratrem faciet approbare, laudare et emologare premissa omnia et singula supra et infra scripta. Insuper promissit idem dominus comes et vicecomes, ex causa rationabili que ipsum ad hoc inducebat, ut dixit, amovere Raymundum de Guillar, advocatum... a dicto officio sagionis et ab illo ipsum amovere decrevit per tenorem hujus presentis instrumenti quodque pro alia vice dicti Raymundi de Guillar, ipsum vel aliquem de fratribus suis, ad illud officium seu

non respondeant nec respondere teneantur nisi uno receptori dictarum questiarum [b] de expensis et uno notario vel scriptori et uno animali, et hoc tantummodo temporibus
§ III consuetis. Item, volumus et eisdem gratiose concedimus quod nunquam teneantur solvere pro expensis nec pro salario bastoneriis vel litterarum portitoribus, cujuscumque sint, in Andorra venientibus pro petendis, exhigendis debitis ab hominibus et feminabus predictis vel aliqua qualicumque ratione, nisi tantummodo XVIII. denarios monete publice curribilis in Andorra pro una die veniendi et totidem pro alia die redeundi pro quolibet vidatico, et non amplius, si defferrent de una littera usque ad c. vel
§ IV amplius. Item, quod non teneantur parere nec obedire nisi uno sagioni nostro, videlicet Berengarius de l'Areyn, dum vixerit, et post obitum suum illi quem nos ibi vel

[b] questarum *C*.

ad illud quodcumque in dicta terra seu loco de Andorra non assumet nec assumi per alium permittet seu faciet quacumque ratione vel causa; ad quod quidem sagionis officium restituit et assumpsit et restitutum decrevit prefatus dominus comes, ex certa sua scientia, Bernardum del Areyn, de Tor, juxta donationem sibi factam de dicto officio per, recolende memorie, dominum Rogerium Bernardi, comitem Fuxi, avum domini Gastonis, Fuxi comitis antedicti, ad cujus possessionem vel quasi idem dominus Comes induxit eundem Bernardum del Areyn, auctoritate presentis publici instrumenti, qui juravit ad sancta quatuor Dei Evangelia in dicto officio, prout onus illum requisiverit, fideliter se habere. Et ad majorem roboris firmitatem, idem etiam dominus comes et vicecomes juravit ad sancta quatuor Dei Evangelia, per ipsum corporaliter manu tacta, predicta omnia et singula firmiter et inviolabiliter perpetuo tenere et complere, manutenere et custodire ac facere pro se et successoribus suis heredibus antedictis et non contra dicere, facere vel venire. Actum est hoc Ortesii, in domum fratrum Predicatorum dicti loci, die, anno et mense predictis; presentibus nobilibus viris dominis Bernardo de Bordis, Petri Raymundi de Ravaco, militibus, Bernardo de Bearnio, aliter vocato Aspees, Maurino de Abbacio, domicello, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis, et me Arnaldo de Genaas, auctoritate ipsius domini comitis publico notario in toto vicecomitatu Bearni et generaliter in terris domini comitis antedicti, qui premissis omnibus et singulis, una cum dictis testibus, pressens fui eaque omnia et singula fideliter publicavi et scripsi de voluntate ac mandato expresso domini comitis supradicti et in hanc publicam formam redegi meoque solito signo signavi, rogatus in testimonium veritatis, dicto domino Gastone, comite Fuxi, in Bearnio dominante.» *(Collection Doat.)*

successores nostri possuerimus loco sui in sagionem. Item, § V volumus et eisdem et successoribus eorum concedimus quod non pareant nec obediant, parere nec obedire teneantur, nisi uno vicario nostro et uno ejusdem locumtenenti, si in dicta terra ponere voluerit. Item, volumus et § VI eisdem [a] concedimus quod nulla dicte terre que sit conjugata femina teneatur firmare jus aliquo casu dum tamen vir suus velit jus pro ipsa firmare. Predicta omnia et singula promittimus bona fide et per firmam stipulationem tibi notario infrascripto, stipulanti et legitime recipienti nomine illorum quorum interest vel interesse poterit, per nos et successores nostros inviolabiliter observari et in nullo contravenire; mandantes firmiter et districte, et sub pena gratie nostre et amoris, hujus publici instrumenti presentis auctoritate vicario nostro de Andorra et aliis officialibus nostris infra dictam terram constitutis, qui nunc sunt et pro temporibus esse contigerint, quod predicta omnia et singula teneant et firmiter observent et faciant ab aliis firmiter et inviolabiliter observari et non contravenire aliquo casu vel ratione. Item, confitemur et recognoscimus in verbo veritatis quod aliquod servitium nobis factum tempore confectionis presentis instrumenti per homines de Andorra predictos recepimus bono amore ab eisdem et ratione invitationis et de gratia speciali et non per vim nec metus nec pro aliquo alio debito, propter quod nolumus quod exinde predictis hominibus et feminabus nec successoribus eorum ex causa predicta possit aliquod prejudicium generari nec eisdem aliqua innovari contra eorum consuetudines. Renunciantes omni juri divino et humano, scripto et non scripto, civili et canonico, usui, consuetudini et omni alii juri quo contra predicta vel aliqua de predictis venire possemus vel etiam tueri

[a] *C afegeix:* et successoribus eorum.

et specialiter renunciamus illi juri per quod donatio propter ingratitudinem revocatur vel revocari potest. Quod est actum XI. kalendas aprilis, anno Domini M.ºCCC.ºIIII.to

Sig + num egregii principis comitis supradicti, qui predicta omnia et singula firmat et laudat et ea rata et firma habere promitit in perpetuum.

Testes hujus rei sunt: dominus Gaucerandus de Castro Arnaldo, miles, et dominus Arnaldus Guillermi, dominus de Barbarano, vicarius Urgellensis et Andorre et de Payllars, et magister Raimundus de Rossegue et venerabilis Arnaldus de Podio, domicellus et dominus de Les, et plures alii.

Ego Johannes Sicardi, publicus Castriboni et ejusdem vicecomitatus notarius, hec scripsi et supra in tertia linea interlineavi ubi dicitur: «damus»; et meo consueto sig-*(s. man.)*no clausi die et anno prefixis.

XVI

1314, octubre, 1.

Ramon Trebayll, bisbe d'Urgell, i Pere Arnau de Castellverdú, veguer d'Andorra, estableixen algunes ordinacions sobre materia judicial.

A. Original perdut.
B. Transcripció inclosa en un document de 1433 conservat original a l'Arxiu de la vall d'Andorra.[1]

Nos frare Ramon, per la gracia de Deu bisbe de Urgell, e nos en Pere Arnau de Castellverdu, cavaller, veguer d'Andorra, ensemps concordablement volem e ab aquesta

[1] D'aquest document n'hi ha, a més, copia en el *Liber in quo sunt inserta privilegia concessa per dominos comites Fuxi,* f. 26 v.º, a l'Arxiu de dita vall.

nostre scripture ordenam, per tal que sia relevat dampnatge
comu de les gens de Andorre, que sia provehit a els de
remedi convenent sobre aquestes coses: que·l jutge nostre § I
de Andorra age e prengue salari communament per nos
assignador e pagador a el e que deguna de las parts no sia
tenguda de pagar degunes metions al dit jutge ni a son
locthenent. Encara mes que·l dit jutge deguna vegada no § II
venga mas ab son altre. Item, volem et ordenam que § III
degun official nostre de Andorra no venga en la terra de
Andorra per pleyt o per altres raons per affers de la cort
sino ab son altre o ab son terz, exceptant a les cendades a
cullin que puscan venir amb lor tertz o a tot lo mentz
ab lort quart, ultra lo sayg e l'escriva. Item, que § IV
degun home no pusca penhorar en Andorra per dengun
cas sino los saigs que y son pozats e stablits en Andorra
e aquels que usen en lor propria persona; e si cas se es-
devenia quels dicts saigs en propries personnes no abas-
taven a fer les executions de la terre, que nostres lo[c]ti-
nens poguessen mettre loctenens d'aquels que fossen jurats
a la cort. Item, que nostres officials prengan cascun § V
tansolament la sua part de les nostres e de les aventures
e que la prima no toc a la part de l'altre, si doncs no·u
fahra per pagar metions, les quals volem que paguen comu-
nament de lurs justicies e altres aveniments de la cort.
Item, que degun saig haya poder de fer composicio o § VI
pleyt del dret de la cort per si meteys. En testimoni de
la qual cosa donam forsa e auctoritat a aquesta scrip-
tura per appositio dels sagels nostres en pendent, lo qual
fo feyta lo premer dia de octobre en l'an M.CCC.XIV.

XVII

1328, novembre, 6. — Castellbisbal de Llobregat.

El rei Alfons III, a precs del comte de Foix, otorga la seva protecció als homes de la vall d'Andorra.

A. Original perdut.
B. Copia, feta a l'ensems de l expedició de l'original, en el registre 477 (abans: *Gratiarum 3 Alfonsi III)* f. 28, a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

a. Miret i Sans, *Noves y documents inèdits sobre la familia senyorial de Caboet y la questió d'Andorra,* p. 45.

Nos Alfonsus, [Dei gratia rex Aragonum, Valencie, Sardinie et Corsice ac comes Barchinone][a], ob preces et instantiam nobilis Rogerii Bernardi, vicecomitis Castriboni, recipimus sub nostra protectione, custodia et guidatico speciali vos universos et singulos homines infra vicecomitatum Castriboni predictum et infra loca vallium Andorre degentes et bona vestra habita et habenda in eundo, stando et redeundo per loca omnia ditioni nostre subjecta, ita quod nullus confidens de nostri gratia vel amore audeat seu presumat vos, bona aut res vestras invadere, capere, ledere, detinere, marchare, seu pignerare, culpa, crimine vel debitis alienis, nisi in eisdem debitis vos principales fueritis debitores vel fidejusorio nomine obligati, nec etiam in hiis casibus nisi prius in vobis fatica inventa fuerit de directo. Mandantes per presentem cartam gerenti vices procuratoris in Cathalonia nec non bajulis, vicariis ceterisque officialibus et subditis nostris, presentibus et futuris, quod presentem protectionem, comandam et guidaticum specialem firmam habeant et

[a] Nos Alfonsus, etc., *B*.

observent et faciant ab aliis inviolabiliter observari et non contraveniant nec aliquem contravenire permittant aliqua ratione. Quicumque autem, ausu temerario ductus, contra protectionem et guidaticum nostrum hujusmodi venire presumpserit, iram et indignationem nostram et penam mille aureorum, nostro erario aplicandorum, se noverit absque remedio aliquo incurrisse, dampno illato primitus et plenarie restituto. In cujus rei testimonium presentem cartam nostram vobis fieri jussimus nostro pendenti sigillo munitam. Data in loco de Episcopali, VIII.º idus novembris, anno Domini M.ºCCC.ºXX.ºVIII.º

Dominicus de Biscarri; ex petitione provisa.

XVIII

1332, juliol, 1.

Pere de Castellverdú, veguer de la vall d'Andorra pel comte de Foix, concedeix als andorrans facultad de que puguin defensar llurs montanyes i emprius, contra qualsevols persones que'ls hi ataquessin.

A. Original perdut.

B. Copia en el *Libre de la terra d'Andorra,* f. 89. Arxiu de la vall d'Andorra. — *C*. Copia en pergami, feta en 1513 (17 setembre) per Joan Aztedo, notari de les valls d'Andorra. Arxiu de la vall. — *D*. Transcripció inserta dins un document de 1364 copiat en el *Liber in quo sunt inserta privilegia concessa per dominos comites Fuxi.* f. 224 v.º Arxiu de la vall.

Noverint universi quod nos Petrus Arnaldi de Castro verduno, miles, vicarius vallis Andorre pro magnifico ac potenti viro domino comite Fuxensi, ex certa scientia nostra, nomine nostro et nomine totius curie vallis Andorre, damus et concedimus plenariam potestatem hominibus terre vallis Andorre quod ipsi impune possint defendere,

cum armis et sine armis, montanea et adenprivia que habent et possident et habere et possidere consueverunt extra portus et intra portus, contra cunctas personas cujuscumque conditionis vel preheminentie existant qui ipsis vel aliquibus ipsorum fecerint, faciunt aut facere velint de cetero impedimentum aliquod vel gravamen aut prejudicium, destruendo, frangendo et dirumpendo prata et alia clausura, si qua facta sint vel fuerint in eorum montaneis aut adinpriviis, non faciendo attamen alicui violentiam nisi ipsis fecerint aut facere presumserint; de quibus quidem fractionibus, destructionibus et diruptionibus, si de cetero fecerint, nobis nec dicte curie vallis Andorre minime teneantur. Et de predictis omnibus et singulis supradictis, ad conservationem jurium predictorum hominum terre vallis predicte et ad eternam rei memoriam, jussimus eis fieri hoc presens publicum instrumentum ad totum bonum et sanum intellectum prout melius dici, scribi potest dictari aut intelligi. Actum est hoc kalendis julii, anno Domini millesimo trecentesimo tricesimo secundo.

Sig + num mei Petri Arnaldi de Castroverduno, militis predicti, qui hec laudamus et firmamus, ut dictum ets.

Testes hujus rei sunt : Johannes Sicardi de Castrobono, Guilelmus Pelliparii, domicellus de Castroverduno, et Petrus de Insula, jurisperitus de Podioceritano.

Sig + num mei Arnaldi Baboti, notarii publici vallis Andorre pro dominis episcopo Urgellense et comite Fuxi, qui hec scripsi et clausi.

XIX

1334, juny, 1.

L'infant Pere, comte de Ribagorça i d'Empuries, confirma a les valls d'Andorra els privilegis i franqueses que'ls hi havien sigut concedides pels comtes de Foix.

A. Original en pergamí. Arxiu de la vall d'Andorra, n.º 4, lletra D.
B. Copia en el *Libre de transumptos y notas dels privilegis y franquesas de la vall d'Andorra* (1674), f. 11 v.º Arxiu de la vall.

Noverint universi quod nos infans Petrus, illustrissimi domini Jacobi, bone memorie regis Aragonum, filius, Rippacurcie et Impuriarum comes, tenentes et possidentes dominationem et jurisdictionem altam et bassam vallium de Andorre cum omni alia juris plenitudine olim pertinenti et pertinentes egregio comiti Fuxi, gratis et ex certa sciencia, per nos et nostros, laudamus, approbamus, ratifficamus et confirmamus vobis Arnaldo Babot, de Ordineu, Miro de Villa et Petro del Areyn, d'Encamp, omnibus vallium de Andorre, presentibus, nomine propio et dictarum vallium et universitatum ipsarum vallium et omnium et singulorum locorum earundem vallium stipulantibus et recipientibus, et eisdem etiam universitatibus et locis in manu etiam et posse notarii infrascripti, pro ipsis universitatibus et ipsarum nomine a nobis legitime stipulantis, paciscentis et recipientis, omnia privilegia, franchicia et bonos usus dictis vallibus et universitatibus ipsarum hactenus datas et concessas per nobiles et egregios comites Fuxenses, temporibus quibus ipsi comites dictas valles dominabantur et regebant, et de quibus dicte universitates et singulares ipsarum usi fuerunt et consueverunt uti temporibus retroactis, prout ea omnia melius, largius et uberius per comites predictos data et concessa extiterunt, ita ut deinceps universitates predicte et singulares ipsarum dictis privilegiis, franchesiis et bonis usibus utantur et gaudeant ipsisque experiantur seque tueantur plenarie, tam in judicio quam extra judicium, sicut temporibus preteritis usi fuerunt et gavisi et uti consueverunt et experiri et sicut melius et utilius potest dici et intelligi ac etiam interpretari ad dictarum vallium et universitatum earum et singulorum earundem commodum et utilitatem ac favorabile

intellectum. Mandantes tenore hujus publici instrumenti, vicem etiam epistole gerentis in hac parte, vicariis, bajulis aliisque universis et singulis officialibus et subditis nostris, presentibus et futuris, quod hujusmodi nostri laudationem, approbationem, ratiffícationem et confirmationem et omnia et singula in presenti instrumento contenta rata et firma habeant et teneant et observent et ab aliis faciant inviolabiliter observari, si de nostri confidunt gratia et amore. Et ut premissa majori gaudeant firmitate promittimus et juramus per Dominum Deum et ejus sancta quatuor Evangelia, nostris manibus tacta, predicta omnia semper rata et firma haberi, teneri et in nullo contrafacere vel venire de jure vel de facto, aliqua causa ingenio vel alia ratione. Hec igitur omnia et singula supradicta facimus, paciscimur et promittimus vobis predictis Arnaldo Babot, Miro de Villa, Petro del Areyn, nominibus quibus supra recipientibus, et notario etiam infrascripto tanquam publice persone a nobis pro dictis universitatibus et singularibus ipsarum et pro aliis etiam personis quarum interest et intererit legitime stipulanti, paciscenti et recipienti. Actum est hoc kalendas junii, anno Domini M.º.CCC.º tricesimo quarto.

Sig *(signe)* num infantis Petri antedicti, qui hec firmamus, concedimus et laudamus.

Testes hujus rei sunt: nobiles Raymundus de Impuriis, Gaucerandus de Vilarigio et Raymundus Arnaldi de Sancto Saturnino, consiliarii preffati domini infantis.

Sig*(s. man.)*num Geraldi de Oliva, incliti domini infantis Petri predicti scriptoris, auctoritate ejusdem notarii publici per totam terram et dominationem suam, qui hec scribi fecit et clausit.

XX

1334, juliol, 26. — Arcavell.

Arnau de Lordat, bisbe d'Urgell, d'acord amb els homes de la vall d'Andorra, estableix certes ordinacions sobre la colecta del delme de la llana i dels anyells en la dita vall.

A. Original: Pergamí que havía tingut segell pendent. Arxiu de la vall d'Andorra.

Nos n'Arnau, per la gracia de Deu bisbe d'Urgel. Entes per part de la universitat dels prohomens dels lochs de les parroquies d'Andorra que la retardacio del diumar les lanes de lurs bestiars e dels anyels es e era a els molt e a nos en part nociva, e sobre aczo fos supplicat a nos que provehissem de temps e de dia covinent en lo qual deguessen comenczar los diumers de pendre lo delme de la dita lana continuadament per les parroquies damont dites e enapres dels anyels; nos, reebents la supplicacio damunt dita e volens egualtat e ben comu esguardar, aguda deliberacio e conseyl ab diverses delmers e persones dignes de fe que sabien e entenien lo dan e·l profit del diumar damont dit, ordenam la dita deliberacio d'enant enant: que als diu- § 1
mers d'aqui enant qui levaran lo delme de les lanes e dels anyels en les dites parroquies sien e esser deyen miyan juyn en la parroquia de Luria per levar lo delme de les dites lanes e que dins spay de IIII. dies seguents deyen levar e cuylir lo delme de la dita lana, si donchs no romanie en colpa dels prohomens de la dita parroquia que no aguessen tos e que no volguessen e no poguessen diumar la dita lana; e que en aquest cas, aquel o aquels qui seran en colpa o en triga que dins l'espay damont dit no sie levat lo dit delme, sien tenguts de satisfer als dits diumers en

lurs despeses aytant com mes enant de IIII. dies en colpa d'els o d'alcun d'els s'alongara lo diumar de la dita lana. E per tal com segons la ordinacio dejos escrita cada paroquia deu aver dies [s]abuts a diumar, que facen saber primerament a la paroquia d'Andorra alongament del diumar damont dit e que·ls assignen cert die quan hi poran esser los deumers, per tal que e·l demig no perden lurs feenes
§ II los diumers ..... E aczo matex se deya servar axi com desus es scrit en totes e sengles paroquies de val de Norra e en diumar e en despeses a pagar e en altres coses; salvat que si per aventura dins III. dies damunt dits se complie de [cuylir] lo delme de la lana damont dita en la parroquia de Loria, que·ls dits deumers dins IIII. dies seguents deyen levar lo delme de la lana de la paroquia de Andorra e dins altres II. dies de la parroqnia d'Encamp e dins III. dies seguents de la parroquia de la Maçana e dins altres [II.] dies de la parroquia d'Ordineu e dins IIII. enapres de la parroquia de Caniyol, en totes aquestes paroquies servada la forma e la manera de Luria desus
§ III dita en totes coses. E agut compliment e de[umat] lo delme de les dites lanes per les paroquies damont dites segons que desus es expressat, los dits diumes levat lo delme de la lana del loch de Caniyoll encontinent comencen en aquela paroquia matexa de levar lo delme dels anyels e ayen spay de IIII. dies de levar aquel. E si per colpa dels prohomens o d'alcu d'aquels estara [que·l] delmen dels anyels nos pogues levar per los diumers dins los IIII. dies damont dits, en aquest cas sien tenguts de satisfer, aquel o aquels qui seran en colpa o en triga que dins l'espay damont dit no sie levat lo dit delme, obligans de les despeses que faran per occasio del alongament damont dit; e aczo matex se deya tenir e servar per les altres paroquies, axi com desus es expressat per recordament del
§ IV delme de les lanes en la parroquia de Luria. E enapres

que·ls dits diumers vinguen a partin de Caniyol a Ordineu e aqui dins spahi de III. dies leven lo delme dels anyels de la paroquia e dins spahi d'altres III. dies leven lo delme dels anyels de la paroquia de la Maçana e enapres dins spahi de II. dies lo delme dels anyels de la paroquia de Encamp e en apres dins spahi d'altres II. dies lo delme dels anyels de la paroquia d'Andorra e aczo feit dins spay de seguents IIII. dies lo delme dels anyels de la paroquia de Loria. E axi son complides les paroquies damont dites e·ls e[s] satisfeyt segons agualtat en levar lo delme damont dit de lana e d'anyels. E volem que·ls § V diumers e prohomens de les paroquies vayen en les coses damont dites a bo e a sa enteniment e no malicies en res, per czo quar nos aczo atorgam a be e a miylorament de la terra e quan trobam quant [po]dem veer se pot que es comunal profit. Retenim-nos empero que nos, si negun dupte § VI exie sobre les coses damunt scrites entre·ls diumers e los prohomens de les dites paroquies o de la una d'aquelles o en altra manera, que nos, apelats alcuns homens de les dites paroquies e altres qui en aqueles affers deyen saber, pu[guem totes coses] declarar en aquela manera que a nos sera vist feedor ne raho ne agualtat requerran. E totes aquestes coses foren atorgades per lo dit senyor bisbe a Andorra, a instancia de prohomens trameses comunament per totes les parroquies de val d'Endorra; e promes de servar e de fer servar les coses damunt ordenades e·ls prohomens damont dits de tenir e de servar, lo die de sent Jacme de l'an dejos escrit; e·l cendema, per tal quan a Andorra no·s poch posar en escrit, foren remeses per fer posar en escrit e ordenar les coses damont dites al loch d'Archavel. Ramon Ortel, de Caniyol, Arnau Cama, de Luria, Pere Guarreta, de Ordineu, Bernat Pelicer, de la Maçana, Vidal Parader, de Encamp, qui aquestes coses per nom de si e de tots los altres aprobaren e loaren axi com damun[t] son

contengudes. E a major fermetat de les dites coses nos bisbe damont dit fem aquesta present scriptura segelar ab lo nostre segel pendent. Dat en castel nostre d'Archavel, septimo kalendas augusti, anno Domini millesimo. CCC. XXX. quarto. Constat de supraposito in XX.ª linea, ubi legitur : «a Andorra».

XXI

1356, juny, 23. — Queragut.

Gasto III, comte de Foix, vescomte de Bearn, de Marsan i de Gavardà, aproba i confirma les ordinacions acordades pels veguers de la vall d'Andorra sobre tatxació de salaris de les escriptures dels notaris.

A. Original en pergamí. Arxiu de la vall d'Andorra.
B. Copia en pergamí, feta a Queragut en el mes de juny de 1356. Arxiu de la vall. — *C.* Copia en pergamí, feta pel notari de la Seu, Guillem de Ministrells a 14 de maig de 1357. Arxiu de la vall. — *D.* Copia en pergamí, feta pel mateix Guillem de Ministrells, a 28 de maig de 1376. Arxiu de la vall. — *E.* Copia en el *Liber in quo sunt inserta privilegia concessa per dominos comites. Fuxi*, f. 190. Arxiu de la vall.

Noverint universi, presentes pariter et futuri, quod anno et die infrascriptis, in mei notarii et testium infrascriptorum presentia, egregius, magnificus et potens vir dominus noster Gasto, Dei gratia Fuxi comes, [vicecomes] Bearni, Marciani et Gavardani, attendens et considerans quandam ordinationem, attestum seu taxationem instrumentorum et aliarum scripturarum factarum et faciendarum jurarum scriptura[rum] de Andorra, ejusdem domini nostri Fuxi comitis, nuper fore factam per Guillelmum Joculatorem, de Ax, vicarium dicte terre de Andorra pro domina nostra domina Helionordi de Convenis, Dei gratia

Fuxi comitissa, vicecomitissa Bearni et Marciani, domina in dicta terra ad ejus vitam per bone memorie dominum nostrum dominum Gastonem, condam virum suum patremque ejusdem domini mei Fuxi comitis, ad ejus vitam pro suo doario relicte et assignate, et nobilem Rogerium de Bessora, vicarium dicte terre de Andorra pro domino Hugone, Dei et sancta Sedis Apostolice [gratia] sedis Urgellensis episcopo, super immoderatis salariis per notarium ac notarios dicti loci exhigendis et extorquendis ab habitantibus et contrahentibus dicte terre, ad evitandam nimiam eorum cupiditatem, cum publico instrumento inde per me notarium infrascriptum recepto, cujus tenor talis est: ¶ Noverint universi, presentes pariter et futuri, quod anno et die infrascriptis, in mei notarii et testium infrascriptorum presentia, venerabiles et discreti viri Guillermus Joculatoris, de Ax, vicarius vallis et terre de Andorra pro egregia et potenti domina nostra domina Alienordi de Convenis, Dei gratia Fuxi comitissa, vicecomitissa Bearni et Marciani ac Gavardani, condomina dicte terre de Andorra per bone memorie dominum nostrum dominum Gastonem, Dei gratia comitem et vicecomitem comitatus et vicecomitatuum predictorum, quondam virum suum, in suo ultimo testamento pro suo doario relicte et assignate ad ejus vitam, [et] Rogerius de Bessora, domicellus, vicarius dicte terre de Andorra pro domino Hugone, Dei et sancte Sedis Apostolice gratia Urgellensis diocesis episcopo, condomino dicte terre, ad instantem requisitionem et humilem supplicationem Guillelmi Boneti, de Ciroval, Raiymundi Rulh, dicti loci, Petri de Podio, Petri de Elyns, parochie de Loria, Guillelmi Capellani, Berengarii Pales, Petri Bartohlomei, Raymundi Vitalis, parochie de Andorra, Raymundi Vitalis, Michaelis Blancha, Arnaldi Narbona, parochia de Encamp, Jacobi Fabre, Raymundi Solani, Bernardi Veceda, Durandi Blanquerii, Petri Calbo, Ray-

mundi Cela, parochie de Canylleu, Guillelmi Babot, Bernardi de Pal, Arnaldi de Lera, parochie de Ordineu, Petri Palancha, Bernardi de Capelano, Petri Labaterii, Bernardi Bons, Johannis Coires, parochie de la Massana, et plurium aliorum proborum hominum dicte terre, majorem partem hominum dicte terre facientium, asserentium et dicentium ipsos et omnes habitatores et contrahentes in dicta terra esse et fuisse diu est lessos, deceptos atque dampnificatos per notarium ac scriptores dicte terre super immoderatis ac indebitis salariis instrumentorum et aliarum scripturarum per ipsos factarum et faciendarum que ab eisdem exhigunt indebite et injuste et contra juris formam et stilum et consuetudinem aliarum terrarum et circumvicinorum suorum, super quibus petierunt sibi et eorum cuilibet de remedio opportuno provideri; idcirco, prefati domini vicarii, vice et nomine quo supra, volentes dicte supplicationi supraproxime eisdem facte, tanquam juri et rationi consone, annuere, ad evitandam nimiam cupiditatem notariorum et scriptorum dicte terre super indebitis et immoderatis salariis instrumentorum, scripturarum et dietarum per ipsos exhigendis, pro utilitate comuni dicti loci, tenore presentis publici instrumenti, nunch et in perpetuum valituri, sedentes in consistorio ac platea seu loco comuni dicti loci de Caniyoll, ubi alias eorum curiam tenere consueverunt, voluerunt, statuerunt,
§ I mandarunt et ordinarunt ut sequitur per ordinem. ¶ Et in primis voluerunt, statuerunt et ordinarunt quod notarius, qui nunc est et qui pro tempore fuerit dicte terre, suum domicilium et mansionem faciat continuam infra
§ II dictam terram. ¶ Item, voluerunt et ordinarunt quod notarius, qui nunc est et pro tempore fuerit, pro quolibet instrumento testamenti, si in formam publicam redigatur et sumam C. solidorum contineat vel ultra usque ad quingentos solidos barchinonensium, septem solidos barchinonen-

sium recipiat et non amplius. ¶ Item, de quolibet instru- § III
mento testamenti sumam D^{orum} solidorum excedenti usque
ad sumam mille solidorum, dictus notarius decem solidos
barchinonensium recipiat et non ultra. ¶ Item, voluerunt et § IV
ordinarunt quod de quolibet instrumento testamenti ultra
sumam mille solidos barchinonensium continente et exce-
dente, dictus notarius quindecim solidos barchinonensium
recipere valeat atque possit, si in formam publicam redi-
gatur, de quibus se teneat pro contento. ¶ Item, dicti do- § V
mini vicarii, cum sepe contingat in formam publicam
testamenta non redigere, voluerunt et ordinarunt quod
dictus notarius pro qualibet nota cujuslibet testamenti
non recipiat ultra medietatem taxationis testamentorum
supraproxime contente et ordinate. ¶ Item, dicti domini § VI
vicarii voluerunt et ordinarunt quod pro quolibet trans-
cripto testamenti predictum notarium faciendo, eidem
notario pro suo labore detur et solvatur medietas predicte
taxationis superius ordinate pro originalibus testamentis
et non ultra, si de verbo ad verbum abstrahatur. ¶ Item, § VII
dicti domini vicarii voluerunt et ordinarunt quod dictus
notarius pro qualibet clausula testamenti ab originali
abstracta recipiat duos solidos sine pluri. ¶ Item, ordina § VIII
verunt quod dictus notarius recipiat pro quolibet codi-
cillo, si in formam publicam redigatur, tres solidos barchino-
nensium; alias ut supra taxatum est et ordinatum. ¶ Item, § IX
pro quolibet transcripto codicilli detur et solvatur dicto
notario, si de verbo ad verbum ab originali abstrahatur,
duos solidos barchinonensium dumtaxat. ¶ Item, dicti do- § X
mini vicarii ordinarunt quod de testamentis que fiunt causa
donationis causa mortis, cum sint ultime voluntates,
detur et solvatur dicto notario qui instrumentum predic-
te donationis receperit, si in formam publicam redigatur,
decem solidos barcinonensium. ¶ Item, pro quolibet instru- § XI
mento promissionis ac restitutionis que frequenter occurrunt

inter confessorem et pacientem sive egrotum, detur et
solvatur notario predicto tale instrumentum recipienti XII.
§ XII denarios barchinonenses. ¶ Item, dicti domini vicarii
statuerunt et ordinarunt quod pro quolibet instrumento
inventarii detur et solvatur dicto notario sicut de testa-
mentis superius taxatis et ordinatis et per modum et for-
mam superius expressatas, nisi tamen dictum inventa-
rium esset majori forme seu tale quod indigeret majori
salario et in eo casu quod detur et dicto notario exsolvatur
ad taxationem et cognitionem dominorum vicariorum
§ XIII vel judicis dicte terre. ¶ Item, ordinarunt quod pro quoli-
bet instrumento difinitionis in formam publicam redacto
detur dicto notario XII. denarios barchinonenses sine pluri.
§ XIV ¶ Item, pro quolibet instrumento cessionis exsolvantur
§ XV dicto notario XII. denarios barchinonenses. ¶ Item, ordi-
narunt quod pro quolibet instrumento simplicis debiti exsol-
§ XVI vantur dicto notario VI. denarios barchinonenses. ¶ Item,
pro quolibet instrumento debiti cum juramento IX. dena-
§ XVII rios barchinonenses eidem notario exsolvantur. ¶ Item, pro
quolibet instrumento debiti cum juramento et pena tertii
§ XVIII dentur dicto notario XII. denarios barchinonenses. ¶ Item,
pro quolibet instrumento debiti cum obligatione speciali,
§ XIX XII. denarios barchinonenses. ¶ Item, ordinarunt et sta-
tuerunt quod pro qualibet apocha et etiam antipocha sex
§ XX denarios barchinonenses eidem notario exsolvantur. ¶ Item,
pro quolibet instrumento debiti cum hostagio et juramento,
dictus notarius duos solidos barchinonensium recipiat sine
§ XXI pluri. ¶ Item, pro quolibet instrumento pignorationis, duos
§ XXII solidos barchinonensium. ¶ Item, pro quolibet instrumento
quando possessiones alique traduntur in emphiteosim sive
ad censum, dictus notarius XII. denarios barchinonenses
§ XXIII recipiat dumtaxat. ¶ Item, pro quolibet instrumento per-
mutationis seu cambii duos solidos dicto notario exsolvan-
§ XXIV tur. ¶ Item, pro quolibet instrumento afirmationis nuncio-

rum, dictus notarius recipiat XII. denarios barchinonenses.
¶ Item, pro quolibet instrumento locationis sive rei, si tamen § XXV
[non] sit juratum, dictus notarius XII. denarios barchinonenses recipiat tantum; si vero juratum fuerit eidem notario XVIII. denarios barchinonenses exsolvantur. ¶ Item, § XXVI
pro quolibet instrumento tituli, dentur et exsolvantur dicto notario XII. denarios barchinonenses. ¶ Item, pro quolibet § XXVII
instrumento debiti sive comanda dentur dicto notario VIII. denarios barchinonenses. ¶ Item, si intervenerit § XXVIII
juramentum cum obligatione speciali, dictus notarius II. solidos barchinonensium recipiat sine pluri. ¶ Item, pro § XXIX
quolibet instrumento societatis, II. solidos barchinonensium. ¶ Item, pro quolibet instrumento procurationis, § XXX
si sit speciale ad unum actum, XII. denarios barchinonenses eidem notario exsolvantur; si tamen dictum procuratorium fuerit generale, XVIII. denarios recipiat sine pluri.
¶ Item, si dictum procuratorium fuerit cum juramento et § XXXI
generale, dictus notarius II. solidos barchinonensium recipiat sine pluri. ¶ Item, de instrumentis substitutionum, § XXXII
XII. denarios barchinonenses. ¶ Item, dicti domini vi- § XXXIII
carii voluerunt et ordinarunt quod dictus notarius pro quolibet instrumento emancipationis, cum sepe contineat donationem et habeat fieri coram judice cum sollempnitate, VII. solidos barchinonensium recipiat solummodo et dumtaxat. ¶ Item, pro quolibet instrumento cure, § XXXIV
idem notarius recipiat V. solidos barchinonensium. ¶ Item, § XXXV
pro quolibet instrumento tutele, totidem et non ultra.
¶ Item, pro instrumento taxationis expensarum que inter- § XXXVI
dum pro tutoribus et curatoribus fieri habebunt, dentur et exsolvantur dicto notario III. solidos barchinonensium. ¶ Item, pro aliis instrumentis cujuscumque conditio- § XXXVII
nis existant taxationum expensarum, dicto notario tres solidos exsolvantur. ¶ Item, pro quolibet instrumento § XXXVIII
compromissi dictus notarius quinque solidos recipiat

§ XXXIX tantum. ¶ Item, pro sententia arbitrali, cum non possit
decerni an prolixa sit scriptura, dictus notarius recipiat
quinque solidos et non ultra; si vero duo fiant instrumenta,
quelibet pars solvat dicto notario totidem; si vero in formam
publicam non redigatur, quelibet pars solvat dicto notario
§ XL pro suo labore XVIII. denarios barchinonenses. ¶ Item,
dicti domini vicarii ex causa predicta statuerunt et ordinarunt
quod pro quolibet instrumento venditionis, nisi
fuerit castri seu ville aut mansorum in quibus hominum
jurisdictio vendatur, dictus notarius recipiat XVIII. denarios
barchinonenses sine pluri; et in eo casu quo talem venditionem
contineat, videlicet castri, ville aut mansorum
vel aliam similem illis, eidem notario exsolvantur ad notitiam
et taxationem dictorum dominorum vicariorum
§ XLI seu judicis dicte terre. ¶ Item, si dictum instrumentum
fuerit cum juramento, quod eidem notario dentur et solvantur
§ XLII vantur duos solidos barchinonensium. ¶ Item, si dictum instrumentum
fuerit cum juramento mulierum et virorum et
cum fidejussore seu fidejussoribus, cum sepe contingit,
§ XLIII dictus notarius de tribus solidos valeat contentari. ¶ Item,
si dictum instrumentum fuerit cum omnibus suis clausulis
que in instrumentis magni ponderis sunt necessarie, in eo
casu dictus notarius pro tali instrumento quinque solidos
§ XLIV barchinonensium recipiat et non ultra. ¶ Item, dicti domini
vicarii voluerunt et ordinarunt quod de instrumentis
que fiunt in enquantu generali pro tutores vel curatores,
cum interveniat decretum judicis et laudimium seu relatio
procurationis, idem notarius pro predictis recipiat quinque
§ XLV solidos barchinonensium sine pluri. ¶ Item, pro transcripto
seu transsumpto tali instrumenti, XII. denarios barchi-
§ XLVI nonenses eidem notario exsolvantur. ¶ Item, pro quolibet
instrumento possessionis tradende, XII. denarios barchi-
§ XLVII nonenses. ¶ Item, pro instrumento homagii dictus notarius
§ XLVIII duos solidos barchinonensium recipiat sine pluri. ¶ Item,

pro instrumentis arrarum seu promissionum, pro qualibet
parte idem notarius duos solidos barchinonensium recipere
valeat et non plus. ¶ Item, dicti domini vicarii voluerunt § XLIX
et ordinarunt quod dictus notarius pro quolibet instru-
menti hereditamenti simul cum instrumentis nuptialibus
et difinitionum atque debitorum, si ex uno et eodem facto
simul recipiantur, decem solidos barchinonensium recipiat
et recipere valeat dumtaxat. ¶ Item, voluerunt et ordina § L
runt quod dictus notarius, qui nunc est et pro tempore
fuerit, pro quolibet instrumento donationis inter vivos,
si fuerit valoris mille solidorum et infra usque ad quingen-
tos solidos barchinonensium, tres solidos recipiat tantum;
si vero minus fuerit quingentorum solidorum, duos solidos
barchinonensium dictus notarius recipiat sine pluri. ¶ Item, § LI
si dicta donatio fuerit ultra mille solidos barchinonen-
sium, pro quolibet milliario voluerunt et ordinarunt quod
dictus notarius recipiat XII. denarios barchinonenses, sine
pluri. ¶ Item, voluerunt et ordinarunt quod si dicta donatio § LII
facta fuerit cum insinuatione judicis, quod instrumentum
inde receptum, si in formam publicam redigatur, taxetur
per dictos dominos vicarios seu judicem dicte terre. ¶ Item, § LIII
voluerunt et ordinarunt quod pro quolibet instrumento
parcerie dentur et solvantur dicto notario XII. denarios
barchinonenses. ¶ Item, ordinarunt quod si dictum instru- § LIV
mentum fuerit cum juramento et fidejussione, eidem nota-
rio pro dicto instrumento dentur duos solidos barchinonen-
sium. ¶ Item, ordinarunt quod pro quolibet instrumento § LV
donationis seu institutionis simplicis capellanie seu presbi-
teratus, eidem notario tres solidos barchinonensium exsol-
vantur. ¶ Item, ordinarunt quod pro quolibet instrumento § LVI
apellationis, dicto notario solvantur prout superius dictum
est de inventariis et ordinatum. ¶ Item, de petitionibus § LVII
apostolorum idem ac tantummodo dicto notario exsol-
vantur. ¶ Item, pro instrumentis prestationum, cum alie § LVIII

sint majores alie minores, detur ac solvatur dicto notario ad cognitionem et taxationem dominorum vicariorum vel judicis dicte terre aut alterius eorumdem.

§ LIX ¶ Item, voluerunt quod dicto notario pro instrumentis violarii detur et solvatur ad arbitrium dictorum dominorum vicariorum seu judicis.

§ LX ¶ Item, dicti domini vicarii ordinarunt et statuerunt quod notarius, qui nunch est et qui pro tempore fuerit, habeat et recipere valeat atque possit pro quolibet pedagio et totiens quotiens villam ejus mansionis seu habitationis exire contingerit pro instrumentis recipiendis, ab illo seu ab illis qui ipsum de predictis requisiverint, duos solidos barchinonensium solum et dumtaxat.

§ LXI ¶ Item, dicti domini notarii voluerunt, statuerunt et ordinarunt quod dictus notarius, qui nunch est et qui pro tempore fuerit, ire et visitare habeat dictam terram et vallem seu villas de Andorra, qualibet septimana unam parrochiam, suis propriis sumptibus et expensis, pro dicto suo officio exercendo.

§ LXII ¶ Item, dicti domini vicarii ordinarunt quod cum sepe contingit plura instrumenta cassu fortuitu amittere et deinde indigeant refectione, quod de illa refectione idem notarius recipiat medietatem salarii supra ordinati et taxati.

§ LXIII ¶ Item, predicti domini vicarii voluerunt et ordinarunt et tenore presentis publici instrumenti, nunc et in perpetuum valituri, mandarunt quod dictus notarius, qui nunc est et qui pro tempore fuerit, predictas ordinationes et scripturarum et instrumentorum taxationes supra proxime insertas et expressatas teneant et tenere et observare de puncto ad punctum habeant inviolabiliter et cum efectu et nichil plus recipere valeant atque possint; et hoc in et sub pena decem librarum Barchinone danda et solvenda predictis domino episcopo et domina comitisse, videlicet cuilibet eorum partem sibi contingentem, et a dicto notario levanda et exhigenda totiens quotiens contra predicta fecerit seu veniret. Et predicta omnia universa[et]

singula supra scripta et in presenti instrumento contenta, declarata et ordinata dicti domini vicarii et eorum quilibet promiserunt facere ratificari, approbari, laudari et confirmari, videlicet dictus Guillelmus Joculatoris, vicarius per dictam dominam nostram Fuxi comitissam nec non et per dominum nostrum Fuxi comitem, et dictus nobilis Rogerius de Besora, vicarius per dictum dominum episcopum, eorum bona fide, de quibus omnibus et singulis suprascriptis et ordinatis predicti domini vicarii ad requisitionem predictorum proborum virorum voluerunt et requisiverunt me notarium infrascriptum ut eisdem hominibus et habitatoribus dicte terre reficerem et conficerem publicum instrumentum seu publica instrumenta si plura habere velint de consilio sapientis et reficere si et quando eis placuerit productum vel non productum juxta seriem, substantiam et formam superius expressatam. Acta fuerunt hec in dicto loco de Caniyoll, die lune in crastinum Pentecostes Domini, sub anno Domini millesimo trecentesimo quinquagesimo sexto; in presentia et testimonio nobilis Arnaldi de Aurivalle, de Bellomonte, procuratoris et receptoris reddituum dicte domine nostre Fuxi comitisse, Raymundi Porterii, de Tarascone, Guillelmi Michaelis, de Ax, Johannis de Puteoclauso, Bernardi Sartoris, Jacobi Granerii et magistri Guillelmi de Ministrells, notarii Sedis Ugellensis, et magistri Raymundi de Ornaco, notarii Tarasconis et totius comitatus Fuxi publici, qui mandatus et requisitus de premissis hanc cartam recepit et in suo protocollo notavit, vice cujus et mandato ego Raymundus de Podrollis, notarius publicus Taraschonis et totius comitatus Fuxi, ejus juratus et substitutus, eandem cartam scripsi et in hanc publicam formam redegi. Ego vero Raymundus de Ornacho, notarius publicus prescriptus, habita collatione cum dicto meo substito cum originali notula, hic me suscripsi et signum meum consue-

tum apposui *(s. man.)*. — Tenore presentis publici instrumenti nunch et in perpetuum valituri, gratis et ex certa sui scientia et de jure suo et suorum successorum plene memor et certificatus, non vi, metu, dolo, suasione ac circumventione alicujus, plene memor et certificatus, per se et suis successoribus presentibus et futuris, predictas ordinationes, attestum et taxationes instrumentorum et scripturarum in predicto instrumento contentis seu contentas et insertas laudavit, approbabit, ratificavit et confirmavit et rata, grata atque firma haberi voluit et mandavit. Insuper voluit, mandavit et ordinavit cum presenti publico instrumento et in perpetuum valituro quod notarii seu scriptores publici, qui nunc sunt et pro tempore fuerint dicte terre, predictas ordinationes et taxationes superius insertas et expressatas teneant et inviolabiliter observent et nihil in contrarium facere presumant nec atemptare, sub pena in dicto instrumento contenta; de quibus mandavit mihi notario infrascripto ut reciperem publicum instrumentum et conficerem quod et feci. Acta fuerunt hec in Castro Queri acuti, terre Doneçani, die jovis ante festum sancti Johannis Baptiste, anno domini millesimo trecentesimo quinquagesimo sexto; in presentia et testimonio domini Rogerii Bernardi, vicecomiti Castriboni, domini Bertrandi de Vermhelio et Raimundi de Bos, famulorum dicti domini Fuxi comitis, domini Arnaldi de Lamorteno, licenciati in legibus, de Fuxo, nobilis Arnaldi de Aurivalle, de Bellomonte, Bernardi Gilberti, dicti loci Queriacuti, et magistri Bernardi de Ornaco, notarii Taraschonis et comitatus Fuxi publici, qui mandatus de premisis hanc cartam recepit et in suo protocollo notavit, vice cujus et mandato ego Raymundus de Pedrollis, notarii Taraschonis et totius comitatus Fuxi publicus, ejusdem magistri Raymundi de Ornaco juratus et substitutus, eandem cartam scripsi et in publicam formam

redegi et nona linea a principio computando bene et fideliter rassi et emendavi. Ego vero Raymundus de Ornaco, notarius antedictus, predicta recepi, notavi et signo meo et consueto signavi *(s. man.)*.

XXII

1356, juny, 27. — Perpinyà.

El bisbe d'Urgell, Huc des Bach, aproba i confirma les ordinacions sobre tatxació del salaris de les escriptures dels notaris de la vall d'Andorra.

A. Original. Pergamí que conserva un fragment del segell pendent.
B. Copia en el *Llibre de transumptos y notas dels privilegis, franquesas, immunitats, exemptions y altres actes de la universitat de la vall d'Andorra,* fol. 55.

Pateat universis quod nos frater Hugo, miseratione divina episcopus Urgellensis, visis et perlectis quibusdam ordinationibus seu provissionibus factis per vicarios seu curiam vallium de Andorra super taxatione salariorum scripturarum, instrumentorum et contractuum scribanie dictarum vallium de Andorra, attendentes quod ipsas ordinationes seu taxationes predicte scribanie bonas, utiles et dictas valles et terram et habitantes in ibi non modicum dirigentes et ex quibus magna utilitas dicte terre et personis habitantibus in eadem poterit pervenire; idcirco easdem ordinationes et taxationes scribanie vallium de Andorra per dictos vicarios ut predicitur factas, gratis et ex certa scientia, thenore presentium laudamus, approbamus, ratificamus et confirmamus et eisdem nostrum prebemus assensum pariter et consensum. Mandantes notario seu notariis dictarum vallium, qui nunc sunt et pro tempore fuerint, quatenus predictas ordinationes et taxa-

tiones inviolabiliter teneant et observent. In cujus rei testimonium presentes litteras fieri et nostri [sigilli] appensione jussimus comuniri. Datum Perpiniani die vigesima septima junii anno a Nativitate Domini M.º CCC.º quinquagesimo sexto.

XXIII

El bisbe d'Urgell, Berenguer d'Erill (1371-87), concedeix als homes de la vall d'Andorra que tinguin una fira anual i un mercat setmanal.

Diploma perdut, indicat en un document de 1402.[1]

XXIV

1402, febrer, 13. — Guissona.

El bisbe d'Urgell, Gauceran de Vilanova, atenent la suplicació dels homes de la vall d'Andorra, els hi confirma tots llurs privilegis, costums, franqueses i llibertats.

A. Original. Pergamí, que porta segell pendent. Arxiu de la vall d'Andorra.

Nos Galcerandus, miseratione divina episcopus Urgellensis, universis et singulis ad quos pervenerint notum facimus per presentes, quod pro parte proborum hominum terre et vallium nostrarum Andorre fuit nobis humiliter supplicatum ut privilegia, franquitates, libertates et immunitates eis concessa et concessas per predecessores nostros Urgellenses episcopos confirmare [et] ratificare eis deberemus. Quamobrem, ipsorum supplicationibus benigniter inclinati, vestigiis predecessorum nostrorum inherendo volentes, ut gentes predicte libertius et securius habi-

[1] Vègi's mes avall, doc. XXV.

tent in vallibus predictis, gratis et de certa scientia, ipsis gentibus habitantibus in terra et vallibus predictis nostris Andorre confirmavimus et ratificavimus et tenore presentium confirmamus et ratificamus omnia et singula privilegia, consuetudines, franquitates et libertates de quibus usi fuerint et consueverint uti temporibus preteritis, que et quas hostendere possint eis fore concessas et concessa inauctoritzata per nostros predecessores. Mandantes procuratori et vicario generali ac officiali principali ceterisque vicariis, bajulis et officialibus nostris presentibus et futuris, quocumque nomine censeantur, quatenus predictas nostras confirmationem, concessionem et ratifficationem servent dictasque gentes dictis concessione, ratfificatione et confirmatione uti permittant sine contradictione et oppositione qualibet, sub ire et indignationis nostre incursu. In quorum fidem et testimonium presentes fieri jussimus, nostri sigilli appensione comunitas. Datum in villa nostra Guissone, XIII. die febroarii, anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo secundo. GALCERANDUS EPISCOPUS. — P.

XXV

1402, febrer, 13. — Guissona.

El bisbe d'Urgell, Gaucerand de Vilanova, atenent la suplicació dels homes de la vall d'Andorra, els hi confirma el privilegi de tenir una fira anual i un mercat setmanal.

A. Original. Pergamí, que porta segell pendent. Arxiu de la vall d'Andorra.

Nos Galcerandus, misseratione divina episcopus Urgellensis, universis et singulis ad quos pervenerint notum facimus per presentes, quod pro parte hominum terre et

vallium nostrarum Andorre fuit nobis humiliter supplicatum ut cum per reverendissimum dominum Berengarium, quondam Urgellensem episcopum, predecessorem nostrum, concessum fuerit dictis hominibus, pro utilitate dictarum vallium et omnium habitantium in eis, ut una vice anno quolibet in festo sancti Mathei apostoli tenere possent nundinam, quod vulgari vocabulo fira denominatur, in loco quem mallent intus valles predictas, et in uno die cujuslibet septimane forum sive mercat, et super hiis suas concesserit litteras, quas, ut asseruerunt, incendiis immissis tempore guerre comitis Fuxi in illis partibus combuste et deperdite fuerunt, nos dictam concessionem sive privilegium et alia predicta confirmare et de novo concedere eis dignaremur. Nos vero ipsorum suplicationibus inclinati, volentes quantum possumus comodum dictis valiibus et habitantibus in eis procurare, nostrorum predecessorum vestigiis inherendo, gratis et de certa scientia nostra, confirmavimus et ratificavimus ac tenore presentium confirmamus et ratificamus et etiam de novo concedimus quod homines sive gentes terre et vallium nostrarum Andorre possint tenere nundinam sive fira una vice anno quolibet in dicto festo sancti Mathei, in loco quem maluerint terre et vallium predictarum, et forum una die quam elegerint aut maluerint in qualibet septimana, prout melius videbunt expedire; in quibus nundinis sive firas aut foris sive mercats omnes et singuli, tam subditi nostri quam quivis aliorum regnorum et terrarum, sint et possint in ipsis venire, stare et redire salve et secure in persona et bonis sive mercibus et vendere sive emere ad beneplacitum eorum, quoniam nos ipsis cum presentibus damus et concedimus illamet privilegia, franquitates et immunitates que in aliis nundinis sive foris villarum et locorum nostrorum antiquitus concessa fuerunt, de quibus utuntur. Mandantes procuratori nostro ac

vicariis generalibus, officiali principali, bajulis, vicariis et subvicariis et aliis quibusvis officialibus et subditis nostris, presentibus et futuris, quod dictas confirmationem, ratificationem et concessionem servent prelibatis hominibus et faciant servari ad unguem eosque uti concessionibus et privilegiis predictis permittant libere et quiete, sub ire et indignationis nostre incursu. In quorum omnium testimonium presentes fieri jussimus, nostri sigilli appensione comunitas. Datum in villa nostra Guissone, XIII.ª die febroarii, anno a Nativitate Domini M.ºCCCC.º secundo. GALCERANDUS, EPISCOPUS. — P.

XXVI

1419, febrer, 11. — Seu d'Urgell.

El bisbe d'Urgell, Francesc de Tovià, atenent la suplicació dels prohomes de la vall d'Andorra, concedeix als habitants d'aquesta la facultat d'elegir anualment certes persones per a curar dels afers de la vall, defensant sos drets i privilegis; i així mateix els hi atorga que les persones subjectades a informacions o processos quan resultin ignoscents no hagin de pagar res de les corresponents actuacions.

A. Original perdut.
B. Copia en el *Llibre de transumptos y notas dels privilegis, franquesas, immunitats, exemptions y altres actes de la universitat de la vall d'Andorra,* f. 56, doc. 24. Arxiu de la vall d'Andorra.

Franciscus, miseratione divina Urgellensis episcopus, dilectis et fidelibus nostris probis hominibus et habitatoribus vallium nostrarum de Andorra, qui nunc sunt et pro tempore fuerint, salutem et dilectionem. Quia vestrorum pro parte pridie fuit nobis exhibita et humiliter presentata per Andream d'Alas, habitatorem loci de Andorra, quedam

supplicatio hujusmodi tenoris: ¶ A la molt reverent e paternal senyoria de vos, molt reverent senyor, humilment supplicant exposan los homils vassalls e subdits vostres los prohomens de las valls d'Andorra: que com diverses vegades e soveny se esdevinga que ells, tant per raho dels drets o vectigals, aixis com son marques, leudas e altres drets, com per contrats de termens e d'altres questions que han necessariament ab la vila de Puigcerda e ab los homens e universitats de la vall de Querol e altres circumvehins llurs, los convinga fer ajustament e aplegar concell per desliberar e acordar que dehuen e poden fer sobre les dites coses e ordenar e constituir sindichs o misatgers per tractar e procurar e proseguir aquellas, e aso no puscan fer sens ajustament de concell e aplech de tots los homens de les dites valls e, molt reverent senyor, los dits ajustaments no fassan ne fer pugan sens gran dany e carrech dels dits homens, que per ajustar-se en un loc de les dites valls los conve venir de dugues o de tres leugues o mes lluny de aquell loch e deixar lurs obres rusticanes e algunes vegades lurs bestiars a perill de perdició, e majorment, senyor, sia perillosa cosa fer ajustament de moltes gents, majorment aixís grossers, com tants caps tants enteniments se demostran; per aço, molt reverent senyor, per sedar e esquivar tots sinistres, escandols e perills e obviar ad [a]quells, e per benaveure dels dits homens, suplican a la vostra gran senyoria que sia de vostra merce graciosament atorgar e ordonar que de aquí avant cascun any una vegada, lo concell tot generalment de la dita vall en un loch de aquella ajustat, pusquen elegir e assignar dos o tres homens de cascuna parroquia e segons que a la vostra senyoria plaura, los cuals jurian en forma acostumada de la dita vall que be e leyalment se hauran en aconsellar, tractar e procurar los negocis o fets de les dites valls e puscan fer e elegir sindich o sindichs, missatger o mis-

satgers, los quals hagen poder de pertractar, procurar e prosseguir los dits fets e negocis, en jui e fora jui, aixis com si per tots los homens ajustats de les dites valls eren elegits e constituits. ¶ Item, senyor, com moltes de vegades se esdevinga que los notaris o escribans e saigs de les dites valls o cort de aquelles facen, en absencia del jutge o en altra manera, per subjections de algunes informacions contra los singulars de les dites valls, citaments o altres procehiments e a la fí per la cort sera trobat innocent e sens culpa e aço no contrestant los dits notaris e saigs forçan los dits sens culpa acusats e perseguits de pagar lurs salaris aixis com si eren culpables, en tant que indirectament per llur innocencia e no culpa son punits, e com [no] sia justa cosa que'ls sia imposat carrech ni greuge, com baste que per la sola accusacio e per veurer la veritat de llur innocencia sian prou afligits no·ls deu esser ajustada afliccio; per ço, molt reverent senyor, los prohomens humilment, com desus es dit, suplicquen a la dita vostra senyoria que li placia de statuir e ordonar que de aqui avant aytals acusats e sens culpa trobats no dehuen ni puguen esser forçats de pagar alguna cosa als dits notaris e saigs. E ab aquestes coses, molt reverent senyor, los farets singular gracia e merce. Nostre Senyor Deu, senyor, vos don bona vida e longa ab prosperable benhaurança. Nos itaque, visis et perlectis singulis que in preinserta supplicatione continentur, volentes in et super his proinde pro securitate et tuitione habitatorum dictarum vallium et eorundem jurium et privilegiorum conservatione quantum possumus juste et salubriter providere, vestris supplicationibus benigniter inclinati, cum hac presenti carta, sigilli nostri pendentis munimine ut infra patet roborata, et dum de nostro processerit beneplacito et voluntate et non ultra valitura et duratura, concedimus ac licentiam et facultatem plenarias imparti- § 1

mur, quantum in nobis est, vobis dictis probis hominibus et habitatoribus vallium nostrarum predictarum de Andorra, pro tempore existentibus, quod in generali congregatione quod vos, jurati seu proceres earundem vallium, facietis de hominibus habitantibus in eisdem possitis et liceat vobis eligere inter vos, assignare et deputare certas personas quibus possitis et libere valeatis potestatem elargiri quod nomine et vice earumden vallium valeant intervenire, deffendere, tueri et manutenere pro viribus omnia et singula jura, tam vectigalium, marcarum, leudarum, adempriviarum, erbatgiorum et privilegiorum quodque aliorum quorumvis immunitatum, jurium et libertatum dictis vallibus concessorum et spectantium quovis modo, in judicio vel extra, contra et adversus quascumque personas cujusvis status, sexus, gradus, conditionis aut preeminentie existant, sicuti et prout necessarium fuerit et negotiorum qualitas exposcerit, excepto quod hec nequeant facere seu exercere contra nos aut successores nostros in ecclessia Urgellensi ullo modo; quam quidem electionem dictarum personarum possitis et liceat vobis facere semel tantum quolibet anno. Que persone electe per vos et deputate habeant et teneant ante exercitium jurare, in posse officialis aut officialium nostrorum qui predicte congregationi interfuerit, quod bene et fideliter se habebunt circa predicta exercenda defendentque et quantum eis erit tractabunt et procurabunt omne bonum et commodum ac utilitatem predictarum vallium dampnumque pro posse evitabunt et execrabunt, dolo, machinatione et
§ 11 fraude cessantibus quibuscumque. Ulterius vobis concedimus et gratiam impartimur, ut juris est et rationis, quodque aliqua persona dictarum vallium Andorre habitatrix minime teneatur salarium aliquod vel alias expensas solvere notario aut sagioni ipsarum vallium de quibusvis informationibus, inquisitionibus et processibus contra eam re-

ceptis et actuatis, si tamen persona illa reperta fuerit innocens, innoxia et sine culpa super illis de quibus delata fuerit aut contra eam opposita extiterint. In quorum omnium testimonium presentes vobis fieri jussimus, nostri sigilli appensione munitas; quas durare volumus, ut preffertur, dum de nostro processerit beneplacito et voluntate, et non ultra. Datum in civitate nostra Urgellensi, die undecima februarii, anno a Nativitate Domini millesimo quatuorcentesimo decimo nono. FRANCISCUS, EPISCOPUS URGELLENSIS.

XXVII

1419, desembre, 17. —Andorra la Vella.

Ramon de Capdevila, llotinent del veguer de la vall d'Andorra pel comte de Foix, confirma, en nom d'aquest, als homes de la vall d'Andorra el privilegi, que'ls hi havía ja atorgat el bisbe d'Urgell, d'elegir anualment certes persones per a curar dels afers i drets de la vall.

A. Original. Pergamí amb segell. Arxiu de la vall d'Andorra.

Ramon de Capdevila, lochtinent de veguer en les valls de Andorra per lo molt honorable en Johan de Gotz, veguer de les dites valls per lo molt alt senyor lo senyor comte de Foix, als feels los prohomens de les dites valls, qui ara son ho per temps seran e a tots altres a qui les presents pervinran o demostrades seran, notifficam que com los dits prohomens ayen empetrat per part del senyor bisbe d'Urgell, per tant que diverses vegades e soven esdevinga entre ells que, tant per raho dels drets o victigals, axi com per marques, leudes e altres drets, com per contrasts de termens e moltes d'altres questions que [exien] necessariament e en special en la vila de Puygcerda e ab los homens e universitats de la vall de Queroll e d'altres cir-

cumveins lurs, los convenie per cascuna vegada de ajustar e aplegar conseyll per deliberar e acordar que deuen ne son tenguts fer ab poder de deffendre sobre les dites coses e ordenar e costituir sindichs o misatgers per tractar, procurar e prosiguir en aqueles, e aço no poden fer sens ajustament de consely e aquel no facen ne fer pusquen sens lur grans dan e carech de les universitats e les cove de venir de dues e tres legues luny e lexar lurs obres rusticanes e algunes vegades los lurs bestiars a perily de perdicio e d'altra part sie perily de moltes gents on ha tants caps e tants enteniments se demostren, per ço, per esquivar aquels perilys e tots sinistres scandolls obviar, suplicaren degues atorgar e ordenar que d'aqui avant cascun an una vegada lo consely tot generalment de les dites valls [fos] en un loch e pusquen elegir sindich o sindichs, misatger o misatgers los quals hayen plen poder de tractar e procurar los dits fets e questions prosiguir en juhi e fora juhi, axi com pus largament es compres e estipulat en una carta qui dada fo en la Seu de Urgell a XI. de febrer l'an de la Nativitat de Nostre Senyor mill CCCCXIX.º pus largament es contengut; per que attenents la dita licencia e concessio e que fo feyta e atorgada per part del dit senyor bisbe e de les dites coses no poden ni deuen usar sens consentiment del senyor comte o de son veguer o loch de aquell e com lo dit molt alt senyor sie en les partides de Monpayler e devers Avinyo e de les coses desus dites se porie ensiguir peryly devers los dits prohomens que an a prosiguir lurs fets, en special de la questio que de present se mene en Puygcerda, e pregan e requiren a la dita licencia los sie dat loch; per que, tant per conservacio dels drets de monsseyor lo comte de Foix quan encara per lur necessitat, atorgam, en nom que desus e del dit senyor, puxen elegir certes persones les quals pusquen entrevenir en juhi com en tot altre loch deffendre e mantenir tots e

sengles drets, axi de victigals, marques, leudes, aenprius, erbatges e privilegis com d'altres drets, munitats e libertats a les dites valls e habitants en aquelles atorgats e sernerats per qualsevol altra manera, en juhi e fora juhi, e aço per tant com al dit senyor comte plaura e no pus. E fo dada en Andorra, a XVII. dies del mes de deembre, l'any de Nativitat de Nostre Senyor mill CCCCXIX

XXVIII

1433 { agost, 13. — Muret.
setembre, 19. — Seu d'Urgell

El bisbe d'Urgell, Francesc de Tovià, i el comte Joan I de Foix atorguen als andorrans un privilegi sobre diversos capitols que aquests els hi havien presentat.

A. Original. Pergamí, amb els segells dels dos atorgants. Arxiu de la vall d'Andorra.

B. Copia en el registre 12 (pels anys 1433-35) de la Curia episcopal d'Urgell. — *C.* Copia en el *Liber in quo sunt inserta privilegia concessa per dominos comites Fuxi,* f. 11 v.º — *D.* Copia en el ms. 16657 del fons francés, f. 687, a la Biblioteca Nacional de París. — *E.* Copia en el volum 52 de la *Collection Dupuy,* f. 18.

Frances, per la gracia [de] Diu avesque d'Urgell, et Johan, per la medixe gracia, comte de Foix, de Bigorra, vescomte de Castellbon, a nostres amats los veguers, officiers et subgetz de las valls d'Andorre, salut. Cum per los nostres jurats et prohomes de las ditas valls d'Andorre, temps ha passat, ab supplications en scriut articulades largament siam stats separadament supplicats sobre auguns costums anticx en las ditas valls et per los abuses feyts per los dits veguers et autres officies de las ditas valls, sobre los quals hajam depputats certs commissaris et feyt recebre certanes imformacions per las quals nos coste de augunes

causes, aiximadix sie propri a nos privilegiar et libertar la dita nostre terra de Andorre et nostres sosmes, vistes las causes que los dits jurats an demandat en nom de la dita terre, segont en la fin de cascun article largament per las nostres respostes et ordenances es contengut; los quals capitols, respostes e ordenanses son de la tenor seguent, ensemps ab la supplicació: ¶ Molt reverent senyor, molt illustre senyor. A las vostres grans senyories humilment demostren e signiffiquen los vostres humils sosmes juratz d'Andorre los capitols, precedent legittime informacion per vostres comissaris deputatz, en via de privilegis a las dites valls et habitants d'Andorre et singulars, supliquen aquells, que son los qui's seguen, los vullats
§ 1 autryar. Et primerament disen et pausen que tostemps de que memoria de homes no es ancontrari en las dites valls d'Andorre se son acostumatz de tallar comunament et indistint los habitants questies, aixi en questies pagadores au senyor avesque cum au senyor comte de Foix, aixi que negun no es exceptat per rason de officis ni per nulle autre rason et aixi los sags cum autres et aixi per las dites questies cum autres carex, no contrestan que de present los sags de les dites valls se·n vullen exhimir et far francx sus color deus officis.[1] *Lo senyor avesque et lo*

[1] Vers 1389 ja hi havia hagut qüestions perque el saig del comte de Foix havia procurat eximir-se de contribuir a les questies, de lo qual els andorrans varen reclamar-ne al comte Gastó III, qui va resoldre en llur favor. Així ho explica, amb tot detall, aquest document : «Noverint universi quod anno et die infrascriptis in mei notarii publici et testium subscriptorum presentia, constituti in siminterio ville de Andorra, ubi alias proceri vallis Andorre solent et consueverunt congregari pro vista et consilio inter ipsos celebrando, videlicet Petrus Fontana de Vilario, juratus de Canilleu, Raymundus Narbona, juratus de Encamp, Petrus Plau, juratus de Ordineu, Raymundus de Lacoma, de Anhos, parochie de la Massana, Egidius Martini de Manso, juratus Andorre, et Bernardus Stephani de Bayshezari, juratus parochie de Luria, ante presentiam et conspectum Petri Thomas, sagionis vallis Andorre pro reverendo in Christo patre et domino domino Galcerando, digna Dei et Apostolice gratia Urgellensi episcopo, qui presentarunt eidem sagioni et per me notarium subscriptum perlegi requisiverunt quasdam patentes et apertas litteras in

senyor comte ordonen que los officiers et saghs paguen questies segont que los autres homes de las valls d'Andorre an acostumat de pagar. Item, disen que la utilitat de la terre oey § 11 et tot jorn se sguarde en goardar aquere que sie provedide de vittualles, signantment de blatz, segon los caas occorrentz de present, per que es necessari que los veguers ni saghs

papiro scriptas a venerabili et provido viro domino Arnaldo de Quoscio, vicario vallis Andorre pro illustrissimo principe domino domino Gastone, Dei gratia Fuxi comite, domino Bearni vicecomiteque Marciani et Gavardani, condomino ipsarum vallium, emanatas ejusque sigillo proprio cere rubee in earum dorso sigillatas dictoque sagioni directas, quarum tenor dignoscitur esse talis: Arnau de Quos, viguer de les vals d'Andorra per mossen lo comte de Foys a Ramon del Areyn, say de les dites vals per lo dit mossen lo comte, salut. Unas letras del dit nostre senhor lo comte havem receubudes le dia de la data de les presents, de las quals la vigor es aquesta: Gaston, per la gracie de Diu comte de Foys, senhor de Bearn, vescomte de Marsan e de Gavardan, a nostre amat Arnau de Quos, viguer en la tera d'Andore, salutz. A la supplicacio de las gents d'Andorre disentz que nostre sarchan los recuse pagar las questas e autres carrexs que·s fen en lor loc, conbien que diguen que en los temps davant passat n'ave costumat de pagar, vos mandam que lo dit sarjant compelliatz e compellir fassatz a pagar e contribuir a les questes e autres carx, aixy cum saintz ave acostumat de far; e gardatz que noy falliatz em pene de L. lliures de morles.Dada a Masseres lo XV. jorn de fever l'an M. CCC. LXXXIX. R. E aixi medix lo compelliatz tant entro aje pagat aquero que dar deu per l'an passat, que no i volut pagar. Dad cum dessus, de mandament de mossen lo comte a relar cion de R. Garcies. M. de Pugvalor.— Per que per vigor de las ditas letras desus enserides volem e vos mandam, sus la pena de L. libres de morlas, que ayats a pagae contribuir a las questas que a vos s'apartanho segons la valor de vostres bees, ayxhi cum acostumat es sa aver e juxta la tenor de las desus enserides letres, e en asso gardatz vos que no falliatz; en pero mandam que las questas per vos degudas d' assi entras o arayrages d'aquelas paguets segons la ordenansa de mosser *(raspat)* aquelas que d'assi avant se 'n paussaran en la dita terra de Andora en la pena dessus dita e en la forma que mosser ha ordenat. A vos en P. Thomas mandam que so que vos avetz pres de les gents d'Andora per la questa que Ramon del Areny era quiti ajats a redir e restituir en aques de qui pres o avetz, e asso en la pena dessus dita, majorment cum mosser de Foys n' aja ordenat, car vos ni·ls autres dengu no avetz ver que vezer a les questas de mosser. E d'aquest mandament o presentacio de la letra desus scrita desus dutz mandam als jurats de la tera d'Andorra que fassan recebre public instrument per le notari public de la dita terra e per causa. Dada al loc d'Ax, lo XX jorn de febrier, l' an M. CCC. LXXX. nou. Rls. ARNAU DE QUOS. Quibus quidem litteris, sic ut premittitur presentatis et per dictum sagionem cum ea qua potuit et debuit honore et reverencia receptis et per jamdictum notarium ibidem perlectis, ibidem et incontinenti prenominati jurati requisiverunt eundem sagionem quatenus illico contenta in premissis dictis litteris de puncto ad punctum diligenter exequarent; protestantes, si causa qua expressatur in dictis litteris esset

no pusquen dar ni autreyar licencia de trer blat de la terre sens que los jurats de quere no y consenten, los quoaus es versemblant que degen mellor gardar, pero lo contrari se serve per los officiers. *Los ditz senyors an ordonat et volen que los veguers de las valls no pusquen dar ni autreyar treyte de blat a qualsevol persones de quenhe condicion se vulle sien sino que de voler et consentiment dels jurats et prohomes de las ditas valls, reservada empero la voluntat*

negligens et remissus, de habendo recursum ad superiorem sine expensis et de incursu pene in eisdem contentis. Et ibidem dictus sagio, visis et sane intellectis contentis in ipsis litteris, respondit et dixit quod non erat ausus hec facere sine licencia et mandato domini bajuli sedis Urgellensis et vicario vallis Andorre pro dicto domino Urgellensi episcopo cujus mandato et ordinacione receperat et non dicti domini vicarii pro dicto domino Fuxi comite, immo peciit copiam dicte littere sibi dari cum qua suum consilium habere posset. De qua quidem presentatione, perlectione et responsione requisiverunt ipsi jurati per me notarium subscriptum fieri publicum instrumentum ad presentium cauthelam et futurorum memoriam, quod et feci. Quod est actum die ultima febroarii, anno a Nativitate Domini M.^{mo} CCC.^{mo} nonagessimo. Hujus rei sunt testes Arnaldus Parati, Jacobus Maire, Petrus de la Serra, Guillelmus Regini, Michael Dalzen et Rossellus Rosselli de Jornas, parochiarum de Luria, de Andorra, de Ordineu et de Canilleu. Sig *(s. man.)* num mei Thome Callani, notarii publici vallis Andorre pro dominis episcopi Urgellensis et comite Fuxi, qui hec scripsi et clausi». (Pergamí original a l'Arxiu de la vall).

La resistencia del saig, Ramon de l'Areny, devia anar allargant la questió, ço que va motivar noves gestions dels andorrans, ateses també en 1394 pel comte Mateu, successor de Gastó, refermant la resolució d'aquest de fer pagar les questies al saig com als demés: «Sit omnibus notum quod nos Raymundus Mulnerii, juratus de Canilleu, Johannes Ricard, juratus, et Johannes Queralt, de Encamp, Bernardus Vilar, juratus, Arnaldus Cases, de Andorra, Petrus de la Serra, juratus, et Guillelmus Ferrarii, de Certes, parrochie de Loria, Petrus Solana, de la Maçana, Arnaldus Babot et Guillelmus Vitalis, juratus de Ordineu, nominibus eorum propriis et aliorum hominum parochiarum vallis de Andorra, constituti personaliter in prato de Ferrera Martina de Musquera, de Encamp, ante presentiam venerabilis Petri de Castro Arnaldi, locumtenentis venerabilis Jacobi de Tavascha vicarii de Andorra pro domino comite Fuxi, presentarunt eidem subvicario quandam papiri litteram patentem apertam, emanatam a dicto domino comite, in dorso ipsius cere rubee sigillo rotundo sigillatam, et per me Johannem de Puteoclauso, scriptorem vallium de Andorra pro discreto Raymundo de Capiteville, notario ejusdem vallis pro dicto domino comite, coram ipso legi et publicari requisiverunt; quamquidem litteram ego, dictus scriptor, incontinenti coram ipso de verbo ad verbum legi et publicavi, cujus quidem littere tenor talis est: Mathiu, per la gracie de Diu comte de Foix, vescomte de Bearn, de Castellbon, de Marsan e de Gavardan, al nostre amat en Jacmes Tavasca, nostre veguer, o a son lochtenent, en la terre de Andorre,

et auctoritat deus dos senhors; empero que en las rendes de
la Glesie no s'innove res. Item, disen que los officiers de las § III
ditas valls fen pagar leude aus strangers qui puyen estivar
los bestiars a las montanyes d'Andorra, so que james no
fo acostumat ni usat, ccm aquests qui per via de collo-
quis puyen en Andorre estivar lors bestiars no deuen
pagar ni deuen esser compellitz a leude. *Los dits senhors*
an ordenat que deus bestiars deus quoaus se pague questie
no se exeguesque leude, mas ben se·n exhiguesque de las autres
besties, segont es acostumat. Item, disen et pausen que las § IV
leudas acostumades a pagar et haver en autre manera no

salutz. Cum a les gents de Andorre fosse stat autrayat un mandament per nostre oncle e predecessor mosser de Foix que diu absolve compulsori en contra R. del Areny, sargant de la dita vaig, que fos compellit e destroet a contribuir e pagar sa part de las questas e altres carrex de la dita vag e lo dit R. recusa de present a pagar aquegs, volem e vos mandam que au dit R. compelliscatz a paguar e contribuir las ditas questes e autres carrex segont que se·n stranyarra e lo fassatz la execution segont e per lo mandament [de mosser] nostre predecessor es contengut; e gardatz que noy falliatz en pena de L. lliures de morle. Dada a Pau, lo darer jorn de noembre, l'an M. CCC. XC. quatre. Rs. De mandament de mosser lo comte, a relacion deu jutge de Nebosan. M. de Mentvalor. Qua quidem littera predicta, sicut predicitur per superius nominatos presentata et per me dictum scriptorem coram dicto domino locumtenente lecta et publicata, predicti superius nominati requisiverunt eis fieri atque tradi unum vel plura publica instrumenta, tot quot petierint et habere voluerint, per me dictum scriptorum, ad habendum de premissis memoriam in futurum. Et incontinenti dictus dominus locumtenens, recepta dicta littera, cum ea qua decuit reverentia dixit quod est paratus super premissis facere justitie complementum; et etiam dictus locumtenens dixit dictis probis hominibus quod ipse vult videre litteram predecessoris domini comitis, de qua littera superius preinserta fit mentio. Deinde paulo post dicti jurati presentarunt ibidem dicto domino locumtenenti quoddam publicum instrumentum ac per me dictum scriptorem coram dicto domino locumtenenti legi et publicari petierunt et requisiverunt; et ibidem ego dictus notarius coram prelibato domino locumtenenti et testibus infrascriptis dictum instrumentum legi et publicavi ac etiam arromansavi. Que fuerunt acta, laudata et firmata in dicto loco, die decima nona mensis decembris, anno a Nativitate Domini millesimo trescentesimo nonagesimo quarto, in presentia et testimonio Raymundi de la Era, de Lorez, parochie de Ordineu, et Raymundi Corell, loci de Sespony, parochie de la Massana, et Petri Batlle de Andorra, filius Raymundi Batlle.—Sig *(s. man.)* num mei Berengarii de Castro Arnaldi, notarii publici vallium Andorre pro dominis episcopo Urgellensi et comite Fuxi, qui predicta notata in protocollis scribanie publice dictarum vallium inventa scribi feci et clausi.» (Document original, en pergamí, a l'Arxiu de la vall d'Andorra.)

se deuen haver en las valls d'Andorre o dentz aqueres; empero d'augun temps ensa lo contrari es stat feyt e·s fe que los veguers donen licencia que aqueres leudes qui se deuen llievar en autre loch et termi se levin et exhigesquen dents las valls. *Los senyors an ordenat et volen que d'assi avant dents las valls no se llievin peatges stranhs et que aixi sie inhibit aus veguers et officiers d'Andorre et aus quals los dits senhors fen per tenor de las presents la dite inhibi-*
§ V *cion.* Item, disen que los officiers aixi per dret cum per bone rason et justicie no deuen ni poden arrendar lors officis o emoluments d'aquels ni dar a cert pretz per via de arrendament ni en autre forme, cum sie cause cargose et de grant fatigue aus habitants en las ditas valls, pero oey de present son arrendatz auguns deus dits officis et per aquets donat cert pretz, de que no pot esser sens grant maltractament deus habitants en las valls qui a vegades son extorquitz otre forme per supplir a l'arendament et au propri goadany de quet qui arrende lo dit offici. *Los dits senhors an ordenat et volen que los veguers o autres officiers no arrenden a lors loctenents o autres los dretz a ells per rason deus dits officis appartenir, sus pene del arrendament perder, aplicador aus dits senhors, et atal arrendador no sie obedit abantz sie agut per privade persone ni lo responin deus dits drets; et que de asso los veguers agen a prestar segra-*
§ VI *ment en lo comensament de la cort.* Item, disen et pausen que los habitants de las valls per gardar les aygues et erbes de las valls de persones estranges son menassatz et maltractatz, opprimitz et fatigatz per persones fore la terre estranges de las valls et au jorn de oey ne son encerte tembe ab certs homis. *Los dits senhors an ordenat et volen que las aygues et erbes sien deffensades segont es acostumat.*
§ VII Item, disen que inhibicion no es stade acostumade de far aus homis de las valls d'Andorre de no pescar ni usar de las aygues et levar aquetz qui passen per aqueres valls,

pero de present en aquests dies passatz si son feytes inhibicions et mandamentz contre la costume antique usitade et servade. *Los dits senhors an ordenat et volen que los homis d'Andorre pusquen pescar segont lors costumes antiques, sino que a requeste deus juratz inhibicion fos feyte et no autremetz.*[1] Item, disen que aus homis de las ditas valls § VIII

[1] Havent el lloctinent del veguer d'Andorra pel comte de Foix contrariat aquesta concessió, els homes de la vall acudiren al bisbe, el qual va ordenar a aquell que'ls restablis en l'us de llur privilegi, segons diu aquest document: «Noverint universi quod die sabati intitulata quinta mensis februarii anno a Nativitate Domini M.ºCCCC.ºXL.º in presentia mei Guillelmi Careu, notarii publici vallium Andorre, et in presentia etiam venerabilis Guillelmi de Castro Arnaldi, domicelli Castri Civitatis, et Martini Guillelmi, loci d'Engordany, sagionis dictarum vallium pro domino episcopo Urgellensi, testium ad hec vocatorum et specialiter assumptorum, personaliter constituti ante presentiam honorabilium dominorum Johannis Sulla, bajuli civitatis Urgellensis ac vicario predictarum vallium pro reverendissimo domino episcopo Urgellensi, [et] Bernardi del Areny, locumtenentis nobilis Guillelmi Arnaldi de Milglosio, vicarii jamdictarum vallium pro magnifico et prepotenti viro domino comite Fuxi, intus seminterium ecclesie parochialis sancti Stephani loci Andorre personaliter existentes, Jacobus Jacobi, loci d'Escas, parochie de la Massana, Petrus Palles, dicti loci Andorre, et Arnaldus Calba, loci de Villa stremera, parochie d'Encamp, nomine et pro parte, ut dixerunt, hominum universitatum dictarum vallium, cum eisdem honorabilibus vicario et locumtenenti obtulerunt et presentarunt ac per me dictum et subscriptum notarium legi publice fecerunt et requisiverunt quandam dicti reverendi domini episcopi patentem papiri literam scriptam, sigillo quoque cereo ejusdem domini episcopi ut primus videbatur aspectus in ejus dorso sigillatam, cujus quidem littere tenor sequitur sub his verbis: Nos en Arnau Roger, per la divinal miseracio bisbe d'Urgell, als feels e amats nostres en Bernat del Areyn, loctinent de veguer en les nostres valls d'Andorra, e altres qualsevol officials dins les dites vals constituits, saluts e dileccio. Certificam-vos com a nos an recorreguts alscuns homens en nom o per part de les universitats de les dessus dites vals conquerint-se a nos ab grans clamors que per vos dit Bernat del Areyn serie stat feyt injustament un manament penall als habitants de les dites vals de no pescar en les aygues de aquelles, lo qual manament no podets fer per justicia segons serie e tenor d'un privilegi per nostres predecessors e per monsser de Foyx als homens e habitants de les dites vals atorgat que inhibicio no pot esser feyta de pescar sino ere a requesta d'els e instancia dels promens o jurats de les dites vals, del qual privilegi nos es stada feyta certa fe, per ço han supplicat a nos ab gran instancia que sobre les dites coses ab remeys de dret e de justicia los deguessem subvenir; e nos veent lur suplicacio esser justa e consonant a raho, emperamor d'aczo vos deym e destretament manam sots las penes en la carta del dit previlegi contengudes que lo dit manament penal per vos injustament posat revoquets e anullets e tot ço e quant hi haurets anantats al primer e degut stament tornets, ayxi com nos ab la present revocam e anullam

no deuen esser prohibitz ni inhibitz advocats ni rasonadors per los priviledges et libertatz rasonar en cascune cort tenidore ni en autre maniere, cum deffension sie de dret natural, pero asso non obstant sino ab grans supplicacions no·u poden aconseguir deus veguers, que romanen los homis de las valls opprimitz si donques per los senhors no s'i provedeix. *Los dits senyors an ordenat et volen que la cort provedesque a cascun agent e deffendent de advocat*
§ IX *et procurador sobre la cause davant la cort introduside.* Item, disen que las corts d'Andorre antiguementz se acostumaven et se tenien cascun an une vegade et no plus, are se tenen mes, per que la terre es cerqua de otre forme de que ne sosehien gran affan. *Los dits senhors an ordenat et volen que las corts se tenguen une vegade l'an solementz et au temps acostumat antiguement, sino que caas rasonable y*
§ X *occorries per lo qual en autre temps se agessen a tenir.* Item,

e per revocat e anullat aver volem, inhibint e tollent-vos tot poder de fer tals manaments si donchs no·u fayets a requesta e instancia dels dits prohomens o jurats de les dites vals ayxi com en lo dit privilegi es contengut, en altra manera si per vos o alcun de vosaltres contra serie e tenor de aquell sera feyt e atemptat procehirem contra vos e quascun de vosaltres a execucio de les dites penes, les quals vos en Bernat del Areyn haurieu ja encoregudes, e altrament segons per dret e per justicia sera faedor. Dada en lo nostre castell de Senahuja, sots nostre sagell secret, a XXIX de noembre, ayn M.CCCCXXXIX. Arnaldus Rogerius, episcopus Urgellensis. Qua quidem littera sicut predicitur oblata ac presentata et per me dictum et subscriptum notarium de principio usque ad sui finem lecta et publicata, recepta primitus per eosdem vicarium et locumtenentem, cum illis quibus decet reverentia et honore pertinenti, dicti honorabiles domini vicarium et locumtenens responderunt et dixerunt quod ipsi retinebant se deliberationem ad respondendum dicte litere et quod habita dicta deliberatione ipsi facerent super contentis in eadem littera illud quod esset juris et rationis. Adveniente vero die mercurii intitulata XVII. mensis februarii et anni proxime dicto, in presentia mei jamdicti notarii et in presentia etiam venerabilium Raymundi Corida, utriusque juris baccallarii, judicis criminum civitatis Urgellensis per ambulle discreti Raymundi Jança, presbiteri, vicarii parochie Andorre, et Raymundi del Areyn, sagionis predictarum vallium pro dicto domino comite Fuxi, testium ad ista specialiter vocatorum et assumptorum, personaliter constituti ante presentiam prelibatorum honorabilium dominorum vicarii et locumtenentis intus dictum ciminterium personaliter repertos Raymundus Berengarii, loci d'Anos, et dictus Jacobus Jacobi, dicte parochie de la Massana, nomine et pro parte ut dixerunt hominum

disen que en la vall d'Andorre d'assi en darrer se es servat et tentgut un abus de gran ambicion per los veguers, so es que de quascun pleyt et quantitat de monede de partide a partide demanen los dits veguers a la part condempnade la terce part de tota la quantitat deduside en lo judiament, fore setiades, salari de judges dos sous per lliura, dret de notari, d'on se seguex que per las partz, per occasion de la terre et deu salari deu judge et notari, no ausen venir a concordi ni transaccion augune, car prestament los es feyte demande deus dits salaris integres per los dits veguer e jutge et notari, per que james no si gause tractar de avinenci ni de concordi de partide; per que se·n ensegueix gran interes en las valls, car a vegades las partz, a miex deu pleyt o a la fin de quet abantz de la sentencia, vendrien a concordi sino eren los dretz qui tolen los concordis de las partz per occasion de consaguir aquetz drets, los quals en autres lochs no se acostumen de llievar sino en las ditas valls. *Los dits senhors han ordenat et volen que sie feyt segont antigament es acostumat.* Item, disen et pausen que en las § XI

universitatum dictarum vallium, qui eisdem honorabilibus dominis vicario et locumtenenti dixerunt quod placeret eis dare responsum de dicta littera ipsis presentata et dicere quid super contentis in eadem intentebant facere; qui quidem honorabiles domini vicarius et locumtenens incontinenti responderunt et dixerunt quod ipsi acceptabant tenere, complere et servare volebant mandatum et omnia alia in dicta littera contentis et quod placebat eis quod deinde habitantes dictarum universitatum piscassent in aquis prelibatuum vallium, prout temporibus retroactis ussitati fuerint et prout etiam in privilegio in prefata littera mencionato est largo modo expressatum, et de facto revocarunt et relevarunt penam positam super dictis aquis. De quibus omnibus et singulis sic peractis illico prenominati Raymundus Berengarii et Jacobus Jacobi petierunt et requisiverunt eis dicto nomine seu dictis universitatibus fieri atque tradi tot quot petierint et inde habere voluerint publicum seu publica instrumentum seu instrumenta per me dictum et subscriptum notarium, ad habendum de eisdem memoriam in futurum. Que fuerunt acta diebus, mense, anno et loco predictis; presente me dicto et subscripto notario ac presentibus etiam pro testibus ut predicitur supradictis. Sig✠num Guillelmi Careu, notarii publici vallium Andorre auctoritate dominorum episcopi Urgellensis et comitis Fuxi, qui hec recepit, scripsit et requisitus clausit, cum supraposito in linea prima presentis clausure, ubi dicitur: Andorre».

ditas vals se es tengut et se ten de present un abus tal aus habitants d'aqueres so es que los delatz de qualsevol crims, si·l vol meresque pene corporal o pena peccuniaria, per los officiers lo enquestat es interrogat si's vol deffendre o sosmetre et si sosmetre no's vol, encare que lo crim impausat sie atal que no meresque mort ni mutilacion de membres o autre pene corporal, aquetz tals delats fen metre en preson et per dubte de la preson los fen sosmetre, de que es gran oppression feyte a els; com en diverses lochs e en los demes depuix lo crim es impausat no sie tal que meresque mort, mutilacion de membre o autre pene corporal aquel tal es donat a ferme de dret et lo son sas deffensas permesses, affin que per paor de cort no face submicion et renunciu a les deffensas que pot haver, et en las dites valls et los habitants d'aqueres son en destruiment, no feyta differencia deus crims, presons et detengutz en carcer o an a far sosmicion. *Los dits senhors han ordonat et volen que sie servat lo dret segont las decretacions de la cort et que negu no sie compellit a se sosmetre.*

§ XII Item, disen que los officiers ans de fermes no han acostumat ni deuen haver setiades deus pleydeyans en las corts, empero los veguers de present forssen los homis d'Andorre que ans de fermes feytes en judici per los litigants demanden sitiades. *Los dits senhors han ordenat et volen que sie*

§ XIII *feyt segont es stat acostumat ant[i]guement.* Item, disen que los officiers fen grans exces e exaccions tant que les gens son et romanen desfetz, so es saber penes trencades, de que se segueixen plus fort que en les autres cortz no se acostume, cum de aquetz sie costum far gran gracia aver en tote autre cort sino en Andorre. *Los dits senhors an ordonat et volen que los officiers impausen penes segont la exigencia deu caas et qualitat de las personas et si eren excessives que*

§ XIV *se atemprin en las cors.* Item, disen que los officiers abusen de pausar penes de sinquanta lliures a un homi de las vals

per deute de detz o de vint solidos, axi que mayor es la pene que lo deute principau. *Los dits senhors han acordat et volen que los jutges et officiers impausen penes no excedents las somes principaus.* Per so es que nos havem ordonat et autreyat et volem que totas las causas susdites per la maneire que dist es, per forme de privilegis perpetualment avents fermetat et valor, a las dites vals habitants et singulars d'aqueres inviolablement sien servats et servades sens degun contrast expressament; mandam de certane sciencie a tots e sengles veguers et officiers et sostmes nostres de las ditas vals, sotz ire et indignacion nostres et en pena de cent lliures encorredores et adquiridores a nostres coffres lhevadors de els e de cascun de ells totes vegades et quant contrefaran, los dits capitols et respostes d'aquetsz per nos fentes thienquin et observin, tenir et observar fassen segont es dit, si l'amor nostre haver volen. Et per mayor fermetat et en testimoni deu present acte havem signat de nostres maas la present provision et mandam sagellar aquere ab nostres sagells acostumatz en pendent. Dad a Muret per nos comte lo .XIII. jorns d'aost d'an mil .CCCC. trenta et tres; et dad per nos avesque en la Seu d'Urgel a XVIII. de setembre del dit any.

FRANCISCUS, EPISCOPUS URGELLENSIS

Et per dictum dominum episcopum in ejus consilio presentibus honorabilibus Berengario de Montrava, canonico et sacrista ac vicario generali, et Johanne Pellicerii, in legibus bacallario, ac pluribus aliis pro testibus adhibitis, Anthonius Canut, ejus notarius.

JOHAN

Per monsseyor lo comte en son cosell presens monsse[nyo]r J. avesque de Tarbe, mosser Jordan d'Aure et trops autres, J. de Carressa.

·P·

XXIX

1448, abril, 13. — Maseres.

Gastó IV, comte de Foix i de Bigorra, senyor de Bearn, vescomte de Castellbó, etc., concedeix llicencia als andorrans pera la celebració d'una fira a Andorra la Vella anualment el dilluns i dimarts després de Pasqua.[1]

A. Original en pergamí. Arxiu de la vall d'Andorra.

Gaston, per la gracie de Diu comte de Foixs et de Begorre, senhor de Bearn, vescomte de Castelbon, de Marssan, de Gavardan, de Nebosan, de Lautier, de Viele-

[1] L'autorització per a establir aquesta fira la havien demanada ja els homes d'Andorra a la comtessa de Foix, l'any anterior, (1447) al ensems que li feien diverses reclamacions contra l'actuació del seu veguer, N'Arnau de Milglós. El document respectiu, amb les correlatives contestacions a sos diversos capitols, es interessant també perque ens mostra l'origen del càrrec de jutge d'apellacions de la vall. Aital document, amb intercalació de les respostes correlatives a cada un dels seus capitols, es de la tenor seguent: «Senyor molt illustre e molt poderos. A la vostra gran senyoria humilment recorren e notiffiquen los vostres homils vassalls e sostmesos los prohomens de les vostres valls d'Andorra e dien, senyor, que posat que ells moltes e diverses vegades, axi de paraula com en scrits, agen request lo noble Guillem Arnaud del Leo, veguer vostre, senyor, en les dites valls que degués jurar a ells los lurs privilegis e libertats segons es acostumats jurar per los altres veguers e manat jurar en aquells per vostros predecessors, segons per provesions se mostre clarament dels vostros predecessors, lo qual james no ha volgut jurar ans ha passats de dia en dia metent en dilacio lo dit jurament prestador, metent excusa que ja ha jurat en vostre poder, senyor, o del senyor vostro pare quant li comana lo offici de la dita vegueria, en tant que fins aci no ha volgut jurar ni de present no vol jurar, e per so lo prejudica en totes costums, usos, libertats e privilegis que pot ni sab et cerca occasio als de les dites valls com los pora prejudicar e maltractar tots lurs privilegis e libertats en no tenir e servar aquells o aquelles, car ara novellament se perforçave tenir corts en les dites valls e convocar aquelles en lo pus occupat temps de tot l'any, ço es en lo temps de les messes e en lo temps en lo qual tonen los bestias e colloquen aquells e formatgen, lo qual temps es dispost per a collir e ajustar ço que han e ab que viuen tot l'any e paguen los carrechs a ells occurrens, que no es de entendre a tenir corts, e per ço antiguament fonch ordonat que los corts se tinguessen recolligits los bens e fruyts, lo dit empero mosser de Milglos, no

mur et consenhor de las valls d'Andorre, a totz qui las presentz veyran fem saber que per part deus homes et habitantz de nostres valls de Andorra nos es estat expausat com la dite vall es scituade en paubre pays et sterile de viures et autres necessitatz, car no s'i leve gayres blatz ni punt de vin, de que cascun an per major part an a far lors provesions, tant de blat quant de vin, deu pays de Catalonhe et autres de entorn, et que la dite vall es en frontera et no an sino que lo paubre neurissur deu bestià que neurissen et las montanhes en temps d'estiu et autre-

atenent aço, se vulla perforçar tenir les dites corts; e los de les valls senyor requiriren-lo que juras, que james no·u ha volgut fer, ans fa ja manament e altras forçes molt greus als habitants en les dites vals. E per aquesta raho e per altres ha convengut als jurats de les dites valls appellar-se, la qual appellacio, senyor, los misatges de la terra d'Andorra vos presenten, a la qual vos placia provehir talment que los vostros subdits no sien vexats ni maltractats per vostros officials segons son fins aci.

Item, senyor, son mes maltractats car menen en les dites valls per jutge lo qui es a tota la terra d'Andorra molt odios, car en tots los pleyts que menen ab los de fora la terra d'Andorra es advocat contra la terra e rahona los stranges hoc e segueix la oppenio del dit mosser de Milglos en la infracció dels privilegis e libertats de la terra e de paraula desonestant e injuriant los qui rahonen la terra e conparexen devant ells e manassen aquells perque rahonen la terra d'Andorra e sostenen los privilegis, la qual cosa senyor es de mal exempli, car vos, senyor, ni vostros predecessors no·u han acostumat fer, ans benignament los scoltan, perque, senyor, vos placia fer provisio tal que d'aqui avant degudament quascun rahon son feyt devant vostros offecials e no sien envilanits ni maltractats per aquells ni menaçats, car lo dit jutge pochs dies ha passats perque lo sindic de la terra d'Andorra rahonave la terra en sos privilegis lo dit jutge los venia ab lo basto qui tenia en la ma fins a la cara, lo qual ussa sens provisio dels dits senyors com a jutge e scarneix los jurats qui devant la cort comparen. *Respont lo dit Miuglos sus las causas susdites et mostren los dits soplicants los dits privilegis.*

Item mes, senyor, mosser de Milglos ha posada pena de cent lliures a tots aquells que se apellen dels veguers que hagen a proseguir la appellacio devant quascun dels senyors de les valls e la appellacio se pot devant la hun dels dits senyors menar segons es pus avinent al qui s'apella e ço que fa aquell es vist fer per l'altro e en nom de tots deu conexer e coneix de la causa segons vol lo pariatge dels senyors de les valls; perque, senyor, vos placia revocar lo manament feyt, com sie molt carregos e dampnos e contra forma del pariatge. *Respon lo dit senyor de Miuglos a so desus et los dits soplicants mostren lo pariatge de que dessus es feta mension totes vetz sots les causes sus dits autres vetz per mosser es stad apuntat que ere content de crear ensemps ab l'avesque d'Urgell un jutge d'appells bon homi e prodomi per conexer de*

mentz ayxi que aus habitantz es estat abist que tant per aucmentacion de la dita vall quant per lo profeyt de nos et de la cause publique et deus dits habitantz sira trop cause, expedient, necessari et profeytable de fer, constituir et ordenar une feyre au loc d'Andorre la Viellie, cascun an, comenssan et duran lo diluns et lo dimartz apres Pasques, la qual feyre reportera gran proffeyt et utilitat a las gents de laus dites valls et vendra en temps en lo qual las questes se acostuman de pagar et los pages que auren maneyra de fer argent de mules, de bous, moutos, de filasses

les causes de les appellacions de las ditas valls a las fis que les subiects d'aquellas no fosen fangats en proseguir las ditas appellacions davant cascun dels senyors de las ditas valls e sera contente la dita madame de seguir lo dit apuntament.

. . . .

Sus las causas en lo susdit article contengudes madame ne son consell no es informade per lo present, mes se·n informara lo plus tost que bonament poyra; et a l'entretant fasen fe los dits soplicants de las costumes e usances antigues tocant so desus e d'apres hi sera apuntat aysi que apertenyera de dret e de reson.

Item mes, senyor, tenen tal practica ara los dits veguers que si en la dita cort se mena alguna questio de termens o de emprius de montanyes, que stimen la montanya a lur franc arbitre que pot valer e prenen lo terç d'aquella stima, lo qual fan pagar a la part condempnada o amdues parts si abans de sentencia se havenen pus que sien dins fermes. E ja senyor sobre les coses del precedent e present capitols los senyors vostron pay e l'avesque d'Urgell, als quals Deus absolve, foren suplicats per los dits prohomens que fessen tornar les coses desus dites ha stament degut, los quals, senyor, ordonaren e manaren que fos feyt segons ere acostumat antiguament; e los dits veguers no·u han volgut tenir ni tenen de present, ans, senyor, multipliquen tots jorns de fer pagar coses que james no foren acostumades pagar en les dites valls, car si questions ni debats ha entre los habitans de les valls en les quals sie necessari pendre seguretat de sagrament e homenatge demanen per quascun sagrament e homenatge .I. flori e a veguades en algunes paus e treves qui's fan en les quals fermaran X o XX homens demanen X o XX florins, per quascun homenatge .I. flori, ço que james no fo vist fer en les dites valls, car ja tenen ells los lurs officis ab aquell carrech de tenir en pau los habitants de les valls, car si delinquit hauran ja lo castiguen e ponexen com tenen corts e tals ponicions son lurs; ara volen doble salari. Finalment, senyor, vos notiffiquen los dits prohomens que si los officials de les dites valls no han Deu devant los ulls poden fer ço que's volen, car castiguen e ponexen a lur francha libertat e los pagesos de les dites valls son simples e groses que no'n saben rahonar ni deffendre, perque, molt alt senyor, los dits prohomens supliquen molt homilment a vostra molt alta senyoria sie de sa merce voler provehir en les cosses desus dites e moderar los dits salaris en tal manera que d'aci avant entre los dits veguers e prohomens no s'i pusque moure questio ni debat e

et autrement que nols ac caldre transportar en autres feyres ni mercatz, aus quoaus jorns vindra et se ajustara gran multitut de poble, tant de merchans quant de autres tropes gents. De la qual feyre ordenar et metre a punt las ditas gens no se ausaren entremetre, ordenar ni pausar sens nostre conget et licencia, ayxi com els disen, et nos an humilment supplicat et requerit que actendudes las causes susdites les volessem autregar et dar licenci que la dita feyre bastissen et ordenessen. Et nos, volens a las supplicacions et pregaries deus ditz expausantz atenir, majorment cum sie lo be de nos et de la cause publique de la dite vail cum dit es, volens sus aço graciosament provedir, perque nos, aquestes causes et autres plusors considerades,

los qui hauran affer en la dita cort puxen soplir a pagar aquells salaris. *Attendut segont en lo present article es contengut que los veguers conpellexen a pagar altrement los drets que no es acostumat e segont disen sus les causes susdites autres vetz es stad apuntat per los senyors de las ditas valls mostren los dits soplicants lo dit apuntament e apres hi sera apuntat aixi que appertendra.*

Item mes, senyor, moltes altres novitats e judicis si fan per los dits officies en la terra d'Andorra e tants senyors que seria larch recitar a vostra senyoria, les quals porten la dita terra a tal destruicio e extermini e si vostra senyoria ho sabia y faria provehir prestament. *Especiffiquin e declarin los dits soplicants los dits prejudicis e novitats per y apuntat aysi que appertendra.*

Item, senyor, los dits prohomens sopliquen vostra dita alta senyoria sie sa merce voler atorgar e consentir que s tingue una fira tots anys al loch d'Andorra la Vella en les dites valls, ço es lo diluns e lo dimarts de Pascua, la qual fira, senyor, reportaria gran proffit en les dites valls e vendrie en lo temps en lo qual les questies se acostumen de pagar e los pagesos de les dites valls haurien manera de fer argent de mules, de bous, de moltons e de filaçes que no'ls ho calrie transportar en altres fires, e per ço, senyor, que la dita fira millor se pogues aparoquiar vos plagues de consentir algunes franqueses e libertats, ço es que en les dites valls se acostume de pagar miga leuda, la qual prenen los dits veguers, que tots los mercaders qui vendrien per comprar e vendre en la dita fira fossen franchs de la dita leuda, ço es del dijous sant fins l'altro dijous pus prop seguent, e dar altres franqueses e libertats segons a vostra senyoria sera plasent. *Madame es contente de autreiar per sa part la dita feyre, ab tant que l'avesque d'Urgell si consente sus las libertats e franqueses demandades per los dits soplicants, la dita madame sera contente de autriar lo que sera just e rahonable e sens prejudici d'altruy; et no res menys especiffiquin que pot muntar la dita meyt leude e qui la acostume de levar. Actum a Maseres lo III. de novembre l'any M.CCCCXXXX set.* (Arxiu de la vall; volum factici contenint antigues copies de diversos documents).

aus ditz supplicantz avem donat et autreyat, donam et autreyam conget et licencia de gracia speciau per aquestes presentz que els puscan metre avant, constituir, ordenar et stabiir de novel la dita feyre en lo loc de Andorre la Viellia cascun an perpetuamentz los ditz jorns de diluns et dimartz apres Pasques duradore. Et per tal que la dita feyre se pusque miellis aparroquiar, nos avem autreyat generalment semblantz privilegis, franqueses e libertats que en semblantz feyres se an acostumat de autreyar. Et plus que deu dijaus sant entro l'autre dijaus apres seguent cascuns merchantz, ab quals mercaderies se vullie que vengan crompar et vendre en la dita feyre, sien francs et quictis d'aquere meye leude qui en las dites vallis se acostume pagar et los vegues de las dites vallis an acostumat de prener. Et plus avem autreyat que totes personas de qual condicion que sian et qui vendran per comprar et vendre a la dita feyre sien guiatz duran lo terme de dijaus sant entro l'autre dijaus apres seguent inclusive, sens que no pusquen esser empachatz en persones ni en bens per degun acte que agessen comes et perpetrat si tantes no y eran expressament obligatz. On mandam a totz nostres officies et persones estantz en las dites vallis que de nostre present gracie et autrey a les gens d'aqueres e toquantz la dita feyre e causes dessus contengudes leixin et fasan usar, valer et gaudir, sens los y far ni metre augun destorbiz ni empachament, car ayxi nos platz et volem esser feyt aus ditz supplicantz ac avem autreyat. Et en testimoni d'asso avem signat las presentz de nostra maa et feyt sagerar de nostre sager en pendent. Dad a Maseres lo XIII de abriu l'an M.IIII.C.XLVIII.
GASTON.

XXX

1448, maig, 2.— Sanahuja.

El bisbe d'Urgell, Arnau Roger de Pallars, concedeix llicencia als andorrans per a la celebració anual d'una fira a Andorra la Vella el dilluns i dimarts després de Pasqua.[1]

A. Original en pergamí que porta segell pendent. Arxiu de la vall d'Andorra.

Nos en Arnau Roger de Pallas, per la divinal miseracion bisbe d'Urgell, a tots los qui les presents veuran notificam e fem manifest com per part dels amats e faels nostres los homens e habitants en les valls nostres de Andorra nos es stat exposat com les dites valls son posades e constituides en grans necessitats e difficultat de viures, com les dites valls de si sien sterils e poch fructificants de pa e no gens de vi, per ço los conve provehir-se de altres parts de les coses a ells necessaries als lurs viures sino tant com es per les criassons dels bestiars, als quals han a treure

[1] Després d'haver obtingut del comte de Foix i del bisbe d'Urgell les repectives autoritzacions per a la fira anual d'Andorra la Vella, la Cort de la vall va fer publicar la seguent crida: «Ara hoyats que us fa hom saber de part de la honrada cort de les valls d'Andorra a tot hom generalment, que com los senyors bisbe d'Urgell e comte de Foix, senyors de les dites valls, agen donat e atorgat als prohomens de les dessus dites val s que pusquen fer, constituhir, ordonar e stablir de novell fira en lo loch d'Andorra la Vella cascun any perpetualment, ço es lo diluns e dimarts apres Pascues, per tant la dita cort notiffique a tot hom generalment que tots aquells qui vindran en la dita fira per fer lurs mercaderies seran franchs de leuda e de tots altres drets qui's paguen dins les dites valls, ço es del dijous sant fins l'altre dijous pus propseguent, hoc no res menys tots aquells qui vindran per comprar e vendre en la dita fira seran guiats en persones i en bens durant lo dit termini del dijous sant fins l'altre dijous pus prop seguent e que per negun acte que aguessen comes ni perpetrat no poran esser empatxats, si donchs expressament no y eran obligats.» (Volum factici contenint antigues copies de diversos documents, a l'Arxiu de la vall d'Andorra.)

tot lo que del passament de lur vida los es mester, axi que als dits habitants es stat vist que axi per augmentacio e ben avenir de les dites valls com per profit e utilitat nostra e del lur be publich seria a ells cosa molt expedient, necessaria e profitosa de fer, constituir e ordenar una fira en lo loch de Andorra la Veylla cascun ayn, començant e durant lo diluns e lo dimarts apres Pascha, la qual fira reportarie gran profit e utilitat a les gents de les dites valls en vendre en aquell temps en lo qual se acostuman de pagar les questias e peatge, d'on haur[i]an facultat de fer diners de lurs bestiars filassers e altres lurs avaricies ni·ls cabrie anar ni transportar-ho en altres fires e mercats, car en aquells dies se ajustaran aqui molts mercaders e altres pobles. E com la dita fira ells no puxen fer, posar ni ordenar sens licencia e voluntat nostra, per ço humilment nos han supplicats e requests que ateses les sobredites coses e rahons los volguessem atorgar e dar licencia que puxen bastir, constituir e ordenar la dita fira. Perque nos, volents a lurs justes e raonables suplicacions favorablement attanir, majorment com se sguarden a la utilitat nostra e ben avenir lur e del be publich de les dites nostres valls, havem atorgada e dada facultat e licencia, axi com ab les presents atorgam e donam la gracia special, que ells novament puxen constituir, ordenar, stablir e bastir la dita fira en lo dit loc de Andorra la Veylla cascun ayn perpetualment los dits jorns de diluns e de dimarts apres Passcha duradore; e per tal que la dita fira se pusque millor apparroquiar nos hi havem atorgats, axi com ab les presents atorgam generalment, tots e sengles privilegis e libertats que en semblants fires es acostumat atorgar e dar. E mes que del dijous sanct fins en l'altre dijous apres seguent cascuns mercaders ab totes e sengles qualsevuylle mercaderies vinguen comprar e venre en la dita fira, sien franchs e quitis de aquella mige leude que en les dites valls se acustuma pagar e los

veguers de les dites valls han acustumat de penre. E mes avant havem atorgat e ab les presents atorgam que totes persones de qualsevuylle stat o condicion sien o qui venran per comprar e venre en la dita fira sien guiats duran lo dit terme del dit dijous sanct entro l'altre dijous apres seguent inclusive, sens que no puxen esser ampatxats en persones ni en bens per algun acte que haguessen comes o perpetrat, si dons no s'i eren expressament obligats Manant ab tenor de les presents a tots e sengles officiers nostres e persones stants en les dites valls que de aquesta nostra present gracia e concessio a les gents de aquellas feta e tocants la dita fira e coses desus contengudes lexen e facen usar, valer e tenir, sens metre ni fer-los-hi ampaig ni destorb algu, com tal sie nostra voluntat e als dits supplicants ho hajam atorgat. E en testimoni d'aço havem manades fer les presents, signades de nostra propria ma e ab nostre segell secret en pendent segellades. Dat en lo castell nostre de Sanahuja, a dos dies de maig, ayn M.CCCC. XLVIII. A. R., EPISCOPUS URGELLENSIS.

Promiserunt solvere Raymundus Berengarii et Raymundus Tor pro sigillo et scribania centum quaranta tres solidos solvendos hinc et ad festum sancti Johannis properatim.[a]

Registrata[b]

XXXI

1468, juny, 17. — Pamplona.

Gastó IV, princep de Navarra, comte de Foix, senyor de Bearn, comte de Bigorra, vescomte de Castellbó, etc., accedint a la suplicació dels homes de la vall d'Andorra, els declara exempts de pagar leuda en el comtat de Foix.

[a] *Aquesta indicasió està en A escrita dins el replec.* — [b] *Aquesta iudicació està en A escrita al mig del dors del replec.*

A. Original perdut.
B. Copia en el *Liber in quo sunt inserta privilegia concessa per dominos comites Fuxi*, f. 67. Arxiu de la Vall d'Andorra.

Gaston, per la gratia de Diu prince de Navarre, comte de Foix, senhor de Bearn, comte de Begorre, vescomte de Castellbon, de Marsan, de Gavardan, de Villemur, de Nebouzan, vescomte et seigneur de Mauleon, de Sola et par de France, a tots et sengles qui las presens veyran nottiffican et fen sçaver que per part deus prohomes et bonnes gens de nostras valls de Andorra nos es stat tres humblement expauzat que, jassie de tota ancienetat egs ayen usat et accoustumat estre franqs, immunis et exempts de no pagar degune leude en nostre comtat de Foix per lor medix [e] lors bestiars, averies et mercaderies, anan, stan, demouran, retournan ni en deguna autre maneyra, so nonastant despuis pauc de temps ensa nostres officiers et leuders en lo dit comtat contre lor voluntat an assayat de lor levar, prender, haber et extorquir los dreicts de la ditte leude, dissens et asserens egs dits expauzans no estre ni aver stat franqs, immunis ni exempts, mas contribuables, suppauzant lo contrari sia en vertat et los a convengut et conbien pagar o depositar la ditte leuda, so que los redonda et es redondat en grand intherest, dampnatge et prejudici, et nos supplicants tres humblement que nos vengues en plaser los sostenir, gardar et saubar en lors usatges, costumes, libertats, immunitats et exemptions de no pagar et autrement de nostre gre speciau, en tant que los es besonch et neccessari, los eximir de la ditta leuda et nostres lettres de priviletge, immunitat et exemption en la present forme los concedir; per so es que nos, las causes susdittes considerades, a la ditte supplication favorablement et benignaments informat sufficientement que los temps passats los dits supplicants et lors antecessors an usat et accoustumat estre franqs, immunes et

exempts de la ditte leude et de no pagar aquere mas franquement et sens pagar aver usat et accoustumat usar, praticar et comerciar en nostre dit comtat de Foixs ab los vestias, avenes et mercaderies, de nostre bon grat, certane science et desliberat perpaux, expressement et consulte, per nos medixs et nostres heritiers et successors, aus dits supplicants et aux lors aven afranquit et eximit, affranquin et eximin per las presens, en ayxi que de questes hores en avant per lor medixs, lors heretiers et successors degune leude en nostre dit comtat ni partides d'aquests que avans anen, passen et pusquen anar, passar, star, repassar et retornar franquement et quitti deu dit dret de leude et sens pagar aquet. Mandans per las presents a nostre dit senescal, jutge, meag, bailhes, castellas, leudiers et autres nostres officiers, justiciers et sousmes existents en dit nostre comtat de Foix et a cascun de lor que aus dits supplicants et a cascun de lor et a lors heretiers et successors de nostre present gratia, priviletge, affranquiment, immunitat et exemption et causes totes et sengles en las presents contengudes laxen, fassen et permetten usar, valer et se gaudir, sens far, leixar far ni permettre esser feyt degun impediiment, turbation, inquietation o molestation an contrari, car ayxi nos plats, volen estre feyt et los ac aven autreyat de nostre gratia speciau et per los regards et considerations que dessus. Et en testimoni d'asso los aven autreyat las presens, signades de nostre man, et mandat sagerar de nostre saget en pendent. Dades de Pampelone lo dex et sept jorns de juin, l'an mil quatre cens soixante hoeyt. GASTON.

De mandament de monseignor presens mossur Johan de Roquefort, doctor en leys, jutge mage de ou dit comtat de Foix, et mossur Mathiu d'Octigaloba, doctor en decrets, sous conseilhers.

XXXII

1482, gener, 19. — Seu d'Urgell.

Pere de Cardona, bisbe electe d'Urgell, a suplicació dels homes de la vall d'Andorra, confirma el privilegi que en 1432 els hi havia sigut atorgat pel bisbe d'Urgell i el comte de Foix, ratificant-ne esplicitament el capitol V.[1]

A. Original. Pergamí que havia portat segell pendent. Arxiu de la vall d'Andorra.

B. Copia en el *Llibre transumptos de privilegis*, f. 53, doc. n.º 22. Arxiu de la vall.

Pere de Cardona, per la divinal gracia elet de la ecclesia d'Urgell, als feels e amats nostres los consols e promens dels lochs e de les valls nostres d'Andorra, saluts e dilectio. Vist havem un privilegi a vosaltres atorgat per mossen Francesch, predecesor nostre de gloriosa memoria, bisbe d'Urgell, e en Johan, per la matexa gracia comte de Fox, scrit e ordenat distinctament per item e capitols, dat per dit comte de Fox a Muret lo XIII jorn de agost l'any mil CCCCXXXIII e per dit mossen Francesch, predecessor nostre, en la Seu d'Urgell a XVIII de septembre del dit any, sotssignat, segons se mostre e apar per scriptura, de mans de mossen Francesch e sor comte Johan, consenyors, sagellats de llurs segells pendents, tant com se pot veure, e per lurs notaris sotscrit e testificat, segons la scriptura denota e mostre, axi com comence: Frances, per la gratia de Diu avesque d'Urgell, et Johan, per la madixe gracia comte de Fox, etc. Hon nos, havent vist, legit e regonegut dit privilegi, per part de vosaltres nos son stades fetes clamors e conquestio grans en e sobre lo quint item e article que es del tenor

[1] Vègi's document XXVIII.

seguent: Item, disen que los officiers axi com per dret com per bona raso e justicia no deuen ni poden arrendar los officis o emoluments de aquells ne dar a cert pretz per ma de arrendament ni en autra forma, com sia causa cargosa e de gran fatigua als habitants en las dites valls, perço oey de present son arrendats auguns de dits officis e per aquets donats cert pretz, de que no pot esser sens gran mau tractament deus habitants en les valls qui a veguades son storquitz otre forma per suplir al arrendament e au propri goadanh d'aquet qui arrende lo dit offici. Los dits senyors an ordenat e volen que los veguers o autres officiers no arrenden a lurs loctinents o autres los drets a ells per rason de dits officis aspoten sub pena del arrendament perder aplicadors als dits senyors e atal arrendador no sie obedit, abantz sie augut per privada persona ni lo responin deus dits drets; e que de aço los veguers ajen a prestar sagrament en lo comensament de la cort. E per so es stat a nos per part de vosaltres suplicat e request ab molta instancia dit capitol feessem tenir e servar e dit privilegi, tant en lo preincert item e capitol com en los altres items e capitols, servar enviolablement e tenir e tots ensemps e cascu per si de nou confirmar e fer tenir e observar segons serie, forma e tenor de dit privilegi, lo qual havem e haver volem aci de mot a mot per insert. E per tant, admesa benignament la supplicacio a nos per part de vosaltres feta e attes que a nos es propi e condecent priveliejar e libertar dites valls d'Andorra e habitants de aquella e tots altres vassals nostres, per forma de privilegi per tots temps durador e valedor confermam, loam e aprovam ab tenor de les presents dit preinsert item e capitol e altres items e capitols en dit privilegi contenguts e volem que per aquesta nostra confirmacio no sie en res derogat en la primera concessio de dit privilegi, ans la una per l'altra sie corroborada en major fermetat. Manant expressament ab tenor de les presents a tots e sengles veguers, balles e altres qualsevol sotsmesos e vassalls nostres en les dites valls dits preinserts item e capitol e tots altres items e capitols en dit privilegi contenguts tinguen, serven inviolablament e sens contradictio alguna e tenir e obser-

var facen, sots ira e indignacio nostras e en pena de cent lliures aplicadores a nostres cofres totas e sengles vegadas que lo contrari per qualsevol d'ells sera fet, axi com largament es contengut en dit privilegi, lo qual, com dit es, aci volem haver de mot a mot per insert. En testimoni de les quals cosas totas e sengles haven manades fer les presentes, signades de ma nostra e sagellades ab nostre segell pendent. Dat en la ciutat nostra d'Urgell a XVIII de janer, any mil CCCCLXXX dos. P. DE CARDONA, ELECTUS URGELLENSIS.

XXXIII

1497, octubre, 16. — Seu d'Urgell.

Capitols concordats entre'ls representants del bisbe i del capitol d'Urgell i els dels homes de la vall d'Andorra, sobre'l pes i el valor dels formatges que aquests donaven al bisbe i al capitol per raó dels delmes i altres redits.[1]

A. Original perdut.
B. Copia en pergamí, a l'Arxiu Capitular d'Urgell.

In nomine Domini. Noverint universi quod cum esset contentio inter arrendatores seu emptores et collectores

[1] Aquests capitols, havent sorgit respecte d'ells alguns dubtes, foren interpretats i declarats amb un acord complementari, de 26 de maig de 1500, consignat en el seguent document: «In nomine Domini. Noverint universi quod cum olim fuisset contentio inter arrendatores seu emptores et collectores reddituum quos reverendissimus dominus episcopus Urgellensis et honorabile capitulum Urgellensis ecclesie percipiunt et percipere consueverunt in vallibus Anodrra, ex una, et homines habitatores parrochiarum dictarum vallium, partibus ex altera, super caseis qui per dictos homines dictarum vallium solvuntur, dantur seu prestantur pretextu decimarum et dictorum reddituum prefatorum dominorum episcopi et capituli, et super dicta contentione tollenda ac submovenda fuissent inter magnificos et providos viros dominos Johannem Çaffarrera, juris utriusque professorem civitatis Urgellensis, habentem ad hec specialem et plenam comissionem et facultatem a prefato reverendisimo domino episcopo, et Johannem Simart, sacristam, Bartholomeum Figueros, archidiaconum Berge, et Bartholomeum Travesset,

reddituum quos reverendissimus dominus Urgellensis episcopus et honorabile capitulum ecclesie Urgellensis percipiunt in vallibus Andorre, ex una, et homines parrochiarum dictarum vallium, partibus ex altera, super caseis qui predictos homines dictarum vallium solvuntur, dantur seu prestantur pretextu decimarum et dictorum reddituum, cum pretenderent dicti arrendatores seu collectores

canonicos jamdicte Urgellensis Ecclesie, habentes ad hec plenam comissionem et facultatem a dicto honorabili capitulo, et Bernardum Babot, consulem parrochie de Canilleu, Guillermum Baro, consulem parrochie d'Encamp, Raimundum Guillermi, consulem parrochie de Ordineu, Raimundum Capella, consulem parrochie de la Massana, Johannem Petrum Arnau, consiliarum Andorre, et Johannem Capdevila, consulem parrochie de Luria, habentes ad hec potestatem, comissionem et facultatem ab hominibus habitatoribus dictarum parrochiarum vallium Andorre, non nulla capitula, conventiones et pacta inita, concordata ac firmata, cum quibus imposuerunt ac constituerunt certam et tatxatam formam solutioni et prestationi dictorum caseorum, prout in instrumento dictorum capitulorum et super ipsis capitulis, pactis et conventionibus confecto et per notarium infrascriptum recepto actoque in civitate Urgellensi in domo capitulari prefati Urgellensis capituli, die XVI octobris anno a Nativitate Domini milessimo CCCC. nonagesimo septimo plene continetur. Cumque super dictis capitulis, pactis et conventionibus fuerint demum suborta nonnulla dubia, propter que oportuit predicta capitula et conventiones interpretari ac declarari; igitur magnifici et providi viri domini Johannes Çaffarrera, juris utriusque professor civitatis Urgellensis, habens ad hec plenam potestatem et facultatem a dicto reverendissimo domino episcopo, et Bartholomeus Travesset, canonicus ecclesie Urgellensis, electus ad hec et deputatus specialiter per honorabile capitulum ejusdem ecclesie, ad sonum campane congregatum, et Raymundus Guillelmi, parrochie de Ordineu, et Raymundus Casal, parrochie de Canilleu, et Johannes Andreas, d'Arthedo, loci Andorre veteris, electi ad hec, deputati et destinati per consilium generale et proceres dictarum vallium Andorre, constituti personaliter in civitate Urgellensis juxta domum habitationis prefati domini Johannis Çaffarrera, omnes prenominati super declaratione ac interpretatione dictorum capitulorum concordie, conventionis et pactorum predictorum dudum super solutiones dictorum caseorum initarum et firmatorum specialiter electi, deputati ac destinati declararunt ac interpretati fuerunt unanimitar et concorditer predicta capitula, pacta, conventiones et concordiam sub modo et forma sequenti: Et primo, en quant en los dits capitols e concordia es contengut y expressat que los habitants en les parroquies de les dites valls d'Andorra sien o fossen tenguts de dar los formatges dels delmes de cert pes o certa quantitat de pecunia per cascun formatge a arbitre y electio de dits senyor bisbe e capitol de Urgel o de lurs rendes, declaren e interpreten lo dit arbitre y electio esser de dits renders e pertanyer e competir a dits rende[r]s dita electio y arbitre en cars que los dits homens habitants en les parroquies de dites valls dassen los for-

predictos caseos qui predictos homines dictarum vallium ratione predicta prestantur et solvuntur non esse debiti ponderis atque valoris; tandem magnifici et providi viri domini Johannes Çaffarrera, juris utriusque professor, civitatis Urgellensis, habens ad hec specialem et plenam comissionem et facultatem a prefato reverendissimo domino episcopo sibi datam atque concessam, et Johannes Simart, sacrista, Barthomeus Figueros, archidiachonus Berge, et Bartholomeus Travasset, canonici jamdicte Urgellensis ecclesie, habentes ad hec plenam comissionem et facultatem de dicto honorabili capitulo, et Bernardus Babot, consul parrochie de Canilleu, Guillelmus Baro,

matges qui no fossen del pes en dits capitols e concordia tatxat y expressat e de bona pasta empero; si los dits homens de dites valls donen los formatges de degut pes segons la dita concordia e capitols de aquella e de bona pasta, lavors en tal cas los dits rendes no pugan usar de dita electio o arbitre, mas que sien tenguts de rebre dits formatges. Mes avant volen, interpreten e declaren los sobre dits comissaris en los noms dessus dits, que no bastant al pes dessus dit en dits capitols e concordia tatxat los dits formatges ni quiscu de ells, que los dits prohomens e homens de dites valls no puschan dar formatge a compliment del dit pes, ans de peça en peça hagen esser del sobredit pes; e on no fossen del dit pes, hagen a pagar com dessus es dit e hagen los dits renders la dita electio en dit cars ne los dits rendes puschan pendre lo defaliment del pes en formatge. Item, que los dits prohomens e habitants de dites valls no pugan diminuir los dits formatges en nombre, ans hagen a donar les peces comptades de formatges segons la concordia ja feta; e en cars que los formatges que los dits homens daran fossen de major pes del dessus expressats en dit capitols e concordia, que los dits renders no sien tenguts de ferne cars ni esmena als dits homens. Item, que lo dit arbitre y electio e la declaracio, interpretacio e limitacio dessus dita sia entesa a hun quiscun capitol dels dits capitols e concordia. Quam quidem declarationem et interpretationem et omnia et singula in ea contenta, prout superius continetur, prenominati Johannes Çaffarrera Bartholomeus Travesset, Raymundus Guillermi, Raymundus Casal et Johannes Andreas Artedo, nominibus precontentis, laudarunt, approbarunt et confirmarunt promiseruntque sibi ipsis ad invicem in posse mei notarii infrascripti, pro omnibus quorum interest stipulantes et recipientes, predictam declarationem et interpretationem omniaque in ea contenta se ac prefatos dominos et principales suos tenere et observare inviolabiliter atque perpetuo et contra ea non facere vel venire aliquo jure, causa vel etiam ratione. Que sunt acta in dicta civitate Urgellensi, die vicesima sexta maii, anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo. Presentibus honorabiles Johannes Vila et Bernardo Trullar, habitatoribus civitatis Urgellensis, ad hec presentibus, vocatis specialiter et assumptis.» (Segueix la suscripció notarial).

consul parrochie d'Encamp, Raimundus Guillelmi, consul parrochie de Ordineu, Raymundus Capella, consul parrochie de la Massana, Johannes Petrus Arnau, consiliarius Andorre, et Johannes Capdevila, consol parrochie de Luria, habentes etiam ad hec potestatem, comissionem et facultatem ab hominibus et habitatoribus dictarum parrochiarum vallium Andorre, personaliter constituti in domo capitulari prefati honorabilis capituli Urgellensis ibidemque de concordia et conventione super predictis tractantes et volentes exinde solutioni et prestationi dictorum caseorum certam et tatxatam formam et modum imponere et constituere, intervenientibus ac presentibus in hiis et adhibitis atque vocatis honorabilibus Andrea d'Artedo et Guillelmo Bonet, alias Figueros, mercatoribus dicte civitatis Urgellensis, in negotio hujusmodi peritis et expertis, fecerunt, inhierunt, concordarunt atque firmarunt capitula, pacta et conventiones sub modo et forma
sequenti: Et primo, les quatre parrochies ço es, Canilleu, § I
Encamp, Andorra e Luria dels formatges de pa donaran pes de dues lliures per formatge o onze diners per formatge, a arbitre y electio de dits senyor bisbe e capitol o de sos
renders. Item, les parroquies de la Massana e Ordineu per § II
quiscun formatge de pa donaran pes de una lliura tres cortons o deu diners per formatge, a arbitre y electio de
dits senyor e capitol o de sos renders. Item, la parroquia § III
de Canilleu dels formatges grassos donaran pes de tres lliures per cascun formatge o devuit diners per formatge, a arbitre y electio de dits senyor e capitol o de sos ren-
ders. Item, les parroquies de Ordineu, de la Massana y § IV
Andorra dels formatges grassos daran pes de una lliura e mija per formatge o vuit diners per formatge, a arbitre
y electio de dits senyor e capitol o de lurs renders. Item, § V
la parroquia de Luria dels formatges de cabres donaran pes de una lliura hun corto per cascun formatge o sis

diners per formatge, a arbitre y electio de dits senyor e capitol o de lurs renders. Que quidem capitula, pacta et conventiones ac omnia et singula in eis contenta fuerunt laudata, approbata et firmata per jamdictos dominos Johannem Çaffarrera, pro parte et nomine ac interesse prefati reverendissimi domini episcopi, et Johannem Simart, Bartolomeum Figueros et Bartolomeum Travesset, pro parte nomineque ac interesse dicti honorabilis capituli, et Bernardum Babot, Guillelmum Baro, Raimundum Guillelmi, Raimundum Capella, Johannem Petrum Arnau et Johannem Capdevila, pro parte et nomine ac interesse predictarum parrochiarum vallium Andorre et hominum earundem; promitentes omnes superius nominati nominibus previis, videlicet pars parti ad invicem vicisim michique notario infrascripto tanquam publice persone hec ab ipsis partibus et utramque earum pro altera et omnibus etiam personis quarum interere et intererit interesseque potest seu poterit legitime stipulanti, paciscenti atque recipienti, premissa omnia et singula se suosque dominos et principales tenere et observare inviolabiliter atque perpetuo et contra ea non facere vel venire aliquo jure, causa vel etiam ratione. Que fuerunt acta in civitate Urgelli et in domo capitulari antedicta, die XVI octobris, anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo septimo. Presentibus venerabilibus Anthonio Carcolze, presbitero, et Johanne Guilla, mercatore civitatis Urgellensis, ad hec presentibus, vocatis specialiter et assumptis.

Sig *(s. man.)* num mei Thome Soler, alias Gauzio, presbiteri, notarii et scribe publici curie vicariatus generalis Urgellensis, auctoritate reverendissimi domini Urgellensis episcopi, qui premissis omnibus et singulis, una cum prenominatis testibus, interfui eaque recepi et in hanc publicam formam redegi, per alium scribi feci et requisitus clausi.

APÈNDIX

1

1346, octubre, 9. — Andorra.

Informació feta en la cort d'Andorra sobre diversos articles relatius a l'organització de la vall i tendint a demostrar que es terra distinta de la Cerdanya i del bisbat d'Urgell, del vescomtat de Castellbó i de l'Urgellet.

A. Original perdut.
B. Copia en un *vidimus* del senescal i del jutge major del comtat de Foix (2 juny 1404)[1]. — *C.* Copia fragmentaria, en el vol. 81 de la *Collection Baluze,* f. 369 v.º a la Biblioteca Nacional de Paris.

Informatio facta in curia de Andorra dominorum comitis Fuxi et episcopi Urgellensis, sub anno Domini millesimo trigentesimo quadragesimo sexto, nona die mensis octobris, de et super articulis seu positionibus que sequntur ad ostendendum quod vallis Andorre sit et semper fuit, a tanto tempore citra et per tantum tempus de cujus contrario hominis memoria non existit, terra distincta et separata a terra Ceritanie et episcopatu Urgellensi et vicecomitatu Castriboni et Urgelleti et ab aliis terris et locis quibuscumque acernuntur et proponuntur infrascripta. ¶ Primo, quod predicta vallis Andorre, cum § 1
juribus et pertinentiis suis, est et hactenus fuit, a tanto

[1] D'aquest *vidimus*, contenint la transcripció d'aital l'informació, n'hi ha diverses copies, una d'elles a l'Arxiu de la curia eclesiàstica d'Urgell; altra, en el *Libre de transumptos y notas dels privilegis* (1674) f. 1, a l'Arxiu de la vall d'Andorra; altra copia es troba en el ms. 16875 del fons francès, f. 30, a la Biblioteca Nacional de París; altra, en el ms. 16657, del mateix fons francès, f. 673; i altra, en el lligall C. 2098 de l'Arxiu dels Pireneus-Orientals, a Perpinyà.

tempore citra et per tantum tempus de cujus contrario
hominis memoria non existit, comunis pro indiviso, modo
et forma infrascriptis, inter dominos comitem et episcopum
§ II Urgellensem. ¶ Item, quod constitutio et destitutio judicis
ordinarii dicte vallis pertinet et pertinuit ab antiquo, per
tempus antedictum et ab ipso tempore citra, ad predictos
dominos comitem Fuxi et episcopum Urgellensem, solum et
§ III in solidum, et non ad aliquem alium. ¶ Item, quod constitu-
tio vegueriorum dicte vallis pertinet et pertinuit ab antiquo,
per tempus antedictum et ab ipso tempore citra, ad dictos
dominos comitem Fuxi et episcopum, solum et in solidum,
§ IV et ad nullum alium. ¶ Item, quod in dicta valle sunt et hac-
tenus fuerunt ab antiquo, per tempus antedictum et ab
ipso tempore citra, duo veguerii; et constitutio et destitutio
unius vegueriorum ad dictum dominum comitem et cons-
titutio et destitutio alterius ad dictum dominum episco-
pum sigillatim et divisim pertinent et hactenus ab anti-
quo pertinuerunt per tempus antedictum et ab ipso tem-
§ V pore citra. ¶ Item, quod quisque duorum vegueriorum
predictorum constituit et hactenus ab antiquo constituere
consuevit, per tempus antedictum et ab ipso tempore citra,
§ VI in dicta valle suum locumtenentem. ¶ Item, quod tres
partes quorumcumque emolumentorum provenientium ex
jurisdictione alta, media seu bassa dicte vallis ad dictum
dominum comitem et quarta pars ipsorum emolumentorum
ad dictum dominum episcopum pertinuerunt ab antiquo
§ VII per tempus antedictum et ab ipso tempore citra. ¶ Item,
quod predictus dominus comes in homines dicte vallis
habet et habuit ab antiquo, per tempus antedictum et ab
ipso tempore citra, questiam ad suam voluntatem et dic-
tus dominus episcopus certam questiam ducentarum libra-
§ VIII rum barcinonensium certis temporibus consuetis. ¶ Item,
quod constitutio et destitutio notarii curie dicte vallis
pertinet et hactenus pertinuit ab antiquo, per tempus

antedictum et ab ipso tempore citra, et comuniter ad predictos dominos comitem et episcopum et ad nullum alium.
¶ Item, quod quilibet dictorum dominorum comitis et § IX
episcopi constituunt et constituere consueverunt ab antiquo, et per tempus antedictum et a dicto tempore citra, in
dicta valle suum saig.[1] ¶ Item, quod quandocumque con- § X
tigerit appellare seu provocare a dicto judice ordinario dicte vallis, predicti veguerii constituunt ac deputant comuniter et constituere consueverunt, per tempus antedictum et ab ipso tempore citra, judicem ad cognoscendum ac diffiniendum de causa ipsius appellationis seu provo-
cationis. ¶ Item, quod predicta vallis regitur et guberna- § XI
tur ac regi et gubernari consueverunt, per tempus antedictum et ab ipso tempore citra, per dictos officiales temporales, et non per aliquos alios, vice ac nomine dictorum dominorum comitis et episcopi et non alicujus alterius.
¶ Item, quod predicta vallis de Andorra, cum juribus et § XII

[1] Per una sentencia i declaració dada en 1456 (7 de juny) per En Jaume Lerat, jurista de la ciutat d'Urgell, i mossen Tristany de Mongay, prebere, beneficiat d'aquella seu, delegats pel vicari general del senyor bisbe, i per En Guillem Ramon deç Brull, cavaller, veguer del vescomtat de Castellbó, i En Ramon Corrida, jutge del dit vescomtat, representants del senyor comte de Foix, sabem que des de llavors els saigs hagueren d'esser dits batlles: «Item, pronunciamus, sententiamus et declaramus quod a cetero sagiones dictarum vallium nominentur bajuli et quod non habeant alium salarium nisi consuetum, videlicet: ubi pignorent, unum solidum; [ubi] non pignorent, duos solidos. Et quod habeant exercere illud idem officium quod prius exercebant habendo nomen de sagione; et hoc fiat sine prejudicio pariagiorum dominorum dictarum vallium.» En aquesta mateixa sentencia o declaració hi han qualques articles referents als notaris, de la tenor seguent: «Item, pronunciamus, sententiamus et declaramus quod notarius dictarum vallium non possit facere aliquas assignationes nisi presentibus vicariis seu alterum eorum et judice dictarum vallium, et quod habeat personaliter assistere in dictis assignationibus. Item, pronunciamus, sententiamus et declaramus quod notarius dictarum vallium non possit tenere locum judicis nec assignationes aliquas in processibus facere. Item, pronunciamus, sententiamus et declaramus quod super contributione bonorum notarii que habet in dicta valle quod stetur ordinationi dictorum dominorum, videlicet solvat pro bonis que habet in dicta valle in et per illum modum quo solvunt alii habitatores in dicta valle». *(Libre de transumptos de privilegis,* f. 199 v.° Arxiu de la vall d'Andorra).

pertinentiis suis, est et fuit, a tanto tempore citra et per tantum tempus de cujus contrario hominum memoria non existit, distincta et separata a terra Ceritanie, episcopatu Urgellensi et a vicecomitatu Castriboni et aliis terris et locis quibuscumque, et pro tali comuniter habetur, tenetur ac reputatur et hactenus fuit habita, tenta et reputata, per tempus antedictum et ab ipso tempore citra, in valle pre- § XIII dicta et curiis circumvicinis. ¶ Item, quod de omnibus et singulis predictis et quod ea vera existant et hactenus fuit [est] vox comunis et fama publica in valle antedicta et locis circumvicinis.

Arnaldus Isarni de Margineda, parochie de Andorra, juratus et interrogatus super omnibus et singulis articulis seu positionibus predictis dicere veritatem, et primo super primo, secundo, tertio, quarto, quinto, sexto, septimo, octavo, nono, dixit et deposuit contenta in eis fore vera. Interrogatus dictus testis quomodo scit predicta, dixit et deposuit contenta in eis scire quod pro eo et ex eo quia a quadraginta quinque annis citra proxime elapsis, de quibus dixit se habere memoriam, quod ipse qui loquitur scivit et vidit et audivit quod comes Fuxi et episcopus Urgellensis dominarunt tanquam suam dominationem totam vallem Andorre, cum ejus juribus et pertinentiis suis, videlicet dominus Rogerius, bone memorie quondam comes Fuxi, dominus Gasto, ejusdem domini Rogerii Bernardi quondam filius, et dominus Gasto, ejusdem domini Gastonis filius, et dominus Gasto modernus et etiam dominus Guillermus de Moncada, episcopus Urgellensis quondam, dominus Raymundus Treballia, quondam episcopus Urgellensis, et dominus Arnaldus Guillermi, quondam episcopus dicte diocesis, et etiam dominus Petrus de Narbona, nunc episcopus dicte diocesis, quorum domini Petrus de Narbona, nunc episcopi Urgellensis, et domini Gastonis, comitis Fuxi moderni, dicte vallis de

Andorra cum ejus juribus et pertinentiis est et gentes ipsius vallis ac terre de Andorra ipsos in dominos suos habent et tenent et eorum predecessores habuerunt et tenuerunt, et quod nunquam vidit nec dici audivit contrarium; et quod dominus episcopus et comes constituunt et destituunt quando eis placet et sui preffati predecessores constituerunt et destituerunt judicem ordinarium in dicta valle, a dicto tempore citra sue memorie, et nullus alter. Item, quod quilibet dictorum domini comitis et episcopi constituunt suum vicarium et quod eorum predecessores predicti constituerunt et destituerunt pluries a dicto tempore sue memorie suos vicarios, cum et quando eis placebat, et quod nunquam vidit nec audivit contrarium; et quod quilibet dictorum vegueriorum constituerunt suum locumtenentem et destituebant quando volebant. Item, dixit se scire, vidisse et audivisse quod de emolumentis provenientibus ex jurisdictione alta, media sive bassa dicte vallis quod dominus comes Fuxi vel sui habent tres partes et dominus episcopus Urgellensis quartam partem; et sic vidit pluries a dicto tempore citra sue memorie, eo quod numquam scivit, vidit nec dici audivit contrarium. Item, dixit quod dictus dominus comes habet et sui predecessores habuerunt, a tanto tempore citra sue memorie, questiam ad suam voluntatem et quod ipse qui loquitur ipso domino comiti et suis pro ipso recipientibus et sui predecessores dictam questiam vidit tradere et etiam solvere; et etiam domino episcopo Urgellensi et suis ejus predecessoribus certam questiam ducentarum librarum barcinonensium certis temporibus, videlicet de duobus in duobus annis unam questiam. Item, quod dicti domini episcopus et comes et ejus predecessores constituerunt notarium dicte vallis Andorre, omnes qui constituti fuerunt notarii in dicta valle a tempore citra sue memorie; et quod quilibet dictorum domini episcopi et

domini comitis et eorum predecessores, a toto tempore citra sue memorie, tenuerunt et constituerunt suum saig in dicta valle Andorre, et nullus alter. Item, super decimo articulo interrogatus et dixit et deposuit se nihil aliud scire; hoc excepto quod dixit se vidisse et audivisse quod quando contigit aliquem appellare seu provocare a vicariis seu judicibus ordinariis dicte vallis quod ipse appellans se appellat ad dictos dominos comitem et episcopum, quod ipsi deputant ipsi appellanti et constituunt judicem appellationum ad cognoscendum et diffiniendum in causa ipsius appellationis et quod tunc sententia seu cognitio per ipsum judicem appellationum lata nullus dicte vallis appellare potest, cum de ipso nullam habeant appellationem, et pluries sic vidit uti de predictis et non vidit in concontrarium. Item, super undecimo articulo interrogatus, dixit et deposuit contenta in eo fore vera; interrogatus quomodo scit predicta, dixit et deposuit quod pro eo et ex eo quia a toto tempore sue memorie vidit dictam terram et vallem Andorre regi et gubernari per dictos officiales dictorum domini comitis et episcopi et non per alios et nunquam vidit nec dici audivit quod per alios dicta terra seu vallis regeretur nec gubernaretur. Item, super duodecimo articulo interrogatus, dixit et deposuit contenta in eo fore vera; interrogatus dictus testis quomodo scit predicta, et dixit quod propterea que jam supra deposuit. Interrogatus dictus loquens super decimo tertio et ultimo articulo dixit quod omnia a se superius deposita sunt vera eo quod scivit vera est vox et fama publica in valle de Andorra et locis circumvicinis; et nihil plus per tinens dixit.

Raimundus Moysella, de Angordany, juratus et interrogatus ad sancta Dei quatuor Evangelia super predictis articulis dicere veritatem, dixit et deposuit idem in omnibus et per omnia sicut Arnaldus Isarni de Margineda, supra proxime auditus.

Vitalis Aymani, parochie de Andorra, juratus et interrogatus super omnibus et singulis articulis predictis dicere veritatem, dixit et deposuit idem in omnibus et per omnia sicut Arnaldus Isarni de Margineda, testis primo supra auditus; detracto tamen quod dixit se vidisse, scire et audivisse predicta a quinquaginta annis citra proxime lapsis, de quibus dixit se habere memoriam.

Guillermus des Capella, parochie de Andorra, juratus et interrogatus ad sancta quatuor Dei Evangelia dicere veritatem supra predictis articulis, et primo super primo, secundo, tertio, quarto, quinto, sexto, septimo, octavo et nono articulis, dixit et deposuit omnia et singula in eis contenta fore vera. Interrogatus dictus loquens quomodo scit predicta, dixit et deposuit quod pro eo et ex eo quia a triginta et quinque annis et ultra citra, de quibus dixit se habere memoriam, quod ipse qui loquitur scivit, vidit et audivit quod domini comes Fuxi et domini episcopi Urgellensis dominarunt totam vallem Andorre, cum ejus juribus et pertinentiis suis, tanquam terram propriam, videlicet dominus Gasto, bone memorie, quondam comes Fuxi, avus domini Gastonis nunc comitis dicti comitatus, et domnus Gasto, quondam comes Fuxi, pater ejusdem domini comitis moderni, et dictus dominus Gasto, comes Fuxi modernus, et etiam dominus Raymundus Treballia, quondam episcopus Urgellensis, et etiam dominus Arnaldus Guillermi, quondam episcopus dicte diocesis, et etiam dominus P. de Narbona, nunc episcopus Urgellensis, quorum domini Gastonis, nunc comitis, et Petri de Narbona, nunc episcopi Urgellensis, et dicte vallis de Andorra cum ejus juribus et pertinentiis est et gentes ipsius vallis ac terre de Andorra ipsos in dominos suos habent et tenent et eorum predecessores habuerunt et tenuerunt, et quod nunquam vidit nec dici audivit contrarium; et quod domini episcopus et comes constituunt et destituunt quando eis placet et sui preffati

predecessores constituerunt et destituerunt judicem ordinarium in dicta valle, a dicto tempore citra sue memorie, et nullus alter. Item, dixit quod quilibet dictorum domini comitis et domini episcopi constituunt suum vicarium in dicta valle et quod eorum predecessores constituerunt et destituerunt pluries, a dicto tempore citra sue memorie, suos vicarios tunc et quando eis placebat. Item, dixit se scire, vidisse et audivisse quod de emolumentis provenientibus ex jurisdictione alta, media seu bassa dicte vallis quod dictus comes Fuxi vel sui habent tres partes et dominus episcopus Urgellensis quartam partem et sic vidit pluries a dicto tempore citra sue memorie et quod nunquam scivit, vidit nec audivit dici contrarium. Item, dixit quod dominus comes habet et sui predecessores habuerunt, a tanto tempore citra sue memorie, questiam ad suam voluntatem et ipse qui loquitur ipsi domino comiti aut suis pro ipso recipientibus ac suis predecessoribus dictam questiam vidit solvere ac etiam tradere et etiam domino episcopo Urgellensi ac suis et ejus predecessoribus certam questiam ducentorum librarum barcinonensium certis temporibus. Item, quod dicti dominus episcopus et comes ac predecessores sui constituerunt notarium modernum et omnes alios notarios qui constituti fuerunt in dicta valle a toto tempore citra sue memorie; et quod quilibet dictorum domini comitis Fuxi et domini episcopi et eorum predecessores, a toto tempore citra sue memorie, tenuerunt et constituerunt suum saig in dicta valle de Andorra et nullus alter. Item, super decimo articulo interrogatus dictus loquens dixit et deposuit contenta in eo fore vera; interrogatus quomodo scit predicta dixit quod propterea quia pluries vidit, scivit et audivit quod quando contingit aliquem appellare seu provocare a judice ordinario dicte vallis pro litte inter partes habita, quod vicarii dicte vallis deputant et constituunt judicem

appellationum ad cognoscendum et diffiniendum de dicta causa; dixit et etiam quod quando contingit aliquem appellare seu provocare a vicariis seu judice ad dominum comitem et dominum episcopum, dicti domini episcopus et comes deputant seu constituunt judicem appellationum ad cognoscendum et diffiniendum de causa dicte appellationis et quod a dicto judice nullus dicte vallis potest appellare nec de ejus sententia, cum de ipso nullam habeant appellationem, et pluries sic vidit uti de predictis et non vidit contrarium. Item, undecimo articulo interrogatus dictus loquens dixit et deposuit contenta in eo fore vera; interrogatus quomodo scit predicta dixit quod pro eo et ex eo quia a toto tempore sue memorie vidit dictam terram et vallem Andorre regi et gubernari per dictos officiales dictorum domini comitis et domini episcopi et non per alios et quod nunquam vidit nec dici audivit quod per alios dicta terra regeretur nec gubernaretur. Item, super duodecimo articulo interrogatus dixit et deposuit contenta in eo fore vera; interrogatus dictus loquens quomodo scit predicta, dixit et deposuit quod propterea quo jam supra deposuit et pro eo quia nullus alter dominus nisi preffati domini comes et episcopus Urgellensis aliquid habent facere nec videre in domin[i]o nec exercitui nec regimine jurisdictionis dicte terre ac vallis de Andorra. Item, super decimo tertio articulo et ultimo interrogatus dictus testis loquens dixit quod omnia in dictis articulis contenta et a se superius deposita sunt vera et quod vere sint est vox et fama publica in valle de Andorra et aliis locis circumvicinis. Super aliis interrogatus nihil plus pertinens dixit.

Petrus Berengarii, loci de Ordino, interrogatus, juratus super omnibus et singulis contentis in dictis articulis et super primo, secundo, tertio, quarto, quinto, sexto, septimo, octavo et nono articulis, dixit et deposuit omnia et singula in eis contenta fore vera. Interrogatus dictus lo-

quens quomodo scit predicta dixit et deposuit quod pro eo quia a quadraginta annis citra et ultra, de quibus dixit [se habere memoriam, quod ipse qui loquitur] scivit, vidit et audivit quod dominus comes Fuxi et episcopus Urgellensis dominant totam vallem Andorre cum ejus juribus et pertinentiis suis tanquam suam propriam, videlicet dominus Rogerius Bernardi, quondam bone memorie comes Fuxi, et dominus Gasto, quondam bone memorie quondam ejus domini Rogerii Bernardi filius, et dominus Gasto, quondam comes Fuxi, pater ejusdem domini comitis moderni, et dictus dominus comes Fuxi modernus et etiam dominus Guillermus de Moncada, quondam episcopus Urgellensis, et dominus Raimundus Treballia, quondam episcopus dicte diocessis, et dominus Arnaldus Guillermi, quondam episcopus Urgellensis, et dominus Petrus de Narbona, nunc episcopus Urgellensis, quorum domini Gastonis, nunc comitis, et domini Petri de Narbona, nunc episcopi, dicte vallis de Andorra cum suis juribus et pertinentiis est et gentes ipsius vallis ac terra de Andorra ipsos in dominos suos habent et tenent et eorum predecessores habuerunt et tenuerunt, et quod nunquam vidit nec dici audivit contrarium; et quod domini episcopus et comes constituunt et destituunt quando eis placet et sui preffati predecessores constituerunt pluries, a dicto tempore citra sue memorie, judicem ordinarium in dicta valle et nullus alter. Item, quod quilibet dictorum domini comitis et domini episcopi constituunt suum vicarium in dicta valle et eorum predecessores constituerunt et destituerunt pluries, a dicto tempore citra sue memorie, cum et quando eis placet. Item etiam dixit se scire, vidisse et audivisse quod de emolumentis provenientibus ex jurisdictione alta, media seu bassa dicte vallis quod dominus comes Fuxi vel sui habent tres partes et dominus episcopus Urgellensis quartam partem et scit et vidit plu-

ries, a dicto tempore citra sue memorie, et quod nunquam scivit, vidit nec dici audivit contrarium. Item, dixit quod dominus comes habet et sui habuerunt predecessores, a toto tempore citra sue memorie, questiam ad suam voluntatem in homines dicte vallis et quod ipse qui loquitur ipsi domino comiti ac suis predecessoribus dictam questiam vidit solvere ac etiam tradere et etiam domino episcopo Urgellensi ac suis et ejus predecessoribus certam questiam ducentarum librarum barcinonensium certis temporibus. Item, quod dicti dominus episcopus et comes ac predecessores sui constituerunt notarios qui constituti fuerint in dicta valle, a toto tempore citra sue memorie, et nullus alter. Item, quod quilibet dictorum domini comitis et domini episcopi et eorum predecessores, a toto tempore citra sue memorie, tenuerunt et constituerunt suum saig in dicta valle de Andorra et nullus alter. Item, super decimo articulo interrogatus dictus testis dixit et deposuit contenta in eo fore vera; interrogatus quomodo scit predicta dixit quod propterea quia pluries scivit et vidit quod quando contingit aliquem appellare seu provocare a judice ordinario dicte vallis pro litte inter partes habita, quod vicarii dicte vallis deputant et constituunt judicem appellationum ad cognoscendum et diffiniendum de dicta causa; dixit etiam quod quando contingit aliquem appellare seu provocare a vicariis seu judice ad dominum comitem vel ad dominum episcopum, quod dicti dominus comes et dominus episcopus deputant seu constituunt judicem appellationum ad cognoscendum et definiendum de causa dicte appellationis et quod a dicto judice appellationum nullus dicte vallis potest appellare nec de ejus sententia, cum de ipso nullam habeant appellationem, et pluries sic vidit uti de predictis et non vidit contrarium. Item, super undecimo articulo interrogatus dictus loquens dixit contenta in eo fore vera; interrogatus quomodo scit

predicta dixit quod pro eo quia a toto tempore sue memorie vidit vallem Andorre regi et gubernari per dictos officiales dictorum domini comitis et domini episcopi et non per alios, quod nunquam vidit nec dici audivit quod per alios dicta terra regeretur nec gubernaretur. Item, super duodecimo articulo interrogatus dixit et deposuit [contenta] in eo fore vera; interrogatus quomodo scit predicta dixit quod propter ea que jam supra deposuit et pro eo quia nullus alter dominus nisi preffati domini comes et episcopus aliquid habet facere nec videre in domino nec regimine jurisdictionis dicte terre ac vallis de Andorra. Item, super decimo tertio et ultimo articulo interrogatus dictus testis loquens dixit quod omnia in dictis articulis contenta et a se superius deposita sunt vera et quod vere scit esse vox et fama publica in valle de Andorra et aliis locis circumvicinis. Super aliis interrogatus nihil plus pertinens dixit.

Bernardus Escoter, de Cortinada, juratus et interrogatus super omnibus et singulis contentis in dictis articulis dicere veritatem, dixit et deposuit idem in omnibus et per omnia sicut Petrus Berengueri, proxime auditus; detractu quod dixit se habere memoriam triginta quinque annorum et ultra.

Jacobus de Cella, de parochia de Ordino, juratus et interrogatus super omnibus et singulis articulis predictis, dixit in omnibus et per omnia sicut Bernardus Escoter, testis ut supra auditus; [detracto] a dicto tempore quod dixit se habere memoriam sexaginta annorum et quod vidit quod dominus Rogerius Bernardi, bone memorie, quondam comes Fuxi, et dominus episcopus Urgellensis, qui vocabatur de Urgio, domini in primo sue memorie dictevallis de Andorra et a[d]dicto quod dixit quod dominus Rogerius Bernardi predictus in alio loco non tenebatur se hic pro securo sicut in dicta valle de Andorra, eo quia dicta vallis erat ipsius domini comitis et episcopi Ur-

gellensis, et quod rex Francie[1] nec rex Aragonum nullum jus habent nec habebant in dicta terra ac valle de Andorra.

Arnaldus Socorra, de parochia de Ordino, juratus et interrogatus super omnibus et singulis articulis predictis dicere veritatem, dixit idem in omnibus et per omnia sicut Arnaldus Isarn, de Margineda, primo auditus; detracto tamen quod dixit se habere memoriam quadraginta annorum et quod non recordatur de domino Rogerio Bernardi, bone memorie quondam comite Fuxi, nec de domino Guillermo de Moncada, episcopo Urgellensi.

Raymundus Garoldi, parochie de la Massana, juratus et interrogatus super omnibus et singulis articulis predictis, dixit idem in omnibus et per omnia sicut Guillermus del Capella, parochie de Andorra, testis supra auditus; adjecto tamen quod dixit quod vidit dominum Guillermum de Moncada, quondam episcopum Urgellensem et condominum dicte vallis, et quod dixit se habere memoriam quadraginta annorum.

Petrus Sabaterius, parochie de la Massana, juratus et interrogatus ad sancta quatuor Dei Evangelia super dictis articulis dicere veritatem, dixit idem in omnibus et per omnia sicut Bernardus d'Escoter, de Cortinada, testis supra auditus; excepto tamen quod dixit se habere memoriam quadraginta quinque annorum.

Ferrerius Aymarii, de la Massana, juratus et interrogatus ad sancta quatuor Dei Evangelia super dictis articulis dicere veritatem, dixit idem in omnibus et per omnia sicut Bernardus Escoter, loci de la Cortinada, testis supra auditus; hoc addito quod dixit se habere memoriam quinquaginta annorum.

[1] «L'Andorre — diu M. Baudon de Mony — était si peu considerée au moyen âge comme une dépendence de la couronne de France qu'un arrêt du Parlement, du 9 avril 1302, mentionne les habitants de cette vallée comme n'étant point du royaume: *illis de Andorra qui sunt de extra regnum.*» (*Revue des Pyrénées*, 1892).

Petrus de Soldevila, de Fontaneda, juratus et interrogatus super omnibus et singulis articulis predictis, dixit idem in omnibus et per omnia sicut Bernardus Scoterii, de Cortinada; addito tamen quod dixit se habere memoriam quinquaginta annorum et quod recordatur de domino episcopo Urgellensi vocato de Urg, qui erat tunc condominus Andorre una cum domino Rogerio Bernardi, bone memoria quondam comitis Fuxi.

Bernardus de Fontaneda, de Luria, juratus et interrogatus de omnibus et singulis articulis predictis, dixit idem in omnibus sicut Petrus de Soldevila, de Fontaneda, proxime supra auditus.

Petrus Calba, parochie de Encamp, juratus et interrogatus super omnibus et singulis articulis predictis, dixit idem in omnibus et per omnia sicut Bernardus Scoterii, supra auditus; addito tamen quod dixit quod nulla alia mandata fuerunt facta nec recepta per alios officiales nisi per ipsos officiales vallis Andorre dominorum comitis et episcopi Urgellensis, et quod dixit se habere memoriam quadraginta sex annorum.

Petrus Marti, parochie de Encamp, juratus et interrogatus super omnibus et singulis articulis predictis dicere veritatem, dixit idem in omnibus et per omnia sicut Bernardus de Scoterii, de Cortinada, supra auditus; hoc excepto quod dixit se habere memoriam quinquaginta annorum.

Martinus Ricart, parochie de Encamp, juratus et interrogatus super omnibus et singulis articulis predictis dicere veritatem, dixit idem in omnibus et per omnia sicut Bernardus Scoterii, de Cortinada, testis supra auditus; excepto quod dixit se habere memoriam quadraginta quinque annorum.

Raymundus Agisi, parochie de Canillo, juratus et interrogatus super jamdictis dicere veritatem, dixit idem in omnibus et per omnia sicut Arnaldus Isarni, de Margineda, primo auditus.

Petrus Pratus, de Canillo, juratus et interrogatus super omnibus et singulis articulis predictis dicere veritatem, dixit idem in omnibus et per omnia sicut proximus; dejecto tamen quod dixit se habere memoriam quinquaginta annorum et dejecto quod in decimo articulo dixit se nihil scire.

Guillermus de Foix, alias dictus de Fontana, juratus et interrogatus super omnibus et singulis articulis predictis dicere veritatem, dixit idem in omnibus et per omnia sicut Bernardus Scoterii, supra auditus, excepto quod dixit se habere memoriam sexaginta annorum.

2.

1364, maig, 2. — Andorra la Vella.

Reclamació presentada a la cort de la vall d'Andorra per motiu de la infracció de diverses costums practicades de molt temps pels homes de la vall.

A. Original en pergamí. Arxiu de la vall d'Andorra.
B. Copia en el *Liber in quo sunt inserta privilegia concessa per dominos comites Fuxi*, f. 15. Arxiu de la vall.

Noverint universi quod die secunda mensis madii anno a Nativitate Domini millesimo trecentesimo sexagesimo quarto, indictione secunda, pontifficatus sanctissimi in Christo patris et domini domini Urbani, Dei gratia Pape quinti, anno secundo, in presentia mei notarii publici et testium subscriptorum ad hec specialiter vocatorum et rogatorum Raymundus Oliva, de Lorç, parrochie de Ordineu, Guillielmus Ricart, parrochie de Canylleu, et Johannes Torrents, de Pall, parrochie de la Maçana, vallium de Andorra, Urgellensis diocesis, sindici et procuratores ab universitatibus hominum et locorum parro-

chiarum dictarum vallium, una cum quibusdam alliis in solidum constituti ad infrascripta et plura alia facienda, cum publico instrumento facto in parrochia de Andorra die prima mensis maddii, anno a Nativitate, indictione et pontifficatus quibus supra, clauso et subsignato manu mei notarii publici infrascripti, de quo mihi notario plena extitit facta fides per dictum procurationis sive sindicatus instrumentum, existentes personaliter, eorum procurationis seu sindicatus causa, in loco de Andorra prope hospitium sive in hospitio Petri de la Mora, quondam, de Andorra, in quo curia seu vicarii dictarum vallium pro dominis episcopo Urgellensi et comite Fuxensi, judex et alii officiales dictorum dominorum solent assidue hospitari et curiam tenere et unicuique jus et justitiam reddere, prout ibi dictum fuit et assertum, ante presentiam seu conspectum venerabilium et discretorum Johannis Vilar, de Ordineu, Petri Arman, de la Mazana, et Raimundi Sança, de Andorra, ecclesiarum vicariorum perpetuorum et curam animarum regetium in eisdem, tanquam coram publicis et auctenticis personis, et petierunt ab eisdem si prefati domini vicarii erant presentes in parrochia de Andorra pro curia tenenda, qui responderunt quod non, immo erant absentes non solum a dicta parrochia sed etiam a vallibus de Andorra; et cum presentiam ipsorum dominorum viccariorum, videlicet honorabilis Ferrarii de Perves, domicelli, vicarii pro dicto domino episcopo Urgellensi, et venerabilis Raimundi d'Ornach, vicarii pro dicto domino comiti Fuxensi dictarum vallium, seu pro nobili et potenti domina Elionore de Convenis, Dei gratia comitissa Fucxi, nunc dictas valles, ut asseritur, tenente et regente loco dicti domini comitis, comode de presenti habere non possent in escripta appellatione seu quandam papiri cedulam appellationem infrascriptam in se continentem, in presentia predictarum autenticarum

personarum et mei notarii infrascripti et testium infra scriptorum legi et publicari requisiverunt et fecerunt ibidem, nominibus quibus supra, ac etiam appellarunt et apostolos petierunt et alias agerunt et dixerunt, prout in dicta papiri cedula continetur, offerentes paratos recipere apostolos, si sit aliquis qui nomine et predictis vicariis seu curia eis velit et possit eos tradere, fuerunt etiam ibidem presentati per presentem appellationem predictis dominis vicariis presentarent et intimarent si copiam eorum habere de presenti comode possent sed quod citius copiam eorum habere commode potuerunt, tandem prefatis dominis viccariis dictarum vallium pro dictis dominis episcopo Urgellensi et comite Fuxensi presentabunt, intimabunt et nottifficabunt, cujus quidem cedule tenor noscitur esse talis: Vos venerabilis curia de Andorra pro reverendo in Christo patre et domino domino episcopo Urgellensi et nobili et potenti viro domino comite Fucxi seu nobili domina Elionore de Convenis, comitissa Fuxi, quod in dicta terra donare fecistis et intulistis toto conamine hominibus universitatum vallium de Andorra, quorum procurator vel sindicus existit Raymundus Oliba, loci de Lorç, injustitias et gravamina que sequuntur: ¶ Primo est consuetudo in dictis vallibus et in § 1
pluribus allis locis circumvicinis eisdem quod si est dissensio de vicino ad vicinum vel aliter inter universitatem unius loci et universitatem alterius de antipeu vel de aliquo vierono vel de aliqua clausura utrum debeat fieri vel prohiberi, quod homines dictarum vallium possunt concordare et convenire ad invicem alius pro aliquo assignandi per ipsas universitates [qui] judicant inter eos, de tali re auctoritate a vobis minime exportata; et nunc vos curia supradicta cum honore vestro loquendo, conamini punire talia facientes, non permittendo dictos homines uti suis consuetudinibus antiquis et per longum usum

§ II approbatis. ¶ Secundo, cum sit consuetudo per usum longissimum in dictis vallibus approbata quod in locis communibus, qui consueverunt vocari vulgariter los comunals, quilibet possit apradar et pratum appropriar et adaquar in tanta quantitate quanta placuerit hominibus vel majori parti ipsorum universitatum dictarum vallium; vos minus debite, loquendo cum debita reverentia, dictos homines punire vultis et conamini utentes jure
§ III suo seu consuetudine predicta.[1] ¶ Tertio, cum sit consue-

[1] En relació amb aquesta costum i amb la consignada en l'article immediat, és interessant el document següent: «In Christi nomine. Amen. Noverint universi quod die prima decembris anno a Nativitate Domini millesimo quadrigentesimo vigesimo tertio, coram me notario publico et testibus infrascriptis existentes et personaliter constituti ante presentiam venerabilium virorum dominorum Guidonis Catelli, domicelli, bajuli civitatis Urgellensis et vicarii vallium Andorre pro reverendissimo domino Urgellensi episcopo, et Arnaldi de Apilis, judicis ordinarii dictarum vallium pro eorum domino episcopo et multum egregio ac potenti viro domino comite Fuxi, in curia de Andorra celebrantium, Guillelmus Cosso, juratus, Bernardus Oliva, consiliarus parrochie de Ordineu, Raymundus Sabaterii, juratus parrochie de la Massana, Johannes Domenge, juratus parrochie de Andorra, Guillelmus de la Serra, juratus parrochie sancti Juliani, Guillelmus Jayle, juratus parrochie de Encampo, Guillelmus Berengarii, juratus parrochie de Canilleu, nomine et vice universitatum vallium predictarum et singularium earundem humiliter dixerunt et exposuerunt jamdictis dominis vicario et judici et in eorum presentia hec verba vel similia: In effectu quoddam certum instrumentum publicum continens certas provisiones, precepta et declarationes prenominatis universitatibus et singularibus concessas et factas super comunalibus sive stalis, prout in instrumento asseruerunt contineri, fuit amissum, ita quod nullatenus poterant eum inveniri et facere diligentiam, et cum presentatum instrumentum nuper in registro dicte curie fuit continuatum, quare cum grandi instantia requisiverunt et suplicarunt memoratis hominibus honorabilibus vicario et judici quatenus dictum instrumentum reperiri, reffici et eis tradi mandarent et per me dictum et subscriptum notarium confici. Et ibidem prelibati honorabiles vicarius et judex, perquisito primitus et invento de eorum jussu, ad requisitionem et instantiam predictorum juratorum et consiliariorum, instrumento seu forma instrumenti inferius descripti in registro sive archivio scribanie publice dictarum vallium continuati et eisdem dominis viccarii et judicis exhibiti et presentati, interrogaverunt prefatos juratos et consiliarios, medio juramento per ipsos et quemlibet ipsorum ad sancta quatuor Dei Evangelio corporaliter in posse dominorum viccarii et judicis perambulorum prestito, si habebant vel sciebant dictum instrumentum ubi erat, qui dixerunt quod non; et facta hujusmodi interrogatione protinus et incontinenti sepedicti honorabiles domini viccarius et judex, videntes dictam requisitionem et supplicationem fore justam et juri et rationi consonam, quia justa petentibus non est denegandus

tudo antiquissima in dictis vallibus quod cuilibet liceat aboygare et accortalare suum bestiare ac alia ademprivia recipere et habere in locis communibus ipsis hominibus dicte vallis et dicta cortalia cum sint facta est licitum cuilibet vendere vel permutare vel alio quocumque titulo in alium transferre auctoritate propria et licentia dominorum non petita; vos minime juste, reverentia vestra

assensus, idcirco mandarunt mihi dicto et subscripto notario quatenus dictum instrumentum seu formam instrumenti in dicto registro sive archivio continuatum et descriptum abstrahere, reparare et refficere et in mundum vel publicam formam redigerem prenarratisque juratis et consiliariis, nomine et vice quibus supra, instantibus traderem. Et ego subdictus et antedictus notarius, dicto mandato in me reverenter suscepto, ad reffectionem seu reparationem dicti instrumenti processi in modum qui sequitur: quod anno et die infrascriptis, in presentia mei notarii et testium infrascriptorum honorabilis Martinus Gomits de Luna, domicellus, vicarius vallis Andorre pro reverendo in Christo patre domino nostro domino Petro de Luna, miseratione divina Urgellensi episcopo, in loco de la Massana et prato comuni dicti loci vocato a la Mola cuidam multitudini proborum virorum quam majori parti vallium predictarum ibidem et coram ipso ac reverendo domino magistro Ornaco, viccario dictarum vallium pro egregia et potenti domina Alionore de Convenis, Dei gratia Fuxi comitissa, vicecomitissa Bearni [et] Marsani dominaque dictarum vallium ad vitam suam constitutam, et pro vista generali de mandato dictorum dominorum vicariorum congregatis, quasdam patentes et apertas litteras in papiro scriptas in romancio et etiam sigillo cereo rubeo in eorum dorso, ut prima facie apparebat, sigillatas, quarum tenor sequitur in forma:

De nos En Marti Gomis de Luna, veguer de les valls de Andorra per lo senyor bisbe de Urgell, als amats tots e sengles habitants de les dites valls presents e esdevenidors, salut e gracia. Com temps passat la cort de les dites valls... que los veguers d'aquella haguessen privats vosaltres no degudament, segons que's diu, de les boygues, emprius e dels stalis de la terra, qui son vostres en comu, e per aquesta cosa ayats supplicats als dits senyor bisbe, ço es saber, que fossets tornats e restituits en la possessio de boygar, pradar, comus fer e demprar en los cominals de la terra, e a la qual per tots temps vosaltres e vostres predecessors pacifficament erats stats, e per raho d'asso lo dit senyor bisbe, volen[t] satisfer a la vostra supplicacio, reputant aquela esser justa, desigan[t] lo profit de vosaltres e de tota la terra, a volgut, vol e mane expressament que vosaltres siats tornats e restituits entegrament sens tota contradiccio, en la possessio en que erats d'evants dels dits cominals. Emperamor d'aço, ab aquesta present letra ab lo nostre sagel sagellade, de voluntat e expres manament per lo dit senyor bisbe a nos feyt, vosaltres e cascu de vosaltres reduhim e tornam en la primera possessio en la qual antiguament erets e ayats acostumat de fer, a tant de temps a ença que nul memoria de homes no sta en contrari, de tots los comunals en la manera que primerament erets, ara que puxats boygar en aquells e d'aquells fer prats e comus e aygueres per regir-vos e metre bestiars e mengar en

salva, prohibetis dictos homines dicta consuetudine uti, immo utentes conamini punire, quod facere, salva reve- § IV rentia, non debetis. ¶ Quarto, ut superius est dictum et apradare et apastangare, id est vendere pascua locorum communium et pretium convertere in utilitatem communis universitatis et carbonem facere in nemoribus communibus et convenire cum gentibus extraneis quod

aquels sens tota contradictio e segons e en tota aquela manera e condicio que antiquament acostumats erats de fer-ho; encara per tots los arenys de la terra e en tot altre loch on les aygues sien passades o n'ayen laxats arenys puscats fer comus prats e cloure aquels e metre bestiars e aygues en aquesta manera que fer-ho volrets ne·us plaura, absolven[t] a vosaltres e a cascun de vosaltres per tenor de les presents de totes penes e manaments que·us fossen posades ni feytes en contrari ni posar vos poguessen altres officials de les dites valls, qui ara son ni d'aqui avant siran, per la dita raho, ans per la present los possam d'aqui avant, en quant en nos e sobre les dites penes e manaments que fer ne possar vos poguessen per aquesta cosa, calament perdurable. En testimoni d'asso volem e manam al notari de Andorra que de la present letra nostra sia feyta carta publica a vosaltres per conservatio de vostre dret. Dat en la ciutat de Urgell, a XIII dies del mes de deembre, anno a Nativitate Domini millesimo trecentesimo sexagesimo sexto.

Quibus quidem litteris per dictum dominum Martinum Gomits, viccarium supradictum, presentatis et per me Johannem Jamfredi, notarium publicum infra scriptum, de mandato ejusdem domini viccarii perlectis ibidem et explicatis, dictus dominus viccarius, ad requisitionem dictorum proborum hominum ibidem assitentium, mandavit mihi dicto notario ut de predictis omnibus et singulis reciperem et conficerem publicum instrumentum pro conservatione juris dictorum proborum dicte terre et universitatis ejusdem; quibus ita peractis ibidem et in illo eodemmet loco restantes Raymundus Baboti, Johannes Mir, Guillelmus Avella et Vitalis Durandi, de Canillou, pro ipsis et nomine et vice dictorum proborum virorum ibidem constitutorum coram dictis dominis viccariis nec non et vice totius terre ac vallis Andorre et universitatis ejusdem, dicto domino magistro Raymundo de Ornaco, vicario memorato, quasdam patentes et apertas litteras in papiro scriptas ab egregia et potenti domina nostra domina Eleonore de Convenis, Dei gratia comittissa Fuxi, vicecomitissa Bearni et Marsani dominaque dicte terre, emanatas ejusque sigillo cere viridis in eorum dorso, ut prima facie apparebat, sigillatas dictoque domino magistro Raymundo, vicario memorato, directas, quarum tenor talis est:

Alienors de Convenis, Dei gratia Fuxi comitissa, domina Bearni, vicecomitissa Marssani et Lantera dominaque terre et vallis de Andorra, dilecto nostro procuratori et viccario dicte terre magistro Raymundo de Ornacho, salutem. Ex parte hominum universitatum dicte terre nobis est expositum cum querela quod cum ipsi et eorum predecessores fuissent et extitissent, per tanta tempora quod non est memoria hominum in contrarium, permutandi et reparandi itinera et per communes et publica dicte terre et pro expensis inde faciendis tantis exsolvendis de locis com-

possint carbonem facere et fustam et trabes abstrahere de dictis vallibus et pretium ab eis recipere et in utilitatem communis convertere, et hoc licentia dominorum nec alicujus petita et possint ea vendere, et transportare in alium; quod vos honorabilis curia, honore vestro semper salvo, prohibetis ea per eosdem fieri, minus juste. ¶ Quinto, cum de consuetudine antiqua sit in dictis valli- § V

munibus vocatis stalis inter se vendendi et alienandi et pretia eorum pro se ad predicta convertendum absque expectatione alicujus superioris mandati, vos et alii officiales dicte terre de predicta eorum bona et justa possessione ejecistis et perturbastis et inhibuistis predicta; idcirco nostro super hiis implorato remedio, volentes ipsos homines et habitatores dicte terre tenere et conservare in eorum bonis, justis et antiquis possessionibus et libertatibus, vobis, de cujus libertate plenarie confidimus, commitendo mandamus quatenus, si vobis steterit ita esse et fuisse inveneritis, de quibus vobis liquebit facta per vos summaria aprisia et informatione, vocatis et vocandis teneatis et deffendatis, quos nos tenore presentium adducimus, concedimus et jubemus, et non permittatis eis vel eorum altero circa predicta aliquas inferri seu fieri indebitas novitates, sed de predictis uti et gaudere faciatis et permittatis. Super quibus et ea tangentibus vobis vices nostras committentes, nostris subditis mandantes, non subditos requirentes, ut vobis in predictis pareant et intendant. Datum in castro nostro de Fiaco, sub sigillo nostro proprio, die sabbati ante festum beati Johannis apostoli sub anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo sexto.

Quas quidem litteras dictus dominus magister Raymundus de Ornaco, viccarius memoratus, gratis et cum ea qua potuit et decuit reverentia et amore, recepit et incontinenti mihi jamdicto notario manualiter tradidit et liberavit et mihi perlegi et explicari fecit. Ibidem in continenti, in presentia premissorum domini Martini Gomits, vicarii antedicti, et proborum virorum ibidem constitutorum, quibus lectis et ut melius potui et in romantico explicatis et per me ipsum dominum Raymundum visis, auditis ibidem dominus magister Raymundus de Ornaco, vicarius memoratus, volens humiliter obedise mandatis dicte domine comitisse Fuxi in dictis suis litteris contentis, prout decet, convenit et fieri debet, facta primitus per ipsum summaria aprisia seu informatione super premissis et quolibet premissorum per modum et formam quibus infrascriptis et dictis litteris continetur et mandatur, prefatus dominus vicarius dictos homines ac procuratores et habitatores dicte terre, qui nunc sunt et pro tempore erunt, in predicta eorum possessione tenere, vigore ut in serie litterarum predictarum et commissiones in eisdem contentas, reduxit et restituit realiter et de facto eo meliori modo et forma quibus potuit et debuit ad bonum suum et se[cur]um intellectum et juxta continentiam et tenorem litterarum dicte domine Fuxi comitisse; et ad eorum majus proficium et utilitatem dicte terre et habitantium ejusdem mandavit mihi notario publico quoque et infrascripto nominato ut de presentatione predictarum litterarum et contentis in eisdem sibi partibus reficerem et conficerem publicum instrumentum vel publica instrumenta, si et plura habere voluerunt, pro conservatione juris dictorum pro-

bus quod si fuerit contentio inter aliquos super aliqua via vel si videatur universitatibus quod aliquod iter publicum alibi melius stare deberet quam in loco ubi est, quod de tali questione judicant per se ipsos et mutant iter seu viam publicam de uno loco ad alium; et quod nunc vos dicta honorabilis curia super predictis prohibetis eosdem homines et non permittitis dicta consuetudine eos uti, salva

borum dicte terre et universitatis et habitatorum et habitandorum ejusdem. Voluerunt inquam ambo dicto domini vicarii et eorum quilibet, vice et nominibus quibus supra, quod de predictis omnibus et singulis reficerem et conficerem publicum instrumentum seu publica instrumenta predictis partibus per modum et formam quibus dictum est jam; et si plura habere voluerint, quodquidem instrumentum seu instrumenta voluerint posse dictari, ordinari, corrigi, emendari, confici et refici semel bis, tertio et pluries et toties quoties opus seu necessarium fuerit ad proficium et utilitatem totius terre ac vallis Andorre et habitatorum ejusdem consilio sapientis vel sapientum ante confectionem ejusdem et post productum vel non productum in judicio vel extra judicium, ostensum vel non ostensum, publicatum vel non publicatum, vel aliter in mundum redactum veritatis serie hujus note et litterarum prescriptarum in aliquo non mutato. De quibus omnibus et singulis infrascriptis dictus Raymundus Babot, Johannes Mir, Guillelmus Avella, Vitalis Duranti, de Canilleu, pro se et vice et nominibus quibus supra, nec non et omnes alii proceres dicte terre ibidem assistentes, omnes in simul requisiverunt me notarium publicum infrascriptum et prenominatum ut eis reficerem et conficerem publicum instrumentum quod et feci.

Que fuerunt acta et dictos vicarios et eorum quemlibet laudata et firmata die secunda madii anno a Nativitate Domini millesimo trecentessimo sexagesimo septimo, in presentia et testimonio Francisci de Monte ferrarii, Geraldi de Aquilario, Goçalbo Bayern, de Sede Urgellensi, Pontii Domeneg, de Canillou, Raymundus del Areny, de Encamp, Petrus d'Escas et Raymundus d'Escas, alias Jalme parrochie de la Maçana, et plurium aliorum dicte terre, de quibus omnibus et singulis supradictis dicti jurati et consiliarii, nomine et vice quibus supra, petierunt et requisiverunt eis fieri et tradi publicum instrumentum per me dictum et subscriptum notarium ad habendum de premissis memoriam in futurum; que fuerunt acta in loco Andorre, die, loco et anno superius annotatis, presentibus discretis Petro Bertrandi, presbitero beneficiato in sede Urgellensi, et Petro Bajuli, notario substituto Andorre, et me Berengario de Castro Arnaldi, notarium publicum vallium predictarum Andorre, qui hec requisitus recepi. Sig✠num mei Johannis Jamfredi, notarii publici vallis Andorre pro dominis episcopo Urgellensi et comite Fuxi, qui hoc requisitus et mandatus scripsi et clausi. — Nos Arnaldus Daps, judex ordinarius vallium Andorre, inspecto originali seu exemplum presentis instrumenti in notulis ac libris scribanie dictarum vallium Andorre, ad plenum consideratis pluribus aliis et permaxime quod de mandato dominorum presens instrumentum et privilegium per dictos dominos et nomine illorum per vicarios vallium Andorre

reverentia, minus juste. ¶ Sexto, quod de consuetudine § VI
approbata in dictis vallibus est ita quod jurati, qui annis singulis pro regendis negotiis ipsarum universitatum creantur, cum habeant talliam levare, ratione questie quam faciunt dominis seu aliter, consueverunt quemlibet singularem de dictis vallibus compellere medio juramento ad dicendum veritatem de hiis que habent, ut melius ac justius ipsa questia taxetur, et hoc licentia dominorum non quesita; et vos dicta honorabilis curia minus juste, vestra reverentia semper salva, prohibetis eosdem, volendo eosdem compellere de premissis. Item, quod consuetudines superius dicte fuerunt § VII
et sunt in dictis vallibus tantis et tam longis temporibus observate quod hominum memoria in contrarium non existit. Item, gravastis eosdem homines, loquendo cum § VIII
reverentia, ex juris ordine non servato qu[oni]am pro eo quod ipsi et sui predecessores et singulares in multis et in pluribus ut universitas cum licentia universitatum locorum ipsarum vallium possiderant pacifice predicta, ipsis non vocatis et non auditis super jure suo non debuistis privare, emparando eisdem et cruces ponendo in locis eis communibus et propriis per modum emparamenti seu banimenti. Item, gravastis eosdem novo genere gravaminis quod § IX

concessum dictis vallibus cum inquisitionibus precedentibus ex causa vera et cum vera et cum maxima causa cognitione, ut in dicto originali manifeste constat, vocatis ad hec sagionibus et vicariis ex una et ex alia, sindicis seu consolibus parochiarum dictarum vallium Andorre et inquisite per vos notarium, super hiis nostram auctoritatem et decretum interponimus ut in judicio et extra habeat plenam firmitatem et roborem nostra manu propria manu scriptum. Sig✠num mei Berengarii de Castro Arnaldi, notarii publici vallium Andorre pro dominis episcopo Urgellensi et comite Fuxi, qui hoc translatum seu instrumentum reparatum et in registro dicte curie continuatum, ut prefertur, interveniente auctoritate et decreto dicti honorabilis judicis, a dicto registro sumi et translatari feci ac cum eodem bene et fideliter examinavi et comprobavi predictisque omnibus et singulis dum sic agerentur et fierent presens fui eaque de mandato prefate honorabilis curia, ut premittitur mihi facto, in hanc publicam formam redigens scribi feci et clausi. Constat etiam mihi de litteris suprapositis in lineis XVIII, ubi scribitur: «et», in XXXIV: «Raymundus», et in XLIII: «et singulis». (Arxiu de la vall).

cum in dicta valle domini predicti consueverint tenere pro curia suos officiales vocatos vicarios et judicem et, ultra illos, suos sagiones et notarios, qui stant ibidem pro justitia facienda gentibus et pro conservando jure dominorum et puniendis malis quod ibidem committuntur; vos tamen, venerabilis curia supradicta, in qualibet parrochia dictarum vallium compulistis tres vel quatuor homines et aliquibus pluribus extorsistis ab eis juramentum quod quererent et inquirerent per se ipsos si aliquis delinquerat criminaliter vel civiliter et quod ea vobis dicta curia nunciarent et hoc, salva reverentia, minus juste, et hec via est materia seminandi dissessiones inter habitatores dictarum vallium, quod unus vicinus alium habeat necessario accusare, ad quod de jure non tenetur. ¶ Quare ex predictis et aliis, suis loco et tempore proponendis, seu altero eorundem appareat dictas universitates et singulares de eis per vos dictam honorabilem curiam quamplurimum aggravatos timeantque amplius in perpetuum aggravari, ideo a vobis dicta honorabilis curia et vestris processibus factis et faciendis contra eosdem singulares et universitates dictarum vallium in hiis scriptis, Raymundus Oliba, predictis nominibus dictarum universitatum et singularium de eisdem, provocat et appellat ad suos dominos supradictis, petens semel secundo et tertio et vicibus pluries repetitis et instantia qua debet apostolos sibi tradi et exhibire, aliter protestatur quod non stat per eum qui eos recipiat sed per vos, dictam honorabilem curiam, qui exhibere seu tradere eidem recusatis, ponens bona et personas suorum principalium sub custodia et protectione dictorum dominorum suorum; et de predictis omnibus et singulis petiit eidem, nomine quo supra, fieri unum vel plura et tot quot voluerint publicum et publica instrumenta ad conservationem sui juris. ¶ Qua quidem cedula predicta presentata ac mihi notario infrascripto

tradita ac per me lecta et publicata, prefati sindici seu procuratores, nominibus quibus supra, de ipsius presentatione, lectura et publicatione et contentis in eadem ac de omnibus aliis et singulis supradictis petierunt et requisiverunt eis fieri et tradi unum vel plura publicum seu publica instrumenta tot quod habere voluerint per me notarium infrascriptum in testimonium premissorum, quod fuit actum in dicto loco de Andorra die et anno, indictione et pontifficatu in prima hujus instrumenti linea contentis, presentibus ad hoc pro testibus specialiter vocatis et rogatis Petro Beatriu, Berengario de Vilalosta, civibus civitatis Urgellensis, et Bartholomeo Punyol, de Podioceritano. ¶ Postea vero, ipsa eadem die secundi mensis madii anno, indictione et pontifficatu quibus supra, prefati sindici et procuratores accesserunt una mecum notario ad locum d'Encamp et cum ibi fuerunt in porticu sive cementerio ecclesie parrochialis dicti loci de Encamp, ubi prefati domini viccarii seu curia solent pro justitia facienda magis assidue, ut ibi dictum fuit, congregari, existentes ante presentiam seu coram venerabilibus et discretis Raymundo Sança, de Andorra, Petro Arman, de la Mazana, et Michaele Parador, de Encamp, ecclesiarum vicariis perpetuis et curam animarum in eisdem regentibus, ac coram Petro del Areyn, sagione dictarum vallium pro dicto domino comite Fuxensi, tanquam coram publicis et auctenticis personis, in presentia mei notarii publici infrascripti et testium subscriptorum, petierunt ab eisdem si prefati domini vicarii seu curia erant presentes in dicta parrochia d'Encanp, qui respondentes dixerunt quod dicti vicarii dictarum vallium erant absentes non solum a dicta parrochia d'Encamp sed etiam a vallibus de Andorra predictis. Qui quidem responsione sic facta, prefati procuratores ac sindici, nominibus quibus supra, in prefato loco, in absentia dictorum vicariorum, predictam papiri

cedulam superius insertam et appellationem predictam in se continentem presentarunt ac legi et publicari requisiverunt coram dictis auctenticis personis, cum copiam seu presentiam ipsorum dominorum vicariorum dictarum vallium, ut dixerunt, comode de presenti habere non possent, per me notarium infrascriptum; et ibidem appellarunt et apostolos petierunt et protestati fuerunt vel aliter dixerunt et fecerunt in effectu, prout superius continetur, et fuit actum in dicto loco de Andorra per eosdem. Et de predictis presentatione, lectura et publicatione ac omnibus aliis et singulis supradictis in dicto loco de Encamp, sic factis et dictis, prefati sindici et procuratores, nominibus supradictis, petierunt et requisiverunt eis fieri et tradi unum vel plura publicum seu publica instrumenta illaque adjungi prefato presentationis appellationis instrumento per me notarium publicum infrascriptum, presentibus ad hoc pro testibus specialiter vocatis et rogatis Petro Cornet, Arnaldo Plaenz, loci de Cevis, diocesis Urgellensis, et Berengario de Vilalosta, predicti. Et subsequenter ipsa eadem die secunda mensis madii, anno, indictione et pontifficatu quibus supra, prefati sindici et procuratores una mecum notario infrascripto accesserunt ad locum de Canylleu et cum fuissent in dicto loco ante hospitium Raymundi Cela, de Canylleu, petierunt ab eodem Raymundo Cela, ibidem personaliter adinvento, si prefati domini Ferrarius de Perves et Raymundus d'Ornach, vicarii dictarum vallium, erant in dicto suo hospitio, cum ibi dictum fuerit dicti vicarii pro curia tenenda et justitia reddenda solent hospitari, qui respondit quod non, immo erant absentes de presenti a predicto loco et etiam, ut dixit, a vallibus predictis; et in continenti, facta dicta responsione, prefati sindici et procuratores, in absentia dictorum vicariorum, coram venerabilis et discretis Guillielmo Canalyll, de Canylleu, Michaele Parador, de Encamp, Raymundo Sança,

de Andorra, et Petro Arman, de la Maçana, ecclesiarum viccariis perpetuis et curam animarum in eisdem regentibus, ac coram Bernardo Solerii, sagione dictarum vallium pro dicto domino Urgellensi episcopo, tanquam coram publicis et auctenticis personis, in presentia mei notarii et testium subscriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum, dictam appellationem seu papiri cedulam superius insertam presentarunt ac legi et publicari requisiverunt et fecerunt et ibidem appellarunt, apostolos petierunt et protestati fuerunt et aliter fecerunt et dixerunt prout supra, et de predictis omnibus et singulis petierunt et requisiverunt eis fieri tradi, nominibus supradictis, publicum seu publica instrumenta eumque seu ea affigi prefatis instrumentis per me notarium infrascriptum, presentibus ad hoc pro testibus specialiter vocatis et rogatis Arnaldo Andorra, Arnaldo Farro, d'Aychs, diocesis Appamiarum, Petro Alassa, de civitate predicta, Berengario de Vilalosta, predicto, et Raymundo Cela, de Podioceritano. ¶ Postmodum vero die tertia mensis madii anno predicto, indictione et pontifficatu supradictis, jamdicti Raymundus Oliba, Guillielmus Ricart et Johannes Torres, procuratores ac sindici predictorum hominum et universitatum dictarum vallium, existentes personaliter in loco de Ordineu coram prefatis Guillielmo Canalill, Johanne Vilar et Petro Arman, ecclesiarum predictis vicariis, tanquam coram publicis et autenticis personis, petierunt ab eisdem si predicti domini vicarii dictarum vallium pro dictis dominis episcopo Urgellensi et comite Fuxi erant presentes in parrochia de Ordineu de presenti, qui respondentes dixerunt quod non, immo totaliter, ut dixerunt, erant absentes a totis vallibus predictis; et incontinenti, habita dicta responsione, in dicto loco et ecclesia ante hospitium Petri de Soldevila, de Ordineu, in quo prefati domini viccarii et curia solent magis seu pluries hospitari

et curiam tenere et justitiam reddere querelantibus, ut inibi fuit assertum, coram prefatis auctenticis personis, in absentia dictorum viccariorum, in presentia mei notarii et testium subscriptorum, prefati procuratores et sindici, nominibus quibus supra, per modum quo supra predictam appellationem presentarunt inibi et per me eundem notarium legi et publicari requisiverunt et fecerunt ac etiam appellarunt, apostolos petierunt et protestati fuerunt, aliter agerunt et dixerunt, prout superius in aliis locis predictis fuit per eos dictum, petitum et requisitum, et de predictis omnibus et singulis petierunt et requisiverunt eis fieri et tradi publicum seu publica instrumenta illudque seu illa annecti prefatis instrumentis per me notarium infrascriptum, presentibus ad hoc pro testibus specialiter vocatis et rogatis discreto Petro de Soldevila, presbitero, Berengario de Vilalosta, predicto, ac Guillielmo de la Forga, diocesis Appamiarum. Et paulo post ipsa eadem die tertia mensis madii, anno, indictione et pontifficatu predictis, prefati sindici et procuratores accesserunt una mecum notario infrascripto ad locum de la Mazana et ibidem in presentia seu coram prefatis Guillelmo Canalill, Johanne Vilar et Petro Arman, tanquam coram autenticis personis, existentes juxta hospitium Petri Domenech, de Podioceritano, quod habet in dicto loco de la Maçana, petierunt ibidem a predictis auctenticis personis si viccarii dictarum vallium solent in dicto hospitio hospitari et curiam seu eorum consistorium tenere, qui responderunt quod sic magis assidue, et nihilominus quesiverunt ab eisdem si de presenti erant prefati viccarii in dicto hospitio presentes, et respondentes dixerunt quod dicti viccarii erant absentes non solum de presenti dicto loco de la Maçana sed etiam a vallibus predictis de Andorra; quibus sic peractis, incontinenti prefati procuratores et sindici, premissis nominibus, predictam papiri cedulam, in

absentia eorundem viccariorum, coram dictis auctenticis personis, in presentia mei notarii et testium infrascriptorum, presentarunt ac per me eundem notarium legi et publicari requisiverunt et fecerunt in dicto loco ac etiam appellarunt, apostolos petierunt, requisiverunt et protestati fuerunt et aliter fecerunt et dixerunt, prout superius largius est dictum et expressatum, et nihilominus fuerunt protestati quod ipsi, nominibus quibus supra, non intendunt aliquid dicere vel facere aut confiteri, directe vel indirecte, in prejudicium appellationis predicte, immo persistunt et perseverant in eorum appellatione predicta et aliis appellationibus antea verbo vel scriptis per ipsos, nominibus supradictis, vel alteri eorundem factis, occasione premissorum, ad prefatos dominum episcopum Urgellensem et comitem Fuxensem aut predictam dominam comitissam, loco dicti domini comitis, vel interjectis quibus per istam nec isti per illas juri eorum seu quorum sindici et procuratores existent minime valeant derogari. Et de predictis omnibus et singulis prefati sindici et procuratores petierunt et requisiverunt eis fieri et tradi publicum seu publica instrumenta in testimonium premissorum illudque seu illa affigi et adjungi prefatis aliis instrumentis per eos superius petitis et requisitis, presentibus ad hoc pro testibus, ad hoc specialiter vocatis et rogatis, discreto Petro de Soldevila, presbitero, Berengario de Villalosta, predictis, et Petro de Tavernoli, de citivate Urgellensi. Acta fuerunt hec premissa omnia et singula in prefatis locis, diebus et anno, indictione et pontifficatu quibus supra, presentibus testibus supradictis. *(s. man.)* Et Ego Martinus Sanç, clericus conjugatus de civitate Urgellensi, sacra apostolica auctoritate notarius, qui premissis omnibus et singulis dum sic ut premittitur agerentur, una cum prenominatis testibus, presens fui eaque recepi et in hanc publicam formam rogatus et requisitus redegi et aliis

arduis negotiis occupatus scribi feci et meo signo quo utor auctoritate predicta clausi; et constat mihi de suprapposito in prima linea, ubi dicitur: «nostri»; et de raso et smendato in .IIII.ª linea, ubi legitur: «et discretorum»; constat etiam de supraposito in VIII.ª linea, ubi dicitur: «petierunt et aliter agerunt et dixerunt prout in dicta papiri cedula continetur, offerentes se paratos recipere apostolos»; constat etiam de supraposito in ipsa undecima linea, ubi dicitur: «de presenti», et de supraposito in XII.ª linea, ubi legitur: «in vulgari», et de supraposito in XVII.ª linea, ubi dicitur: «cum», et de supraposito in XXVI.ª linea, ubi dicitur: «iteratis», et etiam de supraposito in XXVIII.ª linea, ubi dicitur: «aliis», et de supraposito in XXIX.ª linea, ubi legitur: «irogatis», et in XXXI.ª linea de supraposito, ubi dicitur: «scripti»; et constat etiam de supraposito in XXXVII.ª linea, ubi dicitur: «ut».

3

1403, mars, 7. — Puigcerdà.

En Dalmau de Biert, procurador reial i feudal dels comtats de Rosselló i Cerdanya, declara que'ls homes de la vall d'Andorra, per trobar-se aquesta situada dins els límits de la terra del senyor rei d'Aragó, no estan obligats a pagar drets de maestrats de ports.

A. Original perdut.
B. Copia en pergamí feta en 1406 (12 octubre) per Ramon Ferrer, notari. Arxiu de la vall d'Andorra.

En Dalmau de Biert, donzell, procurador real e feudal en los comtats de Rossello e de Cerdanya, al molt honorable lo maestre de ports e a tots universes e sengles officials del senyor rey, procuradors, guardes, lochtinents del dit maestre de ports dels dits comtats, qui ara son o per temps seran, o a lurs lochtinents e a totes altres persones a les quals les presents pervendran e les coses dejus

scrites en qualsevol manera se pertanguen, salut e honor. Certifficam-vos ab les presents que devant nos son compareguts en la vila de Puigcerda, on nos personalment som, en Johan Guerreta, de la parroquia d'Encamp, e en P. Masestre, de la parroquia de Canilleu, de la vall de Andorra, missatgers de la dita vall, querelosament exposants que vos, dit masestre de ports, e gardes vostres los quals son elegits en cullir e levar per... los drets pertanyents a masestres de ports, demanats e demanants als homes de la dita vall dret axi de monedes com d'altres coses vedades les quals hic son a ells tretes; e com la dita vall sia situada dins los limits de la terra del senyor rey, per la qual raho ells no deuen esser tenguts de pagar negun dret de masestrat de ports, com lo dit dret sia stat instituit e antiquament ordonat tant solament de les coses prohibides de exir del regne del dit senyor a portar-les a altres regnes o terres no sotsmeses ne constituides dins los limits del dit regne, e sia clar e notori que la dita vall d'Andorra es situada dins los limits e confins del regne d'Arago, per ço han a nos supplicat que a ells e a cascun d'ells deguessem provehir de remey de justicia covinent. Nos, empero, a la dita supplicacio benignament annuents, considerans que lo dit dret no deu esser per alcun pagat ni d'alcun exigit sino tant solament de aquells qui passen o transporten les coses vedades fora la dicio e senyoria del senyor rey, ans lo contrari fer seria cosa de mal eximpli, per ço a vosaltres e a cascun de vosaltres de part del dit senyor rey dehim e manam expressament e de certa sciencia que de les monedes ni de les coses vedades les quals los homens de la dita vall de Andorra voldran portar o treure a la dita vall, de les quals si fora lo regne eran tretes o transportades exhigir se deu dret de masestrat de ports, alcuna exaccio ni compulsio ni destranyament no façats ni fer permetats en

alcuna manera d'aci avant. Volem, empero, provehim e ordenam, per remoure e cessar tots fraus qui per los dits homens o per alcuns d'els fer-se porien, que totes e quantes vegades s'esdevendra que'ls dits homens portaran o aniran a la vall de Andorra monedes o altres coses vedades, demanets e exhigiats dels e cascun d'els, tota vegada que'l cas se esdevendra, sagrament que les dites monedes ne les altres coses vedades no seran per ells ne per altres tretes ne portades fora la dita vall de Andorra, si donchs aquelles no tornaven dins la terra del senyor rey; e si lo dit sagrament fer o prestar recusaven o en altra manera vos aparia ladesmament que les coses dessus dites aguessen tretes o transportades, les quals son prohibides de trer fora la dicio del senyor rey, en aquell cas contra ells e lurs bens façats o fer façats execucio per lo dit dret al dit maestrat de ports pertanyent. Dada en la vila de Puigcerda e sagellada ab lo sagell del ofici de la procuracio real, a VII dies de març, l'any de la Nativitat de Nostre Senyor MCCCC tres. Vidit Procurator.

4

1470, juny, 8. — Foix.

Gastó IV, príncep de Navarra, comte de Foix, etc., concedeix als de la vall d'Andorra, atès l'esterilitat i difícil proveïment d'aquesta, que puguin passar pel port de Fontargenta les vitualles i coses necessaries, sense pagar drets.

A. Original perdut.
B. Copia en el *Liber in quo sunt inserta privilegia concessa per dominos comites Fuxi*, f. 45.

Gaston, per la gracie de Diu prince de Navarre, comte de Foix, senhor de Bearn, comte de Bigorre, vescomte de Castelbon, de Marsan, de Gavardan, de Villemur, de Nebouzan, par de France, a tots et sengles qui las pre-

sents veyran nottiffican et fen saver que per part deus vesins et habitants en nostres vals d'Andorre nos es stat humiliment expauzat que eds son en possession et saisine de passar per le port de Font argente, en la baronnie de Castelberdun, ab mercadaries de causes victuals sens pagar lo dreyt accoustumat levar et pagar en lo pas de Ax et que en aquela possessio de paug de temps ensa son stats perturbats per la garde ordenada en la ditta baronnie qui a constraingt les dits vesins et habitants a pagar lo dit dreyt en la ditte baronnie o al menhs los ha feyt aqui arestar et bailhar fermansas avans que sian poduts deu dit arrest esser relaxats, en nos supplicants tres humblement que en la dita possessio et costuma antiques de passar et no pagar lo dit dreyt los volessen tenir et servar; et nos, attendens lor ditta supplication esser juste et rasonable, prevista certana aprisia de nostre mandament feyta, attendut que las dittes vals son en loc steril de viures et que en lo temps passat an sufferat plusiors cargues, costatges et greuges a cause de la guerre de Catalonha et a plen informats, tant per la ditta apprisia que autrement, de les causes susdittes, de nostra certa scientia et gracia speciau, totes et qualsevol rasons et allegations per nostre procurayre a l'encontre d'asso dedusides et allegades non obstants, aus susdits vesins et habitants de les dittes vals qui ara son o per temps seran aven autreyat et per tenor de las presens autreyan conget, licentia et facultat de passar per lo dit port de Font argenta tant solament ab blad, vi, oli, coers, crus, liat, sabattes, camises obrades et autres causes victuals et neccessarias a provision de lor et de lors hostaux, sens que degun deus passants a degun autre de las dittes vals ni deffora no·n pusque revendre et sens tot autre frau en asso comettre, declarans per las presens que si negun deus dits habitants passans per lo dit port comettra

negun frau en asso, so es que passes mercaderies sens pagar lo dit dreyt et aquel fraudes sus color de nostre present gracia o autrement en neguna manere ne abuses, que sia punit ayxi que les fraudans lo pas de Ax se an accoustumat de punir, et que de tots autres mercaderies sien tenguts de pagar lo dit dreyt ayxi et per la maniera que se paga au pas de Ax. Mandans per las presens au senescal de nostre dit comtat, jutges de sa cort, bailes, castellans, consols de Ax, gardes deu dit port de Font argenta et pas de Ax, recebedors, collectors, commissaris, seriyants, porters, clavers, veguers et autres quals se vulha nostres officiers, justiciers et sousmez que aus medix vesins et habitants de las dittes nostres vals de Andorra leyxen, fassen et permetten, de nostre present gracia, concession et autrey, usar, valer et gaudir, sens far, lexar ni permetter esser fayt degun destorb o empechement al contrari, car ayxi nos plads, volen estre feyt et aux medix vesins et habitants de las dittes vals de Andorre ac aven autreyat et autreyan per las presens per las rasons et considerations que dessus. Et en testimoni d'asso aven signat las presens de nostre man et mandat sagerar de nostre sager en pendent. Dades a Foix lo VIII.[e] jorn de juin l'an mil quatre cens septanta. GASTON.

Et plus es escriut lo següent de mandement de mon dit senhor, presens mossur Peés Miquel, mestre en ars et en sancta theologia, mossur Jehan de Roqueffort, doctor en leys, mossur Miquel Desant, licienciat en decret, sous conseilherz. Cotererda.

5

1472, agost, 10.

Ordinacions acordades pels veguers de la vall d'Andorra, per a proveïr a la defensa de la vall amb ocasió de guerra i d'incursions de mala gent.

A. Original perdut.
B. Copia en el *Libre de la terra d'Andorra,* f. 2.

En nom de Jhesus e de la gloriossa Verge Maria.

Per tuycio, custodia e salvagoarda de les vals d'Andorra per caussa de tribullada guerra e de les males gens que van e coren per les dites vals e prenen gens, bestiars, tants gros quant menuts, los honorables en Pere Pehuls, mossen de Milglos, veguers de les vals, fan les ordinacions e capitols seguents: Primerament hordonen que sie constituit § I e elegit per los homens de les dites vals un capita en aqueles, al qoall los dits veguers donen actoritat e potestat ab plen poder que los dits malsfeytos que's trobaran dintre les dites vals e limits de aquelles puyxen perseguir, penre e encarcerar e aturar; empero que no hagen potestat de aquels executar ni soltar ni reyxir, mes que sien retenguts tro a tant que los dits honorables veguers hi hauran proveyt e ordenat segons trobaran per justicia e exigencia del cas requerira, e que lo dit capita age potestat e actoritat de manar e convocar com lo cas ho exegira los homens e habitants de les dites vals ab aquellas penas que ben vist li sera e que los homens e habitants de les dites vals l'agen a seguir e obtemprar axi propriament com als dits veguers si personalment eren ali. Item, ordonaren que per § II los homens e promens del consell de les dites valls sien elegits quoatre promens bons e sofficients de les dites vals ab consel dels quoals lo dit capita se age a regir e governar. Empero si la exigencia del cas seria tal que no pogues haber lo consell dels dits quoatre homens, que lo dit capita age potestat de perseguir los dits malfeytors e penre aquels axi com en lo pressedent capitol es specificat; empero si hi aura .I. o dos dels dits consellers, que'ls hage a demanar. Item, han hordenat los dits honorables veguers que si ere § III cas que los dits malsfeytors qui faran les dites presses dels dits bestiars ni persones e los dits malsfeytors los resistiran, que ab armes, en tota aquella millor manera que poran, sie procehit contra tals malsfeytors; e si ere cas que per la dita

resistencia se seguia alcun cas de morts o nafres, que aquells
qui tal cossa faran los dits veguers los han per remessos e
perdonats, cum vim vi repellere liceat tam jure divino quam
humano et omnes leges hoc proclamant, impossant ab
seria e tenor de les pressents al percurador fiscal he à la
§ IV honrada cort de les dites vals silenci perpetual. Item,
los dits honorables veguers se offeren que, com lo cas ho
ocorrera, de transferir-se en les dites vals per obviar als
§ V dits cassos e proveyr en aquells. Item, hordenaren los
dits honorables veguers la dejos scripta crida ab la quoal
volen que encontinent que sie publicada ab veu de crida
per los lochs e pàroquies de les dites vals:

Ara hoyats que·us fan assaber los honorables veguers de les dites vals d'Andorra a tot hom generalment de quoalsevol ley, condicio, stament sie, que si alcunes gens stranies seran atrobades dintre les dites valls fora cami que aquels tals sien aturades, presses e veure qui son ni per que e, si lo cas ho exigira, metre-los en pressos e certificar-ne los dits honorables veguers; e aço en pena de XXV. lliures e gart-si qui a gordar sia. Axi matex ordonen e manen que negu de les dites vals de una nit en fora no gosson recullir ni retenir negun stranger, si donchs no ere mercader o persona coneguda o ome de be, e aço sos la dita pena.

Scrips e corregits los dits capitols e ordenacions per Jahme Lobet, notari publich de les dites vals per lo senyor bisbe de Urgel e comte de Foys, a X. de agost any M º CCCC º LXXII. Jo Pere Pahuls, veguer de les dites vals atorgo e aproho los capitols damont dits e scripts; e jo mosen de Miglos, beguer de les dites vauls, axi matex.

INDEX

Pàgs.

APÈNDIX

ADDICIÓ

Entre mig del capítol VIII del pariatge de 1278, a la pàgina 420, ratlla 33, cal afegir-hi aquest paràgraf:

Et si plus valent loca predicta que sunt dicti comitis quam ea que idem episcopus promittit eidem comiti dare, assignet et det ei dictus episcopus illam minus valentiam in aliis locis seu redditibus, ad cognitionem et arbitrium dictorum nobilium Raimundi de Hurgio et Isarni de Fanjaus et Guillelmi Raimundi de Jossa, vel duorum ipsorum.

S'ha de tenir present també que ha estat publicada fa poc una nova edició del text llatí del pariatge de 1278, i a l'ensems una traducció catalana d'aquest document, feta en el segle XV (Pasquier, *La question d'Andorre au XIIIe et au XIXe siècle,* extret de les «Memoires de l'Académie de Toulouse», 1919).